

EGAN

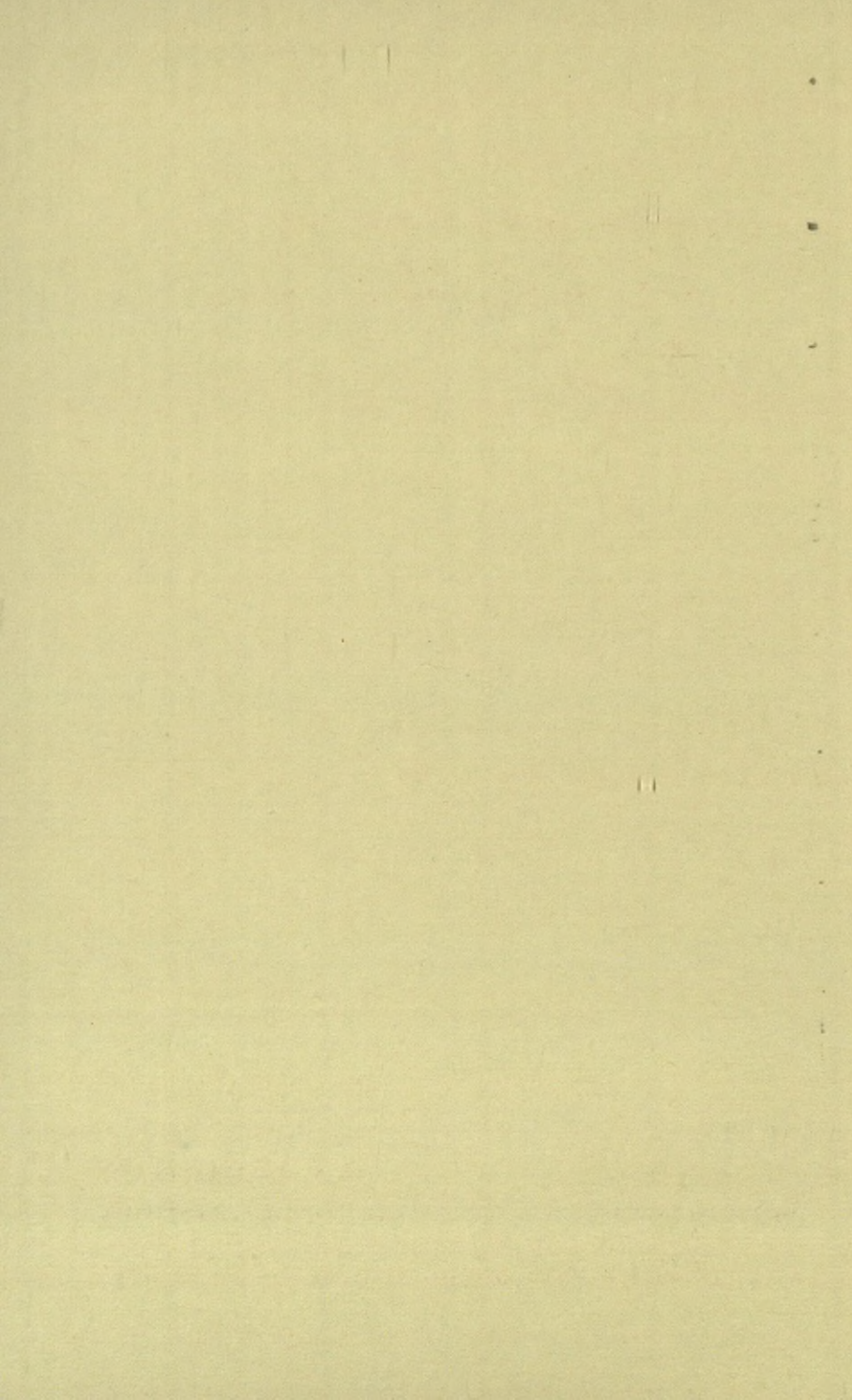

1-3

1990

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA

EGAN

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Zuzendaritza: Iñaki Zumalde Romero
Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
992 Postakutxatila — DONOSTIA

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
Eusko Jaurlaritza eta Gipuzkoako Foru Aldundiari
EGAN argitaratzeko emandako laguntza
eskertez en die.

ISSN: 0422 - 7328. EGAN

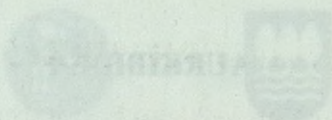
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958

Inprimategia: IZABERRI, S.A. - 36. Industri Poligonoa. - USURBIL

AURKIBIDEA

<i>EGAN</i> -en BERPLAZARATZEA: Juan Inazio de Uria, Iñaki Zumalde, Juan San Martin, Imanol Murua eta Joseba Arregi...	5
BALIABIDE LITERARIO BATZUK ORIXE-REN POETIKAN Luis Maria Mujika.....	13
OLERKIAK	
ARRIETA-REN "EL NAUFRAGO": Luis Mari Mujika	47
IZARDIZKO ETA AMORRUZKO TANTAK: Jose Manuel Unanue.....	49
KONTU KONTARI	
EPAILEAK: Iñaki Zumalde.....	71
TTUKU, EKIALDE HURRUNEKO LAGUNA: Joseba Urcelai.....	85
ADABAKIAK	
1886. DURANGOKO EUSKAL JAIK ETA EUSKAL ANTZERTIAREN PIZKUNDEA: Patri Urkizu	99
ANTZERKIA	
IDAZLEAREN HERIOA: Imanol Elias.....	113

2 EGAN en HERPI AXARATZA, Juan Ibañeta de Ibañeta
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

13 BALABINDO ETXERAKO TATXOAKO ETXERAKO ETXERAKO
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

OLIBERIA
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

47 ARRIETA REN EL NAIBRAGO, Juan Ibañeta
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

49 IZARIZKO ETA AMORRUKO IZARIZKO, Juan Ibañeta
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

KONTU KONTAKO
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

71 ETXERAKO IBAÑETA
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

82 ETXERAKO IBAÑETA
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

ADARAKO
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

90 IBAÑETA ETXERAKO IBAÑETA
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

ANTZERAKO
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

113 IZARIZKO ETXERAKO IBAÑETA
Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta, Juan Ibañeta

Basque Country
University of the Basque Country

EGAN-en BERRAURKEZPENA

Donostian 1990eko Uztailaren 28an

Juan Inazio de Uria, aurkezlea

Jaun-Andreok, Euskal Gobernuko Jaun Tixt Gorena eta Gipuzkoako Aldundiko Jaun Txit Nagusia.

Guretzat, urte sako igaro ta, Gipuzkoako Alduna dela eta ez dela, aurrera atera dugu, guztiok igaro ta, *EGAN* izeneko revista hau. Guretzat *EGAN* sortzen dan une hori izan zan benetan euskeraren pizkunde berri bat. Gerra itun bat igaro eta gero, euskera ez zan orri bat bakarrik lortzeko bide. XVIII.enean izan zan guretzat euskeraren pizkunde berri bat. Dakizuten bezala, gure aurrekoek izan ziren lehenengoz esan zutenak euskara zala hizkuntza nazionala euskaldunontzat. Eta XVIII.enean gure mobimendu hau zela eta ez zela, aurrera irten zuen euskara kulturaren plazara, sakristi eta elizak laga eta kultura sakon eta berri baten, oso baten, gidari bezala. Orduan gerta zan gai hori bigarrenez gerta zan esan dudan bezala gerra itun horren ondoren Euskal Herri lagunen Elkarte hau sortu ta lehenengo ekintza bat izan zan Boletinarekin bat.

Boletin honek jarraitzen zuen lehengo *Revista Internacional de Estudios Vascos* horren bidean, Boletin horrekin bat dena euskeraz egindako sail bat *EGAN* izenakin, olerkari berri, antzertilari berrientzat euskeraz mintzatzeko bide bat eta honekin ireki. Hori zela eta ez zela, Etxaide, Jon Mirande, Gabriel Aresti, Txillardegi, Krutwig, hainbat eta hainbat gaurko euskeraren berpizte honetan lan asko egin dutenak *EGAN* zela ez zela izan zuten bide bat euskeraz idazteko. Hori izan zen *EGAN*ek une baten izan zuen garrantzirik haundiena. Eta esan nahi det gaur hainbat esker eman behar degula Gipuzkoako Aldun Nagusiarri hainbat eta hainbat laguntasun eman digulako hau aurrera ateratze-

ko. Zergatik Boletin hau Juan San Martin, Mitxelena, Irigary, eta hainbat eta hainbat gizon zirela eta ez zirela, aurrera irten zan Boletin hau, ez zan aurrera irtengo Instituto de Filologia Julio de Urkijokin bat Aldun Nagusitik izan ez bagenu laguntza hau. Horrekin bat Euskal Gobernuen laguntza berezi bat gure alboan dela, egiten du posible gaur egun beste denbora berri baterako beste giro berri baten betiko asmoz eta jakitez. Besterik ez, eta eskerrik asko hemen zeatenoi.

J.I.U.

Iñaki Zumalde, zuzendaria

EGAN-eko zuzendariak aurkeztutako alean bertan izenpetzen duen aurkezpena irakurri zuen, derrigorrezko agurren ondoren.

Juan San Martin-en hitzak

EGAN-en hirugarren aldia aurkeztean, maiz errepikatu duguna berretsiko dugu, edonongo hizkuntza soil gelditzen da bere edukina hornitu ezik. XX. mende hau bukatzera dijoalarik, oraindik sakontasuna eta indarra ezezik, hedapenezko dentsitatearen trinkotasuna ere falta zaio euskal literaturari. Herri literaturaz ez gabiltza hain makal, baina belaunaldi bakoitzean gure kulturaren edo mundu zabaleko kulturaren zantzua txertatu beharrean gaude.

Alorrik alor, gairik gai hedatu beharra. Agian, hortarako, idazle adina eragile behar dugu, filosofia eremutik hurbil, ideia berriak erarik egokienean gureganatuz. Nekez ezagutu genezazke besteak, gu geu ezagutu ezik.

1948. urtean sortu zen *EGAN*, literatura aldizkaritzat, elebidun, Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak bere Boletinaren eranskin gisa. Euskal idazlerik urri zen garai hartan, baina luma hartu nahi zuten guziei tokia eskaini zitzaenez, historian lehen aldiz euskarak gaztelera bazterrera bultzarazi zuen, zeren 1953. urtean, euskaraz soilik atera beharra izan bait zuten. Egia esan, ez inor uxatu zutelako, besteei non argitaratu falta ez zitzaielako baizik, eta hauek beste inon argitara ezinagatik.

Baina une berean larrialdia agertu zitzaion, eta orduan sortu berri zen Julio Urkixo Mintegiak eman zion babes. Beraz, 1954. urtetik, Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte eta Gipuzkoako Diputazioaren Julio Urkixo Mintegia izan ditu aitaponteko, eta orotariko euskal idazleak hornitzaile.

Hara nondik hain apal hasia Detxepareren oparizko bihurtu zen: *Debile principium melior fortuna secuatur*, hiru euskaltzainek, "Asmo berri" arautzat, zuzendaritza beren lepora hartu zutenean.

A. Arrue, A. Irigaray eta K. Mitxelena, egundoko ondoen zekiten euskara idatziaren beharrez, euskal literaturaren sendotasun beharrez. Berrogei urte datoz laster asmo txalogarriaren jarraipenez. Hogetamar betetzean adierazi nuen, *EGAN*-en atariko batean, bere ibili luze bezain neketsua (ikus *EGAN*, 1984. urteko 2-4 zenbakia). Era berean, aldizkariaren egoera larria salatu nuen. Berria eta berrikeria ondo bereizten genizkien, eta emaitza onaren jabe zen tradizioari eutsi nahi genion. Edonola ere, portu onera eramanez nahi genuen ontzia iduritzen zitzaigun Mitxelena eta biori, eta zela-hala aurrera jokatuz jarraitu genuen.

Eutsiak ekarri gaitu hirugarren aldi honetara, azpiegitura ahulez, eta orain nere Arartekotza karguagatik ezinez, baina eraberean hain beharrezko zaion azpiegitura berri bat sortzen denaren pozez, alderdiok alderdi, euskaldunok euskaldungoan bat eginez. Hirugarren aldia has-tean, zenbakiaren Aurkezpenak dioen bezala: "laguntza eskaini zioten zenbait sinadurari esker, goraka, hazten zihoan, bai neurri aldetik, bai edukinaren aldetik ere". Hala espero dut jarraipenean ere, ohi bezala, egintzak lekuko direla.

EGAN-ek egitura izan du edukiaren eredu. Sarrerakoan, beti, orotariko saio, elkarrizketa, biografia, kritika eta abar, euskal literaturaren edo plastika estetikaren inguruan. *Olerkiak* sailean, gure belaunaldian eman diren poetarik ospetsuenen lanak agertu dira, ondotik beste hizkuntzetatik ere aunitz itzuliak gureak ezagutaraziz.

Kontu kontari sailean ordea, ipui eta orotariko kontraerak narratibaz askatasunari emanaz, aldi berean itzulpenei ere zuhur leku emanaz, inork esan ez dezan gure gurean hertsirik gaudela; ez, *EGAN*-ek bere orriak lau haizetara zabaldurik eduki ditu. Bestalde, hainbeste mokofin eta tripazai diren herriaren gastronomia gaiak ere beren toki berezia merezi zutela uste zuen norbaitek, eta hortik sortu zen *Jan edan*ak deritzon saila. Gainera, edozein aldizkariri hain beharrezko zaion txokoa, ohar, zuzenketa, azalpen edo kritika laburrak egiteko ezarri zitzaion *Adabakiak* deituko zena, era berean aldizkariaren pizgarritzat, bere irakurketa laburrekin. Horien inguruan jarri

zen *zinema* gaiarena aspaldi ahitu zen, eta Nahas-mahas ordea, *Adabakiak* zeritzonak irentsi.

Liburuak saila ordea, argitara berri diren liburu nahiz liburuxken berri emate aipamenez, zein edukiaren adierazpen soilez hala kritikaren eremuak urratuz, literaturari buruzko edozein aldizkariri beharrezko zaion gisara beteaz etorri da *EGAN*. Gainera, sail honetan agurtu ditu, bere bizitzan zehar, agertu diren kidekoak, batzuk laster suntsituak eta beste batzuk zela-hala beren buruak irauneraziz jarraitzen dutenak.

Azkenik, *Antzerkia*, zenbaki guzietan obra oso bat eskainiz. Ahalegin hori, gutik ulertua; zeren zoritxarrez, teatroa egungo literaturan modan dagoen edo ez pentsatzen duenik ere badenez gure administratitzan kultur ekintzen gidari dabiltzan horien artean. Aldiz *EGAN*-ek, euskarara itzuli diren munduko dramaturgorik hobereenen lanak agertu ditu; hemen eman zituen G. Aresti zenak bere antzerki lan guziak, hemen aurkitu zuten tokia P. Larzabalen gehienak; baita ere, *EGAN* honetan gure garaikoek ezezik, han-hemenka galzorian genituen lanetarik ugari ere argitaratuz etorri da, joan zen mendekoak zein gure honen hastapenetakoak, hemen bertan Xabier Lizardik idatzi zuen antzerki lan bakar hura bezala.

Horrez gainera, apaletan edo baul zaharretan ahazturik zeuden eskuizkribuetarik zenbait antzerki eta pastoral. Pastoral hauetarik oraindik aunitz bait da lehengo mendeetatik argitaratu gabe, eta *EGAN*-en arduradunok maiz kezkatu gaitu; baina aldizkari honen arduradun izan garenok bakarrik dakigu zer nolako lana ematen duen horietariko bat eskuizkribuetarik transkribatu eta inprimategi frogak zuzentzera arte. Inoiz literaturaren eremuak barna ibili ez direnek ezingo dute ulertu lan horren nekea; hizkuntzaren beharrak eraginiko idealak bakarrik gainditzen duen lana.

Egitura egoki baten barnean jarraitu den langintza horri esker, gaur egun, *EGAN*-ek bere baitan gordetzen du euskal literaturaren altxorrik aberatsena. Eta, emankor jarraituko badu, erabaki jatorra deritzat Diputazioa eta Jaurlearitza elkaturiko laguntzari, hori litzake orain arteko ekintza saritzeko modurik onena, alderdiak alderdi, euskaldunak euskaran bat egin dezagun eta bere edukitzat literatura bizkortzen eta indartzen lagundu.

J.S.M.

Imanol Murua-ren hitzak

1948. urtean sortu zenetik, *EGAN* aldizkariak oinarrizko funtzioa bete du euskal literatur obrak ezagutzera ematerakoan, gure herriarentzat hain gogorak ziren garai haietan, euskaraz idatziriko obrei argia ikusteko aukera ematen zitzaielarik.

Euskal Erriaren Adiskideen Elkarteari zor diogu aldizkari honen jaiotzea, bere Boletinaren gehigarriaren kerizpean, euskerazko lanak argitaratzea ia ezinezkoa zen momentu haietan, nahi ta nahiezkoa bait zen irakurleogarengana iristeko bide bat izatea.

EGAN-en helburua, kultur hedapena zuzenean eragiteaz gainera, euskaraz idatzitako literatura sustatzea eta duintzea izan da hasiera hasieratik. Bai ikerketa filologikoei eta bai literatur lanek adierazpide berezi eta egoki bat izanik.

Aldizkari honen bizitza aurrera zihoan ahala, gauza gehienek bezala zailtasunak aurkitu zituen bidean. Guztiok dakigu era honetako proiektu bat aurrera ateratzea oso zaila eta neketsua gertatzen dela nahiz eta bertan lanean ari diren jendeen borondatea ezin hobea izan. Honela, Euskal Erriaren Adiskideen Elkartearen aurrekontu zailtasunen ondorioz Gipuzkoako Foru Aldundiak bere babespean hartu zuen aldizkaria.

Foru Aldundia beti azaldu da prest kultura bultzatzeko eta aurrera ateratzeko, zentzu honetan, guztiz garrantzizkoa ikusten du *EGAN* bezalako argitaralpenek euskal jendearengan, eta gazteriarengan bereziki, literatur zaletasuna handitzeko jokatzeko duten papera. Era berean, Julio Urkijo Mintegiaren literatur ikerketak publiko zabalari hedatzeko urrats egokia izan zen aldizkari hau babestea eta euskara hobeto menderatu nahi zutenentzako laguntza zuzena.

Julio Urkijo Euskal Filologia Seminarioaren bitartez, Diputazioak beti *EGAN* aldizkaria euskal literaturgileentzat eskaparate bat eta zabalatzeko medio bat izateko ahaleginak egin ditu, lurralde eta idazleen arteko muga guztiak baztertuaz.

Ez ditut inola ere ahaztu nahi Antonio Arrue, Aingeru Irigarai eta Koldo Mitxelena, Julio Urkijo mintegiaren zuzendaritzan goraiatzeko lana egin bait dute, gure hizkuntza aurrera ateratzeko beti lanean aritu ziren, aldizkari honi bultzada handi bat eman ziotelarik.

Gaur hemen *EGAN* aldizkari honen 16. alea aurkeztera etorri gara eta baita bizitza eman zion Elkartearen babespera bihurtzen dela esatera ere. Euskal Erriko Adiskideen Elkarteak gogo handiz hartu du berri-

ro ere aldizkari honen gidapena eta bere berrikuntza eta lan gogoak laister bere fruituak ematen hasiko dela zihur nago, orain arte bete duen funtzioa zuzenki beteaz.

EGAN aldizkariaren aleek, bere berrogei urtetako historian zehar ezaugarri guztiz txalogarriak izan dituzte, hala ere aipagarrienak Euskal Herri osoko idazleen lanak argitaratzea eta idazleen arteko etnografi mailako mugarik ez ezartzea izango litzateke beste, Bizkaitik Zuberoa arte alde guztietako idazleen obrak argitaratu bait ditu, egiazko Euskal Herri bateratuaren anaitasunerako. Orain hastera doan denboraldi berri honetan filosofia berberarekin jarraituko duela zihur nago.

Gipuzkoako Foru Aldundiak beti izango ditu ateak irekita bere eskutan dagoen laguntza guztia eskaintzeko, *EGAN* bezalako argitaralpenak bultzatzeko eta zabaltzeko gure hizkuntzaren defentsaren alde.

Joseba Arregi-ren hitzak

Bi hitz bakarrik, Juan Ignacio Uria jaunak eskatu duen bazalaxe.

EGAN neretzako lehendabizi da oroitzapen bat eta oroitzapena, hain zuzen, gure belaunaldiak euskerarako biderik aurkituko ez zukeelako eta euskal literatura zer den jakin ahal izango ez zukeelako, bere garaian *EGAN* izan ez balitz. Hori neretzako testigutza pertsonal bat da eta guk, nik eta nere belaunaldikoek jakin ahal izan dugu euskal literaturarik bazegoela, hain zuzen, *EGAN* aldizkariari esker eta *EGAN*en aurkitu genituelako hemen aipatu diran hainbat eta hainbat autore. Eta agian, Juanito San Martinek berak gogoratu duen bezala, atzerriko hainbat antzerkigile ere askotan erdaraz baino lehenago eta errezago aurkitu ahal izan ditugula euskeraz. Gogorotzen naiz Antonio Maria Labayenek itzultitako Iurremanen lanak eta abar erdaraz baino lehenago euskaraz bertan irakurri ahal izan ditugula. Besterik ez zegoenean beraz *EGAN* guretzako izandu zan euskerara eta euskal literaturara hurbiltzeko bide bakarra edo ia-ia bakarrenetakoa.

EGAN beraz alderdi horretatikan da euskararen historiaren lekuko. *EGAN*ek izan duen historia da azken batean euskerak berak mende honetan eta batez ere gerrate zibilaren ondorenean izan duen historiaren lekuko, ezinean eta bizi nahian, ixilpean eta garai zailetan eta hala eta

guztiz ere beti burua tente edukitzeko gogoarekin eta asmoarekin. Eta guzti hori sor zaio belaunaldi oso bati. Ez dut izen berezirik aipatuko, baina behin baino gehiagotan tokatzen ari zait azken bolaran hori esatea eta ez da historiaren aurrean burua makurtu behar huts bat, baizik eta benetan zor den zerbait esatea, hau da, belaunaldi haundi bat egon da, zeni esker euskerak iraun duen eta gaur egun euskerarik badago... zailtasunean eta galerazirik zegoenean gizon eta emakume hoiek, Euskal Herriak emandako gizon eta emakume hoiek, egiten jakin zutena izango ahal gara gu ere askatasunean egiten jarraitzeko gai, nahiz eta batzutan dudak sortu ez ote balore eta ausardia gehiago egoten garaia zailak eta euskera eta euskal literaturgintza galerazirik daudenean askatasunean baino. Hala eta guztiz ere, belaunaldi horretaz gogoratzeak emango ahal digu guziori behar den adorea askatasunean ere beraiek zailtasunean egiteko izan zirena jarraitzeko gaitasuna.

Eskerrik asko denoi.

J.A.

BALIABIDE LITERARIO BATZUK ORIXE-REN POETIKAN

Luis Maria Mujika

Zati honetan Orixe-ren poesia lirikoan atzeman daitekeen baliabide (recurso) literario zenbaiten harakatzea eginen dugu. Baliabide horretan *elisioak* (aditza eta artikulua), *bereziki*, (*estilizazioak*, *etenak*, *errepikak*, *pertsonifikazioak*, *koerlazioak*, *aposizioak*, *enkabalgamenduak*, *antitesiak*, *konparaketak*, etabar) ikusiko ditugu.

Baliabide hauetako batzuk garbi uzten dute Orixe-k (30 belaunaldiko beste olekariak bezala), poesia arrunta edo bertsolaritza ez baina, poesia kultura egin zuela, funtsean. Orixe-k poesia lirikoan (*Euskaldunak* poeman ez bezala) garbi gaitzen du gure alorrean olerkaritza eta bertsolaritza artean dagoen gauda.

Hemen aztergai dugun poesian garden gelditzen da Orixe-k apustua egiten duela poesia herrikoi-arruntaren (eta bertsolaritzaren) akats zenbait gaitzeko. Gure ustez, orexa-rrak ongi lortzen du helburua, besteen artean, Orixe-ren lirikak halako estilazioa eta musikaltasuna daukalako. Bere irudiak eta sinbologia, aldiz, esana dugunez, nolabait, anakronikoak dira, XX mendean XVI mendeko estilo klasikoa erabiltzea desgaraikoa baita. Ala ere, irudi horien umotasun poetikoa handia da, duarik gabe.

Lan hau "Sinbolismoa eta eraginak Orixe-ren poesian" (in *Orixe-ren aportazio literarioak*, EHU, Udako Ikastaroak Donostian, 47-94) artikulua osagarri da. Artikulu hartan, bereziki, Orixe-ren sinbolismoa aztertzen genuen, olerkariaren maisuak Espainiako ernazimenduan, eta, batez ere, Gaztela-ko lirikoetan ezarriz. Bertan hurbilketak egiten ziren gure poetaren aintzin-eraginak zirela-ta. Orixe-ren irudite-

ria, funtsean, klasikoa azaltzen zaigu, eta irudi horiek hemen emanen ditugun baliabide literarioz horniturik daude. Bestalde, artikuluko beharrezkoen numerazioak goikoarena jarraitzen du, biak lan bereko zatiak direlako.

1.— Aditz-elisioa

Gure iritzian 30-gn. urteko belaunaldiaren ezagupidetako bat elipsi-joera da, ez hitz soiletan, baita sintagma luzeetan ere. Lizardi-engan, batez ere, oso nabaria sinkopazio-joera, ondorioz, bere posesia aski hertsatu eta bortxatua bilakatzen delarik. Orixerengan ere elipsi-joera bera, baina ez Lizardi- ren neurrian. Lauxeta-engan ematen diren fenomenoetaz ikus J. Kortazar-en lan berezi-luzea³¹⁸.

Elipsi-joera horiek bertsolaritzatik eta lore-jokuetakoa poesia arruntatik ere ihes egiteko baliabideak ziren. Poesia ez- kultuak, noski, gauzak bapatekotasunez, inolako zailtasunik gabe eman ohi ditu, konplikazio eta estilizazio gaitzetatik alde eginez. Orixe-k bertsolaritza gaiztoz, han-emen, poesia mistikoa (barne musikaltasun eta naturaltasun bati helduaz) euskara tradizionalaren (dialektalaren) ezagutza berezia dago, nolabait, Lizardi edo Lauxeta-engan ematen dena baino nagusiagoa³¹⁹.

Ikus dezagun Lizardi- ren olerki-zati hau:

Itzal zokondoetan
lore, izotz-bitxia;
baña gañetaz ari
yauntzen eguzgia³²⁰.

Oleki honetan, gutxienez, *dago* eta *da* aditz hipotetikoak falta dira.

Olerkariak, bestalde, partizipio hipotetikoa jan du, hots, "*itzalita-ko*" delakoa, hitzak aposizioan ezarriz.

(318) J. Kortazar, Teoría y práctica poética de Lauaxeta. Ed. Magisterio, Derio.

(319) "Gure aldetik susmoa dugu idazkera hain labur eta gihartsua (hots, elisioduna) Lizardi-k apropos egiten zuela, bertsolarismoak eta "lore-jokuetakoa" poesiak zuen errazbidea eta espontaneismo merkea gaiztoz. Honekin ez uler "espontaneismoa" txarra denik... Gu kalitate gutxi duen *espontaneismoaz* ari gara, monotonia eta ohizkotasun baxua isladatzen duen errazkeriaz. Cfr. Luis M. Mujika, Lizardi- ren lirika-bideak, I, 114. or.

(320) "Izotz-ondoko iguzki", Biotz-begietan, 190 or.

Elisio bera hurrengoan ere:
Ostobakandu-sasian
kabi bat, uts, urratua...
Arru-beetik errekek ots,
euriteak bulartua...³²¹

Lau bertso-lerrotan ez da ageri aditz bakar bat ere. Elipsi hipotetikoak hemen ere *dago, datza, dagi* gisako aditzenak dira. Orixek, maiz, jokabide bera, bereziki, *Barne- Muinetan* liburua ezkeroztik. Azken poesietan (*Iregan nire leloa*" delakoan, adibidez) berriro halako naturaltasun bat atzematzen dugu. Jarrera literario honetatik kanpo ezarri behar da, aldiz, *Euskaldunak* poema, lan horretan Orixe-k beste estilo herrikoi eta bertsolaritzanteagoa baitarabil. Dena dela, *Euskaldunak* poeman ere badira aditz-elipsiak erritmoaren, neurriaren eta puntu egokiaren mesedetan.

Hurrengo bertsoak (*Euskaldunak* lanatik)-aditz egokiz hornituak-goiko joera estilizatuetatik alde egiten du. Bertan bertso-lerro bakoi-tzean aditz bana atzeman daiteke (hots, *eman dute, eske, esan, balitz*), perpausak inolako hertsadurarik ez duelarik:

Mutillek eman dute mendian atsalde,
arba, añar, arantz, ote, sugaiaren eske.
Aien poza nork esan, eskolarik bage?
urtean geixagotan balitz Doniane!³²²

Zortzikoa, ia, ia, bertsolaritzako zati bat da, bainan ez guztiro, Orixe-k puntuak ez-mugatuan utzi baititu, atsalde (ez atsaldea), *eske, bage, kasuetan, Euskaldunak* poeman horrelakoak erruz ugaltzen dira. *Barne-Muinetan*, aldiz, ahapaldietan elipsioak etengabeak dira.

Beste konparabide bat egiteko ekar dezagun bertsolari baten jarduna:

Konfirmaziyokua
degu bigarrena,
despreziatu gabe
artu bear dena,

(321) "Bizia lo", op. c. 138. or.

(322) Doniane gaua, 286 or. Berdin hurrengoan (*doazela, berritzen dute, ote-danaz, dago*):

Etxera doazela, laguna lagunaz,
itza berritzen dute artaz eta ontaz.
Mikel eta Garazik sorgin ote-dañaz.
Jakitez hurbil dago; egun biamonaz²⁸⁴.

bataioko fedea
indartzen dubena;
Espiritu Santua
da or datorrena,
animak izan dezan
betiko osasuna³²³.

Bera Ezkurra-ren bertso honetan *zazpi* aditz kontatu ditugu hamar lerrotan zehar. Ondorioa: orijinaltasun eta estilizazio gabeko berso arrunta! Etzitekeen espero askoz gehiago, behar bada, bertsolari xume batetik...

Hurrengoa *Maritorena* bertsolariarena:

Erran nion lenengo
ginelaik mintzatu,
bere baitan zezala
gauza oi pentsatu:
"Ondotik etzaitezen
urritikan sartu,
denbora dela zaite
garbiki mintzatu"³²⁴.

Bertso hain laburrean *nion*, *ginelaik*, *zezala*, *etzaitezen*, *dela*, *zaite* aditzak. Goikoa bezala, bertso ohizkoa, prosaikoa, zalutasunik gabea, gutxi estilizatua. Horrelako zenbat gure bertsolari eskolatu eta ez-eskolatuen artean.

Orixe-k, bada, poesia lirikoa umotzean jarrera prosaiko eta lasaka-goetatik alde egin nahi du, 30-eko belaunaldiko beste olekariak bezala, idazkera sotil, elipsiodun eta trinkoagoa (eta hertsatuagoa) bilatuz.

Ikus ditzagun Orixe-ren zati butzuk:

Zeru, lur, egurats, gizon,
nigana tut
epaile-sur, oro begi.
Ez luze, ez zabal, ez sakon...³²⁵

(323) Bidasoa aldeko bost bertsolari (*J. Miguel Bera Ezkurra*), Ed. Auspoa, 88 or.

(324) Jose Maritorena Ezurmendia, op. c. 115 or.

(325) Jainkoaren begiera, 488 or.

Aposizioan ezarritako pasarte ezezko hauek “direnak”, “da”, “zarrera” gisako aditz hipotetikoak eliditzen dituzte, *tu* (ditut) soilik azaltzen delarik.

Ogi-idurian nire janari,
iduririk ere ez gero.
Nire barnean itzaltzen ote
antz oiek doazeneko?³²⁶.

Aitaren eder-dirdai,
ontasun errainu,
gizon argi eta
gauz denen eredu,
Bide, Egi ta Bizitza,
Artzai eta Maisu...³²⁷

Olerkiaren lehenengo sei bertso-lerrotan ez da agertzen aditz bakar bat ere, daudenak, soilik, zazpi eta zortzigarrenean datozte (*bukaneza, luza... banu*). Olerki honen kera nahiko estilizatua da, izen soilen pilaketaz halako trinkotasun kontzeptuala bereganatzen duelarik.

Elipsiaren bitartez poesiak aire abstraizante, estilizatu, hieratiko eta gihartsua jasotzen du. Dagoeneko, konstataturik dauka Dámaso Alonso-k San Joan Gurutzekoa-ren lirikan ere aditz urri ematen dela. “Esta ausencia de cópula, este subdividirse de los miembros no verbales de la oración, tienen como resultado una gran condensación de materia”³²⁸.

Beratz, kondentsazio horretatik poesiak aire sotil-abstratua bereganetzen du. Aldiz, Orixe-k pasarte edo ahapaldi batean ematen den klimaxa edo goraldia (uhin tematiko gisa) *nabarmendu* nahi duenean *aditzen pilaketetara* jotzen du, J. S. Bach-en Fugari eskainitako olerkian³²⁹ harrigarriro azaltzen denez. Bertan ahapaldi bat- berean *hamairu* aditz, kasik, albojarrita, horietatik sei *gerundioak* (*ariltzen, bilbatzen, seiotzen, atontzen, aspertzen, xulutzen*) direlarik. Orixe-k aditz-multzo honekin *Fuga*-ren noten *joku* eta *mugida* zalua isladatu nahi izan du. Ze lorpen bikaina!

(326) Jainko biur nadin, 498 or.

(327) Et Filium, 500 or.

(328) *D. Alonso*, Poesía Española, 296 or.

(329) Hona ahalpadia bere osotasunean:

Asi da, ari da,
iruten, ariltzen,
ekin eta jarrai
bilbatzen, eiotzen.
Ari-albiñua
sei notak atontzen:
aiek itzul, iraul,
iñoiz ez aspertzen
itokin antzera
biotz au xulatzen (517 or.).

2.—Artikuluaren eza

Aditz-elipsiak bezala, bertso amaierako puntuan artikuluzak, aire abstratu eta kultua erasten dio olerkiari. Fenomeno hau ere nabarmentzen 30 belaunaldiko olerkarien artean, berriro, Lizardi delarik makurrena baliabide honetara.

Bertsolaritzan, aldiz, puntuak, oso maiz, artikuluz hornituta atzematen ditugu; azkenaldiko bertsolari eskolatu eta gaztetan, berriz, geroz eta gehiago, artikuluzaren ezabatzeak konstatzen ditugularik. “Muzgizkia edo artikulua galtze horrek, dudarik gabe, poesiari, eta ahapaldiari konkretuki, halako aire kultu eta abstratu bat erasten dio... Eliditzearen teknikak, beraz, hizkuntzaren ezagumen handiago bat eskatzen du” (Cfr. Luis M. Mujika, *Lizardi-ren lirika-bideak*).

Ezar ditzagun testu batzuk parekatuak. Batean *F. Imaz* bertsolariarenak, bestean Orixe-renak. Hona bertsolariaren zatia:

Uste nuen txiritak/niñula maitiA
ezagutzen det orren/borondatiA,
ez da basta izaten/itzak ematiA,
ori portatu balitz/banuen partiA³³⁰.

Puntu guztiak -A artikuluz amaitzen dira. Berdin *Axura* bertsolariaren kasuan:

(330) *F. Imaz*, Bertsotan (1789-1936), 231 or.

Mariak paratua/da usariyuA,
beti errezatze/arroariyuA;
galdetu gabetanik/zer den mediyuA,
pagatuko digula/ bere baliyuA³³¹.

Bertsoa aski apal eta errepikakorrak, estilizazio eta konplikaziorik gabekoak, lau puntuetan -io (-iyua) atzizki bat bera emanez.

Orixe-k eta 30 belaunaldiko olerkariak kera merke eta eroso haue-
tatik alde egin nahi dute, artikulua ezaz puntuari aire abstraktu eta
jantziagoa atxikiz. Hona Orixe bere testu lirikoetan:

Aita-Semên maitasun,
arnas argi ta su,
poz ta argien emaile,
gaziaren musu,
izkuntzen irakasle,
uso kurrumazu...³³²

Hiru puntuetan artikulua falta da, eta, goikoan ez bezala, hiru pun-
tuetan isomorfoa alboratzen du, *izen/izen/gehi adjetiboa* ezarriz.
Hain ezaguna den "Ilundegi" poesian, berriz:

Jauna, aundia zera; ni
utsa bezain txiki;
bi ôk batean gera
iñon denik aundi.
Eder ezak Jainkoa,
uts, argi, uts-argi!³³³

Hemen *txikiA*, *aundiA*, *argiA* gisakoak baztertzen dira, ahapaldiari
kera estilizatu, trinko eta konzeptual bat egotziz. Horrelako asko Ori-
xe-ren poesia lirikoan. *Euskaldunak* poeman, berriz, denetik dago,
hots, artikulua duen puntu aunitz, eta baita artikulua ez duena. Dena

(331) Bidasoa aldeko bost bertsolari, Ed. Auspoa (97 zenb.), 31 or.

(332) Cum Sancto Spiritu, 502 or.

(333) Ilundegi, 498 or.

den, *Euskaldunak* poeman jarrera bertsolarizanteak ez dira falta (puntu pobrez eta guzti)³³⁴.

3.—Enkabalgamenduak

Enkabalgamendu aunitz duen poesia ere olerki *kultuan* kokatu behar da. Guk Jon Mirande-ren poesian emaniko enkabalgamenduak hur-biletik aztertu genituen, gure *Jon Mirande-ren poesigintza* obran, *hemezortzi* moeta atzeman genituelarik.

Poesia kultuan sintagma ez da amaitzen puntua dagoen lekuan, ezta ere bertso-lerro bukaeran; erritmo solte eta konplexuagoak darabiltzalarik, lerro bat bestean elemendu desberdinez lotzen da, baik. Bertsolaritzak, aldiz, oso maiz, bertso-lerroarekin bat datozten/,/,/ etenak eta tipologia monotonoa darabiltza, sintagma ximpleak atonduz. Orixek (Lizardi-k lehenago bezala) ximplismo horretatik ihes egiten du (Barne-Muinetan, Hilondokoetan, etab.); kasu ugarian Euskaldunak poeman joera anbiguoak hartzen ditu, eskema soila, hots,/,/,/ delakoa (bertsoaren parekidea) aski maiz erazten duelarik.

Hona enkabalgamenduaz hornituriko adibide garbi bat:

Irugarren musua
iltzen naizeneko
ARGI, tai bage, bei
noa galtzeneko./
Eskuak argi-adar
dator Jesukristo
ta Aren dirdaiak, denik
beltzena aizatuko./

Kasu honetan enkabalgamenduak 1 eta 2-gn bertsoetan, izena aditzaz lotuz, 3 eta 4-gnean ere, izena eta aditza elkartuz. Berdin 5 eta

(334) Ikus besteen artean, *Euskaldunak* poeman 220 orrian (*mailloa/egitekoal/astoa/egoa*), 223 orrian (*egitekoal/osoal/aiztoal/saltoa*), 226 orrian (*arrial/argial/egial/biria*), 225 orrian (*morroial/loial/erdoial/oroia*), etab. Ala ere, esan dugunez, *Euskaldunak* poemak bertsolaritza petoa gainditzen duen beste pasarte askorik du (eta horietan *artikulu-eza* duen bertsorik ere bada).

6 artean, eta, azkenik, 7 eta 8-an, aditza eta adjetiboaren elkarketaz³³⁵. Olerki hau 7-6, 7-6 eskemaz (eta ez 13-13-koaz) interpretatuta.

Hona beste adibide konplexu bat, lerro amaierak sintagma bukaera suposatzen ez duelarik. Lau lerrotan enkabalgamenduak, preposizio eta aditz baten artean, izen eta adjetibo baten artean:

(Garbi-bearrik bage
ager âl natzaizu
lurrean egarririk
oinaze-lorren su!).³³⁶

Hemen hurrun gaude *Euskaldunak* poemako "Olentzaro" atalean ematen den honetatik:

Belauna-gora asi da igotzen elurra;/
bigar bearko dira karrika bi urra.../
Endai eta peaki, pertxuna ta aitzurra,/
errez dute ebakiko arro dagon lurra.³³⁷

Bi bertsoetan puntuaren mugak sintagmarena suposatzen du, hurrengo bertsoan segidarik ez duelarik. Egitura soil hau, noski, oso egokia da kantatzeko, barme-sinpletasunagatik. Poesia kultu eta ez-kantatuak, berriz, perpausan hedadura eta elkartzeko konplexuagoak sor ditzake.

Bertso bakoitzak bere etena du amaieran, hurrengoan jarraitzen ez delarik. Egitura hau aski xinplea da, eta monotoniara emana.

(335) Ikus bibliografia hau: A. *Quilis*, "Los encabalgamientos léxicos en *-mente* en Fray Luis de León y sus comentaristas", in *Hispanic Revue*, XXXI, 1963, 22-39 or. -*IDEM*. "Estructura del encabalgamiento en la métrica española, Madrid, CSIC, 1964. -*Ricardo Senabre*," "El encabalgamiento en la poesía de Fray Luis de León", *RFE*, LXII, 1982, 39-49. Eta Jon Mirandere-*ren* poesian ematen direnetaz ikus gure *Jon Mirandere-*ren* poesigintza* liburua II, 18-27.

(336) Zeru-Argi, 495 or.

(337) Olentzero, 131 or. Berdin beste honetan:

Zeru mugan hirunda dabil, arranoa;/
ardi zâr naiz beor zar erdi-il-billa doa./
Eiztariak basurde-zantzua du joa./
erritik etor daiten laguntza aundigoa./ (Ibidem)
Biamonen dute ezkon-otordua./
eztai gogorra dun egun eztsitsua;/
bi gazteek ar dute mâiaren burua;/
ez da au neskametzeko neskaren ordua.¹⁴⁵

Beste adibide bat *Barne-Muinetan* liburutik:
Gores zaitzagun. Ezin
esan gerontzean
Aitak niork ezer ez
dakila lurrean.

Hemen ez da ematen /,/,,/ gisako etendurarik, erritmoa lau lerroetara igarotzen da, 1 eta 2 artean *aditza* gehi *aditza* (*ezin/esan*) lotuz, eta 3 eta 4 artean ezezkoa eta *aditza* (*ez/dakila*).

Hurrengoan ere antzeko konplexitatea:

—Ez; obiaren
zoko illunetik
eguzkia baiño
argiago jalki da
lumen Christi
Kristo-ren argia.³³⁸

Sei bertsoetan erritmoak hurrengoan du bere segida, inolako etenik eta kaketarik gabe.

Hona Orixe-ren enkabalgamendu-moeta batzuk:

I. *Izena izenarekin*

Ez obiaren
zoko illunetik.

II. *Aditzondoa aditzarekin*

Lurrak ez du *berez*
emaiten argirik

(338) Argia bera, 557 or. Oraindik besteok:

Begikaldu samur batez
nor naizenika
diraz dautazu garbi.
Zure Arnasari
lagun egin zaiodan
alde bage emendi.⁴⁹¹
Buruti itza mihira
zubi izkutu batez
dator...⁵⁰⁴

III. Aditza izenarekin

Baiñan aurtan ez *dut*
poz orren berorik

IV. Kopulatiboa izenarekin

Goiz-argiak *eta*
egoa pilpillak

V. Izenordea ezezkoarekin

Argi-eten *ortan*
ez âl da musua

VI. Aditza izenordearekin

Arnas sainduak *gaitu*
gu jauretxe bizi

VII. Izena konparatiboarekin

Lagun iodan *soinu*
agorrago oneki

VIII. Aditza aditzondoarekin

Bi ôk batean *gera*
inon denik aundi

IX. Izenordea izenarekin

Nere etxebarne *onek*
izena Ilundegi

4.—Aposizioak

Aposizioan ezarritako elemenduek ez dute kopulatiborik edo juntagailurik edukitzen. Aposizioak hitz-andanak sortzen ditu, bata bestearen ondoan, perpausa halako aire zalu eta hertsu batez kutsatuz. Horren ondorioz, poesia *estilizatua* sortzen da.

Orixe-k, *Barne-muinetan*, joera hori azaltzen du, bereziki, gogar-

keta barnekoi eta kontzeptualizazio giharrerako erabiltzen duen poesia.

Aposizio zenbait antitesietan ematen da. Ugariagoak dira *ezezkoak*, bata bestearen alboan ezarriak.

Hona *ezezkoak* ez dituzten adibideak:

Begiz, irudiz, adiz, zearo
Aita au ezin dut ezagut.³³⁹

Ilun, utsarte, zulo,
ezer ez guzia...³⁴⁰

Utsa naizen au uts geldi nadin:
au bainaiz, uts, ilun, zulo³⁴¹

Eta orain *ez, ez* partikulaz loturiko aposizio ugariak. Perpausa hauek kutsu abstraizantea dute, noiz-noiz:

Ez da atergunerik,
ez eztaiondorik,
ez atsedeterik,
ez baita nekerik³⁴²

Bidea bat da, ez loi, ez zulo,
oiartzundun arri gogor³⁴³

Ez luze, ez zabal, ez sakon,
baino or zaitut
guzien oien irozgarri³⁴⁴.

Esan beharrik ez dago, *ez... ez...* tipologiako kasuetan (aposiziozko bestetan bezala) *ezta, ez-eta* gisako juntagailuak kentzen direla.

(339) Ezagu-argi, 492 or.

(340) Ilundegi, 496 or.

(341) Jainko biur nadin, 498 or. Eta beste hau: "Argi, margo, lore mitxetei baiñon, oni nagon adi"⁵²³, "Ibili, joan/beti nagozu erdian"⁵¹⁴.

(342) Beti-dantza, 566 or. Eta oraindik: "Ez itz, ez eragin/gurbil ez doanik/ez bekida jal-ki"⁵⁷⁵, "Ez liztor, eltxo, ez euli,/ barneko musika naiz entzun-egarri"⁵³¹.

(343) Ezagu-argi, 493 or.

(344) Izaki guzietan, 488 or.

5.—Puntua

Orixe-k poesia lirikoan puntu aski zainduak azaltzen dizkigu, baztutan, puntua kontsonantziaz ere atontzen duelarik, hots, azkenaurreko bokaletik hasita amaierako bokale eta kontsonanteen hoskidetasunaz. Bestalde, bi azken bokaleen asonantzia ere maiz egiten du, azkenekoarena, soilik, ugariagoa delarik. Azken hau, noski, erosoagoa da, *a* bokalearen kasuan pobrea bilakatzen delarik.

Bestalde, puntuan artikulua kentzeak (gorago ikusi dugunez) aha-paldiari halako kera kultu, estilizatu eta zalua damaio.

Orixe-k poesia lirikoan ihes egin nahi du bertsolari askoen puntu pobre eta errepikakorretatik; hurbilago, Euskaldunak poeman (beste baliabideetan ere konstatatu dugunez) gure olerkariak puntu pobreak baditu, deklinabide bat beraren abusuz (-go/ko), (-kin,), (-tu), eta -uA, -oA, -iA gisako artikuludunaz. Ala ere, Euskaldunak poema ez du uniforme, eta puntu pobreetatik ihes egiten duen puntu aberatsikere bada bertan.

Lehenik, *Euskaldunak* poemako puntu txiro zenbait:

Lau jokatu ta, bi ta bi geldi,
auntzena bosgarrenean;
burrukan ta azikan Manex nagusi,
Iurte beste bietan.
Errian buru au dela ere,
Uitziarrak kezketan
Manex oriek maisu baitziran
belar-epaite-lanetan³⁴⁵

Kasu honetan -EAN inexiboa lau puntuetan errepikatzen da, amaierak erroan *bigarren/bilkezka* eta *lan* formulak direlarik. Beraz, puntu pobrea.³⁴⁶

Hurrengo honetan ere kera bertsolarizante arrunt eta aspergerria, -TIK deklinabidea errepikatuz:

(345) Belarrekoan, 303 or.

(346) Ala ere, deklinabide bat beraz amaiturik ere, hitzak puntu aberatsa eduki dezake hurrengo (*Getsemani*, II) kasuan bezala: "Asi nadin Zure minak gogoz artzen aurtengo./Sorkari guzien miña gerta bekii barrengo./Guziak lêngo dirala, denak ez daude lêngo./ Erakutsi nai dizute beren barrena beingo".⁵³⁹ Nahiz-eta lau puntuetan -ko/go deklinatiboa errepikatu (eta alde hortatik aski monotonoa da), lau hitzek puntu *ona* egiten dute, *aurtEN/barrEN/IEN* (lehEn) eta *bEin* delakoetan amaitzen baitira, deklinabidea kenduta.

Egoa-legez, garbi suma da
ezkilla Iribas-aldetik;
aizeak indar gutxi du, baiña
gauzak utziko gardenik;
etxe ta zugatz, ark itz ta mendi
beñere ez gardenagorik;
so dagonari ere kenduko
gandu guziak begitik³⁴⁷.

Hauetaz gain -ERA deklinatiboaz (itzalera/lizarpera/jalkitze-
ra),³⁰¹ -OAN inexiboaz (urrengoan/ondoan/aldegitekoan),³⁰⁸, -TUA
aditz- atzizkiak (atzeratua/zuzendua/luzatua)²²⁴ gisakoak ez dira fal-
ta. Irtenbide hauek poeta batentzat pobreak derizkiogu, bainan, esan
dugunez, Euskaldunak liburuan aberatsak³⁴⁸ ere ez dira falta, obra
aski ez-regularra delarik.

Barne-Muinetan, Iregan nire lelo eta beste olerki lirikoetara iga-
rotzen bagara, puntu zaindu eta aberatsetara jauzia nabaria da. Puntua-
ren balioa neurtzeko, bestalde, kontsonantzia eta asonantzia bikoitzaz
gain, puntu egiten dutenen *eteromorfologia* garrantzitsua da. Adibidez,
kontsonantzia (deklinabide-amaikideak albora utzita) ematen bada, ga-
rrentzitsua da puntukideak morfologikoki desberdinak izatea, adibidez,
batean *izena*, bestean, *aditza*, bestean *aditzondokoa* bestean *adjetiboa*
edukitzea. Etermorfologiak puntuari jatortasuna eta balio berezia da-
maio. Adibidez, *hitza/litsa/giltza/hitsa* puntuetan, kontsonantziaz gain,
izena/aditza/izena/adjetiboa delakoen eskema morfologikoa dago. Ho-
rrelakorik aski Orixe-ren poesian. Esan beharrik ez dago bertsoaritzan
(ez hainbeste, ordea, azkenaldiko bertsoaritzan eskolatuan) -TU/TU/
TU/TU (*aditu/bultzatu/asmatu/gozatu*) gisako isomorfologia (laurak
aditzak), han-hemen, erripio pobre gisa ematen direla.

Goazen textu lirikoetara:
Noizbait bukatzen dut
nik ere otoitza;
entzun dut ixil dan
Jainkoaren ITZA,
Otoiz-ondo onek
badu goxo-litsa:

(347) Belarrekoan, 300 or.

(348) Hona adibide batzuk: (dute/erne/luze/jabe), (aldi/agiri/aundi/Garazi), (itsu/zantzu/suma-
tu/du), (dutela/orbela/dela/berêla), etabar.

bakartasun ixil
geigoren irritsa.
Ai guritasun au
betiko balitza!³⁴⁹

Puntuetan *itza/litsa/irritsa/balitza* gisako kontsonantzia bikainak; bakarrik *otoitza* bereizten da, azkenaurrekoan *-oi* diptongoa parekagarri ez delako.

Ondorengoan ere *babesa/eza/leza/baneza* puntu aberatsa, kontsonantziak:

Andikan bizkor jeiki naiz. Nonai Zure babesa.
Sendatua sumatzen dut nere kemenik eza.
Xorraldiak indar ori nolatan eman leza?
Indar oien bear nintzan gizon iraun baneza.³⁵⁰

Getsemani-ko VII poeman *gabel/jabel/erabel/labe* puntuak ere ematen dira:

Ordu erdia, ordua, besterik egin gabe;
ez nintzan azkeneariño zer egiten nun jabe.
Alperrik astia galtzen ote ninzun orabe;
baña ostean biotza biur zitzaidan labe³⁵¹

Asonantzia hutsez (hots, azkeneko bokalearen parekidetasun soillez) atonduriko bertsoak ez dira falta, batez ere, *Barne- Muinetan* liburuxkan. Adibide bat (dena- *i* puntuaz atondua):

Oroitzapena dugu
gogoaren txingi;
berez piztu daroa
ta berez itzaldi.

(349) J.S. Bach-i Elizan. 518 or. Aski antzekoa hurrengo *giltza/balitza/Itza/mintza* (izena/aditza/izena/mintza eteromorfologiaz): "Alboan ur-txurruxtari ematen diot giltza./ ixilduz. Aren arnasa sumatuko balitza. / Gaua baiñon ixilago dago Aitaren Itza./ Barna korapilloturik ezin nakio mintza!"⁵⁴³

(350) Getsemani (7-gn. zatian), 545 or. *Lizardi*-rengan ematen diren puntu-moetetaz ikus gure *Lizardi-ren lirika-bideak*, II, 151-171. Eta gure lirika zaharrean ematen direnetaz, bestalde, ikus baita gure *Euskal Lirika tradizionala*, IV alea.

(351) *Ibidem*.

Tai bage gogo nuke
pizturik iduki,
asper bage begira
dezan Jainkoari.³⁵²

6.—Izenlagunak edo adjetiboak

Dámaso Alonso-k epiteko urri aurkitzen du San Joan Gurutze-koa-ren poesigintzan³⁵³. Aldiz, adjetibo dexente. Epitetoa, beraz, gaztelaniaz, izenaren aurrean ezarri ohi da, eta adjetiboa, berriz, atzean. Epitetoak kera analitikoa erasten dio izenari, eta adjetiboak sintetikoa.

Orixe-k ez du izenlagun (orokorki hartuta) gehiegirik erabiltzen poesia lirikoan. Poesia epikoan eta deskriptiboan, aldiz, adjetiboak oparagoak dira. Izenlagun-urritasunak sintagma poetikoari halako aire trinko eta estilizatua erasten dio, eta honetan Orixe-engan (eta Lizardi-engan) topatzen dugun joera sinkopatzailearekin, (aditzen *elipsia*, *artikulu-eza*, etab.) berriro topo egiten dugu. Aposizio hutsean ematen ziren kasuetan izen-zenbatze soilak ziren nabarmen.

Ala-eta guztiz, Orixe-k sintagma bati berotasuna, bortiztasuna edo halako klimax-kera berezia atxiki nahi dionenean adjetiboetara jotzen badaki. Hona adibide zenbait.

Hurrengo perpausan izen bakoitzari bere izenlaguna dagokio:

Lurra zeken, atsa legor, zerua berriz arri.³⁵⁴

Ondoren adjetiboen pilaketa:

(352) Guregan, 490 or. *Neurriari* dagokionez ez dugu ezer apartekorik esan nahi, *G. Etxeberria*-k baliabide honetaz azterketa berezia egin duelako. Gure aldetik hau nabarmendu nahi genuke, alegia, Orixe-k *Barne-Muinetan*, *Iregan nire lelo* eta beste poesia mistiko batzutan neurri arin eta solteak, gehienbat, hobesten dituela, *Euskaldunak* poemako zortziko handia (10/8/10/8), edo 13/12/13/12, 13/13/13/13 gisako ahapaldi luzeak eta pisutsuak alboratuz. Poesia lirikoetan 7/6/7/6, 6/6/6/6, 8/4/8/4 bezalakoak darabiltza (batzutan, neurri handikoak ere direnak, bainan etenez eta lerro desberdinetan emanak).

(353) Cfr. *Poesía Española*, 302 ond.

(354) Getsemani (3-gn. zatia), 541 or. Baita: "Bai esku zabala/sabel berokia, begi maitakorra"⁵¹⁰, "...Oin haze emegarri/Jainkomin sakona,/barne-gogo bizi"⁵⁰⁹.

Argi eta zailu,
sarkor eta min-sor.³⁵⁵
Burua gartsu ta astun
zoro-biurgarri.³⁵⁶
Oian zabal, itsu!³⁵⁷
Ez da betirautea luze, zabal, zingo.³⁵⁸

Eta berriro izenlagunez edo epitetoz lagunduriko izen-sailak:

itsas-zut, bekain-arro, begiak biribil,
belarriak erne, eta bi besoak zintzil.³⁵⁹
Urdin dago zerua, egia mazal,
mendiak urbil daude, zugazpeak itzal.³⁶⁰

7.—Joskera

Poesia orok du joera, batez ere puntuaren, neurriaren edo erritmoaren eraginez, elemenduak sintagman bere toki normaletik deslektzeko. Bestalde, poesian barneko edozein klimax edo emozio-uhinaldik aldaketa suposa dezake sintaxian edo joskeran. Hiperboleak, beraz, Ernazimenduko, XVI mendeko eta egungo poesian nabariak dira.

Fr. Luis Leon-goak, adibidez, hurrengo kasua damaigu:

Las terneras y los bueyes y vendió las vacas.

Hemen, V A1 A2 A3 eskema naturala ordeztzen (hau da, aditza, gehi hiru osagai zuzen), A1 A2 A3 erabili du, aditza lehen posiziotik hirugarrenera deslektuz, eta hirugarrena osagaiaren aitzinean kokatuz.

Poesia kulteranistan eta kontzeptistan horrelako hiperbatoi aunitz; Lizardi-k ere gurean egin zituen horrelako batzuk:

(355) Beti-dantza, 566 or.

(556) Guregan, 491 or.

(357) Egan, 525 or.

(358) Betiera, 536 or.

(359) Eguzkia jekitzen, etziten, 532 or.

(360) Betiera, 535 or.

Aita dei eta ama.
Zalantza dut, larri.
Billoba nauzu, zaarrena.

Orixe-k ez du, Lizardi-k hainbat, erabiltzen joskera-aldaketa.

Orixe-k, tradizioa ongi ezagutzen duelarik, Lizardi-k baino kontu gehiagoz tratatu ohi du euskara, gehienetan. Ala ere, goian aipaturiko arrazoiengatik, noiz-noiz, Orixe-k ere behartzen du ohizko sintaxia poesiaren beharretara. Ikus dezagun adibide zenbait:

Ur aundien zurrumurru entzun dezadan urrun.³⁶¹

Hemen *urrun* delakoak aditzaren *aurrean* behar luke, normalki, *legun/lagun* gisakoak baitira sintagmaren *focus-a* dutenak; puntuak, ordea, tokiz aldatu du, aditz ostean kokatuz.

Ez naute zenbait bezala
lotsaz beldurtzen³⁶²

Joskera normala, agian, “zenbait bezala lotsaz ez naute beldurtzen” litzateke, modala aditzaren aurrean ezarriz (galdegai hipotetiko gisa).

Eta hurrengoan:
Oni natzaio lotuko
A C B
Agian, hobe
Oni lotuko natzaio
A B C

Ondoren, lehen sintagman ematen den *epiteto/aditza* eskema, iraulita (invertido) gelditzen da, hurrengoan *aditza/epitetoa* gertatuz, hau da, A B ordeztu, B C:

Uts geldi nadi, geldi nadi ilun.³⁶³ Inbertsio bera “begira daukat, nautan begira”³⁶⁴ kasuan, aditzak leku desberdina duelarik bietan.

(361) Getsemani (2-gn. zatia), 540 or.

(362) Berraondo-ko Meza, 514 or.

(363) Utsaren antza, 497 or.

(364) Aldarean, 489 or.

8.—Etenak

Etena hitza hemen ez dugu ulertzen *hemistikio bezala, Orixeren poesian (eta 30 belaunaldiko olerkigintza kultu guztian) aurkitzen den mozketa berezi zenbat baino.*

Orixe-k eta Lizardi-k ere parentesizko etenak, gidoizkoak eta beste bereziak tartekatzen dituzte. Etenaren helburua ildo tematikoan hala-ko ebaketa egitea da, poesiak intziso batez aspergarritasuna gal dezan; tartekatze horiek, maiz, explikatiboak izan ohi dira baita juntagailuaz, eta, bestetan, galderak. Orixe-ren poesia epikoan eta etnografikoan horrelako baliabide urriago dago. Hona adibide zenbait:

Lehenik explikatiboak (*baititu, baita*):
—antza guztiak bere baititu—
era azkengabetan. Arren!³⁶⁵
Ixil ortan sarturik, uneka bederen,
—dena batean baita— Jauna daukat emen.³⁶⁶

Ondorengoan erritmoa eta hari tematikoa galdera batek hausten du:

Joankoaren Ama ta
Jaunaren mirabe
—etxe doatsu ontan
nagusi nor ote?,
Jaunagandiko grazi
guzien urbide...³⁶⁷

Hurrengoetan etendura antzekoak:

Soil dakusat
uts -ez, ogen- naizela ni.³⁶⁸
Nigan ari da (soin ustelkor au
obi-aintzu ustu artean)
azi ta bizi, osorik Jainko
biurtzen naun bitartean.³⁶⁹

(365) Utsaren antza, 498 or.

(366) Betiera, 536 or.

(367) Mari, 505 or.

(368) Izaki guzietan, 488 or.

(369) Jainko biur nadin, 498 or.

Itz-argailu bezala
 —bein zuk bialdurik—
 mintzo aura berritzen
 dula nioke nik³⁷⁰
 “Besteren esanera”.
 Itz ok irakurriz,
 -entzun âl nitza Jainkoz,
 ez soil ikus begiz-
 sarkorrigo zaizkidan
 mintzo biur bediz.³⁷¹

Bestetan bezala, gidoiaz berezitako sintagma aurreko eta ondorengoaren artean tartekatutako *intzisoa* da, halako gurari exklamatioa sartuz, eta, ondorioz, ahapaldiaren erritmoa eta segida tematikoa ebakiz. Horrelakoak aski ugaltzen dira *Barne-muinetan* eta beste poesia liriko batzuetan.

Esan dugunez, Orixe-k horrela aspergarritasuna (monotonia) gainditu nahi du, eta, aldi berean, kera zalu eta nabarragea duen poesi-kera jantzi eta kultua sortu.

9.—Prosopopeiak

Prosopopeiak edo pertsonifikazioak sortzeko joera nabaria gure literaturan. Lizardi-ren *Itzala*, *Eguzkia*, *Basoa* zirela- eta, hona zer esaten genuen: “Lizardi-k aitortu digu basoan ”norbaitzuk” sentitzen dituela. Basoa, Itzala, fagoa, uda, Lizardirentzat “nortasunez” jantzirik daude; elemendu guzti horiek *ederkide* zaizkio. Horregatik, maiz, handiz (maiuskulaz) idazten ditu, eta hika mintzatzen ere”.³⁷²

Hona adibide batzuk:
 Negua, zertan ago!

(370) Et Filium, 501 or. Baita beste hauetan: “Are oraino/ -ni nizan bezain argala-/ maita nai zaitut/ Zuharek Zuhaur bezala” (516), “Ez du tarterik -ontan biök berdin gera-/ Idurikatzen zail dut bion bukaera” (535).

(371) Lurreko Irutasunari, 503 or. Hurrengoan ere: “Erdi erdian/ balitza nehon erdirik./ etxea dago/ mundu ororen ixilik” (513). Bigarren “balitza nehon erdirik” harridurazko errepika da, nolabait, segida apurtzen duena.

(372) *Lizardi-ren lirika-bideak*, II, 89 or.

Uda! mendiak i aur eguerdi!
Itzal! Baso-ren uma yaukal
Xaloagorik ezin aal...

Poesia orok egiten ditu prosopopeiak, mintzo poetikoak hesi ohizkoetatik alde egiten baitu, metaforak, sinboloak eta aldarte bereziak sortzearen. Orixe-engan pertsonifikazioak ez dira falta, batzutan *haridura* gisa (eta aditza *itanoz* delarik) azalduz.

Hona adibide labur zenbait:

Illun! Ago geldi! Argi! Ez iradu! Luza (y) adi!³⁷³.
Atoz, argi-xinta,
gure barrun au
argiz betetzera³⁷⁴.
Mingain! gorputz ta anima
oso dituk galtzen!
i eziz gero, ordea,
oso tuk ezitzen³⁷⁵.

San Joan Gurutzekoa-n nabariak dira "Oh noche que guiaste!", "Oh llama de amor viva,/que tiernamente hieres..!" gisakoak.

10.—Konparaketak

Mintzo poetikoan konparaketak erabilpen handia du; irudiak eta metaforak, maiz, ez dira konparaketa elidituak baino. Orixe-k konparaketarik aski; ugarienetakoak *bezain*, *lako* (*bezelako*) eta gradu konparatiboan dauden *-ago* partikuladunak.

Hona *bezain* formulaz:
Hau bezain ixil
ez dut nehon arkitu.³⁷⁶

(373) Argi ta margo, 523 or.

(374) Argia bera, 557 or.

(375) Jose, 507 or. Beste prosopopei -kasuak: "Geldi adi, gau/al eza/eguna berantarazi!
(578), "Erio jaun orri, bekoz beko gerta,/dardar egin gabe eman diot begi" (591).

(376) Berraondo-ko Meza, 514 or.

Lur handia da
ostia bezain biribil.³⁷⁷
Eta orain -lako (bezalako) juntagailuaz:
Ua lakorik belarri onek
ezin arkitu du iñun.³⁷⁸
Ua bezala nai nuke
ikasian iz-ikasi,
ua lako gurasorik
otoitzean ez dut kausi.³⁷⁹

Azkenik -ago konparatiboaz hornitutakoak:

Arnasak diraudano
Arnas barnago oni
lagun iodan soinu
agorrago oneki.³⁸⁰
“Maitego damugo,
damugo maitego”.³⁸¹
Arnas agor au adiz,
sar ni barnagoan.³⁸²

11.—Koerlazioak

Orixe-engan -z instrumentalaz osaturiko koerlazio aunitz dago, *gogoz gogo*, *begiz begi*, *biotzez biotz* tipologiakoak. Inexiboan ere, “aldia aldian”, “barnean barneti” gisakoak, ez dira falta. Eta genitiboan “gibelaren gibeletz”.

Hona adibideak:

Begiz begi, gogoz gogo
gauden bi ôk.³⁸³

(377) Ibidem, 515 or. *Bait* formula explikatiboaz, berriz, “Aur bat: arat onat, lurrean bailegon” (514).

(378) *Ixiltasuna*, 553 or.

(379) *Amona*, 577 or.

(380) *Guregan*, 490 or.

(381) *Sarrera*, 576 or.

(382) *Cum Sancto Spiritu*, 503 or. Eta besteok: “Ilen garenean,/ark baino barnago altzoan gaitzala” (509), “Igesgorrigo ta antzagarriago”.

(383) *Izaki guzietan*, 489 or.

Biotzez biotz
Jainko onarekin nagon.³⁸⁴
An zeuden gurasoak
begiz begi ikusten.³⁸⁵
An, muskillez muskil.³⁸⁶

Beste kasuak “jakin, ez jakin (532), ”ikasian, ez ikasi” (577), “aldia aldian” (555).

Hurrengoetan ere, nolabait, segida binario isladatzen duen koexio bat agertzen da, batez ere, *aditza* azaltzen delarik:

Zuk eni, nik Zuri
so, bien begiôk...³⁸⁷
Begira daukat, begira nauka...
Nagon ni Argan, begi beregan...
Begira daukat. Naukan begira.³⁸⁸
Kitarra joaz zu, neurtitzak onduz ni.³⁸⁹
I ba aiz, ni ba nauk.³⁹⁰

12.—Oiuak (exklamaketak)

Baliabide hau ere ohizkoa da poesian, batez ere, sentimenduak eta mirespena adierazteko. Hiperbolea ere, nolabait, *mirespenezko* adierazpena da, poesian irudi eta metafora gehienak *exagerazioak* baitira. Beraz, hortzak “perlak” direla adieraztea *exagerazioa* da. Poesia mistikoan ez da falta oihurik.

Fr. Luis Leon-goak: “Oh desmayo dichoso!”³⁹¹

“Ay! nube envidiosa.../cuán rica tú te alejas!”³⁹²

(384) Berraondo-ko Meza, 516 or.

(385) Lurreko Irutasunari, 503 or.

(386) Egan, 525 or. “Gero... barnez artu dut amasa” (526).

(387) Sarrera, 575 or.

(388) Aldarean, 489 or.

(389) Bolibi-ko zabalduan, 532 or.

(390) Itz eta mintzo, 528 or. Eta hurrengoa perpausa adbertsatibo batean ahokatuta: “Zure billa, baiña, Zu bai, nere billa... (581).

(391) A Francisco Salinas, VIII, 1.

(392) En la Ascensión, V, 1-4. Baita: “Oh son!, Oh voz! (De la vida del cielo, VII, 1).

Eta San Joan Gurutzekoa-k: “Oh noche que guiaste! /Oh noche amable más que la alborada”³⁹³, “Oh cautiverio suáve!/, Oh regalada llaga! / Oh mano blanda! Oh toque delicado!”³⁹⁴.

Orixe-k oihu edo exklamaketa oparo du, barne-sentimenduen adierazgarri. Hau mintzo mistikoan esperatzekoa zen, beraz.

Bai zerala eder!
Bai nazala eder!³⁹⁵
Au guritasun au
betiko balitza!³⁹⁶
Ze zorion duzu salbel-anai maite!³⁹⁷
Au bai atsedena!³⁹⁸

“Jesu” izeneko poematxoa oihuz eta galderaz beterik dago, bihotzaren oldeen mirespenezko jarrera gisa:

Zenbat oi digu
utsegin bidean!
Oek ere ez âl lute
maiz urardotuko!³⁹⁹

13.—Antitesiak

Poesia mistikoan, batez ere, antitesiak arimaren barne -olde eta eraginaren dialektika goren adierazteko erabiliak izan dira. Santa Teresa eta San Joan Gurutzekoa-n antitesi aunitz da, horietako batzuk,

(393) Noche oscura, V, 1-2.

(394) Llama de amor viva, II, 1-3.

(395) Sarrera, §76 or.

(396) J.S. Bach-i Elizan, 518 or.

(397) Anai sabelkide Martin-i, 509 or.

(398) Arkaitzaren gainean, 561 or.

(399) Jesu, 504 or. Eta besteok: “Bost aldiz nerera mintzo ozenak jo du!” (508), “Jesus, ni-re lo betea!” (Ibidem), “Denen azpian ni!” (505). Bestalde, *galderak* ere baliabide aparteko kontsideratu behar dira, pasarte poetikoan duda, zalantza, ezmezea sortzen dutelarik, erritmo aspergarriegiak etenez. Hona Orixe-rogenan adibide batzuk: “Noz arteko burruka/ jasan-bear naiz ni?” (491), “(Zer daki begik soinu?) /zer belarrik margoz? (504), ”Bera sartzen ote da/ besteren barnean?” (Ibidem), “Haren mintzoari muzinik nork egin?” (508), “An zer dutan, zer entzun, zer iraul, gerorako bego” (529), “Jainkoaz hain antzu, nondik naiz ibili?” (508).

“muero porque no muero” bezalakoa, herriaren amodiozko arlo profanotik “a lo divino” antzaldatua izan delarik.

Antitesiak sorpresa, bizitasuna, erritmo tematikoaren etena suposatzen du; Orixe-engan, bada, antitesi asko topatzen dugu, baliabide hau aski aproposa delako bihotzaren aldarteak isladatzeko.

Hona F. Luis Leon-goan bat: “...al bien divino/ despiertan los sentidos./quedando a los demás amortecidos!” (A Fr. Salinas, X, 4-5). San Joan Gurutzekoa-n antitesiak, maiz, “a lo divino” delakoaren teknikaz, garadura bizia du. Guk hemen aipamen hutsak eginen ditugu, gehiegi ez luzatzearren. Sarritan, fenomeno mistikoen transzendentzia ez daiteke sugeri antitesien bidez baino... “Vivo yo, porque no muero”, “que muero porque no muero”, “cuanto más alto llegaba../tanto más bajo y rendido...”, “sin saber dónde me estaba./grandes cosas entendí”, “que me quedé no sabiendo/toda ciencia trascendiendo”, “que no llega su saber/ a no entender entendiendo”, “cuanto más alto se sube/ tanto menos entendía”, “de un entender no entendiendo”. Batez, ere “entréme donde no supe” poema antitesi sotilez betea dago. Ze mintzo harrigarria!

Orixe-engan antitesi asko alboezarrita dago, inolako juntagailurik gabe, kontraesana biziagoa dadin, “aintzin-gibel, ezker-eskuin/ gain ta barne”⁴⁰⁰ kasuetan bezala. Orixe-ren antitesietan argia/iluna, handia/txikia, loa/ernealdia, osoa/deuseza, ixiltasuna/zurrumurrua, kanpoa/barnea gisakoak. Antitesiaren bitartez elkartasun gorengo baten sintesia isladatu nahi da. Orixe-k ongi lortzen du asmo goitar hori.

a) *Argia/iluna:*

Illunak lo nauka erio; argiak piztu nau osoro.⁴⁰¹
Odei beltzetik tximista antzera
illunbetik aiz argia.⁴⁰²
Gure baitan illun, bere baitan argi.⁴⁰³

(400) Jainkoaren begiera, 488 or. Hemen kontsideratzekoak perpausa adbertsatiboak *bainan, baño, orde, aldiz* elemenduez horniturikoak. Hona kasu zenbait: “Ez luze, ez zabal, ez sakon,/baino or zaitut...” (488), “...âlare ez inork utsak adin bat/antz bere baitan iduki” (497), “...orain aldiz, deuseago” (498), “ez luze zabal,/baiñan biribil andia” (513), “baina bekozko orde/betargi didazu” (502).

(401) Argi ta margo, 521 or.

(402) Jainko biur nadin, 499 or.

(403) Azken-afaria, 537 or.

Illunean argi begiak itxirik ikusten obeki...
Mundu itsu otzak argi-bero auen berririk baleki.⁴⁰⁴

b) *Oso/ezereza:*

Sar banendi *betian* zatika...
oro bat dirade oso ta zati.⁴⁰⁵
utsetik guzi izateko.⁴⁰⁶
...Gutxi bailitzan, uts au Jaungoiko
dakar oso biurtzera.⁴⁰⁷

c) *Lo /erne:*

Ernai? Lo-xorroan?
Ez dakit bi oien
muga non dagoan.⁴⁰⁸
Guziak sogor, au ernai,
otoitzerako doi da gai.⁴⁰⁹
Jainko onaz baterik esnai ta lo ere!⁴¹⁰

d) *Hil /bizi:*

Il naiago dut, batera,
bizi gelditu, bestera.⁴¹¹
Gaitzez baledi, betor Erio,
onez bada, biziera.⁴¹²

e) *Besteak:*

Beti gauza bera, baiña beti berri.⁴¹³

(404) Ibidem, 538 or. Antzeko ildotik: "Kuku obeki/gauzak ikusten ditut nik" (515).

(405) Miramar 1945, 556 or.

(406) Jainko biur nadin, 498 or. Baita: "Izate guzi Beregan duna/nigatik ezer ezera";/izate-rik ez nuen ilun au/Argatik guzi izatera" (Ibidem).

(407) Ibidem, 499 or. Tematika berean *andi/txiki* antitesiaz: "Jauna, aundia zera; ni/utsa bezain txiki" (496).

(408) J.S. Bach-i Elizan, 516 or.

(409) Ixil-aldi, 554 or.

(410) Anai sabelkide Martin-i, 509 or.

(411) Ixil-ondo, 555 or.

(412) Ibidem.

(413) Bolibi-ko zabaldian, 532 or.

Orain, esan baiño lèn, gero da oraindi.⁴¹⁴
 Egonean jardun, jardunean egon.⁴¹⁵
 Geurongan dugu, ta gu
 geuregandi igesi.⁴¹⁶
 Gezurretan, naiz egi-
 bila âleginean.⁴¹⁷
 Ixiltasunak
 bere zurmurrak baditu⁴¹⁸

14.—Errepikak

Errepikak pasarte poetikoan bortiztasuna, sentipenen uholdea edo enfasia sor dezakete. Baliabide hau oso erabilia da poesi moeta guztietan.

San Joan Gurutzekoa-n ahapaldi bat da nabarmen, “soledad” hitza lau aldiz errepikatzen delarik:

En soledad vivía,
 y en soledad ha puesto ya su nido,
 y en soledad la guía
 a solas su querido,
 también en soledad de amor herido.⁴¹⁹

Orixe-k errepiketean nabartasun handia azaltzen du, elemendu errepikatuak *izena* gehi *izena*, *aditza* gehi *aditza*, *izenordea* gehi *izenordea*, *ezezkoa* gehi *ezezkoa*, etabar izan daitezkeelarik. Ez luzatzearren egin dezagun sailkapen soil bat. Lehenago, ordea, aditz-pilaketazko adibide bitxi bat. Ez da aditz bera errepikatzen, baina bai molde morfologiko bera. J.S. Bach-en musika isladatzen duen poema kasuan gerundio eta infinitiboen multzoa hamairutara iristen da. Orixe-k, maisuki, ahapaldi horretan Bach-en organo-noten bihurkortasun estilizatua sugeritu nahi du. Zein liraintasunez lortzen duen!

(414) Orainaldia, 534 or. Ildo beretik: “Lêngoaren oroiak.../ geroaren egonak” (Ibidem).

(415) Miramar 1954, 556 or.

(416) Guregan, 490 or.

(417) Lurreko Irutasunari, 504 or.

(418) Berraondo-ko Meza, 514 or. “Au azi-âla ni itzaliko naiz” (498).

(419) Cántico Espiritual, XXXV, 1-5.

Asi da, ari da
iruten, ariltzen,
ekin eta jarrai
bilbatzen, eiotzen.
Ari-albiñua
sei notak atontzen:
aiek, itzul, iraul,
iñoiz ez aspertzen
itokin antzera
biotz au xulutzen!⁴²⁰

Hemengo aditz-pilaketak ez du, nahiz errepikakorra izan gerundioetan, aspergarritasunik sortzen, noten mugimendu eta isurkotasuna isladatzen baino.⁴²¹

Hona errepiken sailkapen laburra:

a) *Izenlaguna/izenlaguna:*

Legun da musika
legun da soiñua,
legunago aren
ondoko gantzua.⁴²²
Ixil aizea,
izarrak ixil,
guzia jabal,
anima ixil.⁴²³
Bai zerala eder!
Bai naizala eder!⁴²⁴

b) *Izenordea lizenordea:*

Zer izandu naizan,
zer izango naizan.⁴²⁵

(420) J.S. Bach-i Elizan, 517 or. Beste kasu honetan, berriz, errepika sei gerundiotara hedatzen da bortiztasuna lortzearren: "Ikusten, ukitzen, entzuten, usmatzen, jastatzen, siñesten"(537). Bertan, *fedear* gain, bost zentzuak aipatu dira.

(421) Azken-afaria, 537 or.

(422) J.S. Bach-i Elizan, 518 or.

(423) Argia bera, 559 or.

(424) Sarrera, 576 or.

(425) Arkaitzaren gaiñean, 560 or. Eta gainera: "An zer egin dutan, zer entzun, zer iraul, gerorako bego" (529).

Au dut etxe,
au igesleku,
au nere gaztelu,
au nere indar.⁴²⁶
Zu nigan, ni Zugan.⁴²⁷

c) *Izena/Izena:*

Mintzo denen mintzo.../
Soiñu denen soiñu...⁴²⁸
Urteak urte, baiña ba dut aski kemen.⁴²⁹
Neurri ta neurri
beti niz pondu berean.⁴³⁰
Utsa naizen au uts geldi nadin;
au bainaiz, uts, ilun, zulo.⁴³¹

d) *Ezezkoa/ezezkoa:*

Or naiz ibillia
ni ni ez nintzala.⁴³²
Ez da atergunerik,
ez eztaiondorik,
ez atsedeterik,
ez baita nekerik.⁴³³
Ez argi, ez itzal, bai bien arteko.⁴³⁴

e) *Aditza/aditza:*

Urbilduz, urbilduz
iritsi zaio
oiñetaraño.⁴³⁵

(426) Ibidem.

(427) Sarrera, 576 or. "Zuhaurek Zuhaur bezala" (516).

(428) Itz eta mintzo, 531 or.

(429) Eguzkia jekitzen, etziten, 533 or.

(430) Berraondo-ko Meza, 515 or.

(431) Jainko biur nadin, 498 or. *Uts-aren* ildotik ere: "Ba nator/berriz uts garbia./ Ilun, ut-sarte, zulo" (496). "Utsarte du muga./ ni utsa azkengabe" (496).

(432) Arkaitzaren gaiñean, 561 or.

(433) Beti-dantza, 566 or.

(434) Goiz-argi, 581 or. Baita: "Ez, ez olakorik! Ez arro, ez burgoi" (584).

(435) Jesus gose, 562 or.

Ba nago egon ta egon. ⁴³⁶
 Ba naiz, Jauna, ba naiz. ⁴³⁷
 I ba aiz, ni ba nauk. ⁴³⁸
 Bego latiña,
 bego mintzai oro ixil. ⁴³⁹

15.—Lexikoa. Adizkera zenbait

Orixe-ren poesiak euskal lexiko dialektalaren menderakizun aparta isladatzen du. Orixe-k euskara zaharra sakonki ezagutzen zuen; bere idazkeraren eklektizismo bitxia (euskara batu eta arautu batetik, nolabait, urrun dagoena) gure hizkuntzaren ezagupen zabal batetik dator. Orixe-rengan bizkaiera, gipuzkera, goinafarrera eta lapurteraren ezagupen benetakoa ematen da. *Barne-Muinetan* liburuan lapurteraren isladak nabariak diran “aintzin-gibel”, “dautazu”, “urriki”, “sainduak”, “arat-onata” eta beste askotan.

Globalki hartuta, Orixe-k lexikoaren erabilpen hedatu bat egiten du, bereziki (eta *Euskaldunak* poeman, batez ere) artzantza eta lurgintzaren zikloarekin loturiko hiztegia oso oparoa eta nabarra delarik.

Adibide bezala, hona *Eztaietan* atalean, soilik, Orixe-k darabilen hitz berezi zenbait: *endaia* (pala), *izpura* (corriente), *serail* (liso), *erlabio* (avispa), *tximillo* (endrino), *latsa* (arroyo), *lurmen* (terreno desnervado), *liparrik* (gota)⁴⁴⁰. Esan dugunez, 30-eko belaunaldiko olerkarien artean Orixe da, dudarik gabe, euskara tradizionalaren (dialektalaren) ezagupen sakonena duen idazlea. Bere poesia (bai etnografikoa, eta bai liriko-mistikoa) (itzulpenak ahaztu gabe) horren probagarri.

Orixe eklektikoa da, bainan ez, funtsean, Lizardi eta Lauaxeta bezainbat garbizale edo neologismo-zale. Orixe-k nahiago ditu aspaldi-

(436) Ama naigabetuari, 551 or.

(437) Arkaitzaren gaiñean, 561 or. Baita besteok: “Ezin etsi nik. Bego, bai, bego” (542), “Ba nago, ba nago” (517). “Pake gantzua betor,/ betor maite-ukaldi” (502).

(438) Itz eta mintzo, 528 or.

(439) J.S. Bach-i Elizan, 515 or. *Aditza* gehi aditza eskematik kanpo ere: “Ixil-etxe onetan/ ikas zak isiltzen” (507), “Or beste leizea,/or zorabioa!” (560), “Begi, ta begi/errugabeak” (562).

(440) *Eultzia* atalean (*Euskaldunak* poeman) besteok: *Azurria* (castigo), *burusi* (manta), *irrarán* (al vleo), *zartailu* (látigo), *ardaogazi* (hierbas acederas), *estarte* (vericuetto), *zardaña* (nubecilla), *sori* (permitido), *zalkor* (inclinado), *auke* (cascabillo), *egeta* (ruido lejano del pedrisco), *obara* (jornal), etab.

ko lexiko-altxorrak piztea (*lokalismo* bitxienak ere arretaz harturik), neologismoetara joatea baino. Ala ere, Orixe-rogen abstrakzio mailako sorkuntzarik bada, dudarik gabe, bainan araniar neologismoetan ematen den eltzekakeria eta fonetika ausarkeriarik gabe, gehienetan.

Adizkeretara (forma verbal) igarotzen bagara, Orixe-k euskararen ezagupen sakon bera isladatzen digu. Poesia mistikoa, berez, arlo aproposa da aditzetan formula etikoak, kera subjuntibalak eta ahalkera-koak, datibalak eta sintetikoak erabiltzeko; elkarrizketak edo dialogoak elkar erlaziozko moldeak eskatzen ditu aditzean.

Egin dezagun sailkapen bat, formula horien argigarri bezala.

Hona adizkera *datibal* zenbait:

Zatzaio (500), *nakizu* (534), *nakion* (561), *begizkit* (555), *bekit* (508), *zatzaio* (500), *natzaio* (494), *gauzkion* (555), *ledion* (554).

Nork-nork formuletan besteok:

Nauzu (489), *zaitut* (508).

Ahalkeran eta subjuntiboan (*mistikan* hain egokia den *desirazko mintzoan*):

Nagon (489), *beude*, *bitez* (510), *ago* (510), *adi* (510), *betor* (506), *geuden* (510), *nagoan* (503), *ezak* (498), *bego* (adibidez, *bego latiña*, / *bego mintzai oro ixil*) (515), *nezazute* (514), *bitez* (510), *beza* (496), *nadi* (523).

Aditz *sintetikoetan* besteok:

Balerit (510), *darit* (555), *dakusagun* (510), *lirauken* (554), *ator-kigu* (528).

Itanoa (aditz *etikoa*) ere erabiltzen du Orixe-k, baitipat, fidantzazko hurbiltasuna adierazteko:

Eder *ezak* (496), sar *adi* (510), hurrun *aiz* (510), lotan *agoala* (527), ikusi *aut* (591).

Baita aipatzekoak beste *aditz-lagun* bitxi hauek, egun hain erabiliak ez direnak: *Naizantxo* (-*txo* atzizkia aditzari atxikita) (561), *dakidantxoa* (537), sartu *ledion* (554), oroi *litez* (498).

Hauek dira, irakurle, Orixe-ren poesia mistikoa eta lirikoaren irakurketa astitsuak eskaini dizkigun balibide literario, alhalbide sinboliko, irudi eta eragin korapilotsuak.

Orixek poesia liriko goren bat ondu zuen, gure hizkuntzaren barat-
zan sotiltasuna eta sakontasuna erritmoz eta musilkatasun betez. Esti-
loari dagokionez, nabaria da bere idazkeraren "nolabaiteko"
anakronismoa. XX mendean XVI mendeko poeten sinbolo eta irudiak
erabiltzen baititu, gehienbat; gure olerkariak apustua klasizismoaren
alde eta "berrikerien" aurka egin zuen, Orixe-ren poesi-moldea, bada,
funtsean, keraz *klasizismoan* sartzen da, bere metamoforismoan alde
modernoak liratekeen sinestesiak, bisemiak eta kera ezprezisoak, ge-
hienbat, falta direlarik. Akats hori albora utzita, Orixe-k muinez eta
formaz ongi menderatzen du poesia, eta bere sorkuntza lirikoa, olerki
epikoa edo etnografikoa baino, gorenagoa eta sotilagoa da, gure uste-
tan. Orixe-ren poesiak, amaitzeko, guztion ezagumendua eta eskerrona
merezi du.

L.M.M.

Luis Mari Mujika

Sumoaan arraldean
begiak alargun,
gozate nahasietan
aitzak aitar astun,
aitzurrak kura behar
ta lurak nahiko gun,
burdiaz gero, gero
ifou...
beriozko zintzuan
are hotzak zimir
(itoaren begiak,
aib, dirudue hizun),
margo gozoak garrata
Arteta-k ditu izen,
okre ta hori idorak
seubra beztiztasun...

OLERKIAK

Orriak poesia lirikoaren bide berriak, gure bizitzaren baratzan soilasuna eta sakonassuna erakusten dituzten irudikatzen ditu. Estetikoki dagokionez, nabaria da bere idazkeraren "nolabaiteko" anakronismoa. XX mendean XVI mendeko poesian jaitzelo eta inulak erabiltzen baitira, gehienbat gure olerkariak Apuleio Klavidioren antz alde eta "berrikarien" antza egiten dute. Orriak-ren poesia-irudiera, bada, fantsian, kezak ikusizkoen antzera da, bere metamorfosian aile modernoa irakurten guretzat. Hainbat eta kate epizodikoak, gertuak, janta dirclarik. Akats berrak dira. Orriak maiz eta formaz ongi menderatzen du poesia, eta bere sorkuntza, olerki epiko edo otzografiko bako, guretzat eta sorkuntza, gure ustian. Orriak-ren poesia, antzera, guretzat eta sorkuntza eta sorkuntza antzera da.

OLERKIAK

ARTETA-REN "EL NAUFRAGO"

Luis Mari Mujika

Susmoan artaldean
begiak alargun,
gogarte nahasietan
hitzak aitzur astun,
aitzurak lurra behar
ta lurak nahiko gun,
hondarzaren zapien
itotakoa ilun,
heriozko muinoan
are hotzak zimur
(itoaren begiek,
aih, dirudite hiztun),
margo gozoak garratz
Arteta-k ditu itzul,
okre ta hori idorrak
zenbat bortiztasun...

SALABERRI-REN "CORPUS-CHRISTI"

L.M.M.

Begiak hertsi, sudurrak
uzkur-susmogabe,
barne-zentzuak doluaz
sentipenen kate,
Salaberri handia da
linearen jabe,
hostiaren atzetikan
lezotarren talde
(zuek hainbateko fede
non aurki daiteke?),
misterioaren uhinak
otoitzezko ahalmen,
kolore beltz ta bortitzak
nahastuta joranez,
mantxa ilun-hotz guztien gain
fedea garaile,
nabardura apaletanze
mistikaz paisaje...!

IZARDIZKO ETA AMORRUZKO TANTAK

Jose Manuel Unanue

ZERGATIK?

Luma eta papera

“Zergatik idazten duzu?”

galdetu didate.

Badakit:

merkeena delako,

luma eta papera.

AZKEN AUTOBUSA

Hartzen baduzu
pelaje guztietako gizakiak ikus ditzakezu,
eta ezin baduzu
tristeziaren itsas zabalari superbizitu
nitaz gogora zaitez.

Zeren eta nik
hamaika bider pasatu naiz
leku berberatik.

Eta azken jarlekutik
melankoniaren lurrun saretan
ikusi izan ditut
—zeuk orain bezala—

Langile esku boltsadun adar joleak.
Gazte pelukero ile rebelde punki tankera.
Neska sudur luze begi goseti.
Emakume alkoholiko erosketak aldean.

Eta norberak erabakitzen du

sun
tsi
tze
a.

EURIA GAUZULOAN

Euria mara mara hasten denean
gero zaparrada bihurtzeko
gautxorioi goiza
berandu egiten zaigu.

Munduko ipurtzuloraino
jaisten garenok
oin bat atzerago jartzen dugu
karrerila hartzeko.

Kalean pertsonak itzaltzen
direnean
pilak pizten zaizkit
begietan
argi dizdira zoriontsua
alkoholiko jatxizale
ohiak bezala ibiltzen
naiz eta "antzar urratsa"
gustatu ez
arren; arin, sendo, harro
zapaltzen
buru galduen espaloiak.

HILTZERA NOALA SENTITU DUT

Eta baldin
nire hilotza
munduko edozein bazterretan
aurkitzen baduzue,
zera hau esan nahi dizuet:

Oso zorionsua izan naizela
zeuen artean izatearekin
eta ez nuela espero hain
bidai ederrik emango zidala
zeuen mundu arraro honek.

Dios, zer zila zen!
goitik behera ulertzea lortu arren.
Murgildu naiz porfin
izkutaezinen
itsaso baregabekoan.
Zer demoninok, behin betiko da eta!

DENPORARINA

Hegatsekin hegaz
ametsak dihoaz
ametsekin ames
egunak badoaz.

HILARGI BETEA

Hilargi erdibikorra
bart ikusi zintudan
kaleak zapaltzen nindoala.

Norbait falta zitzaizun
hegoaizea
zure laguna.

Ikusi zintudanean
zu bezain betea
sentitu nintzen zorionez.

Teilatu ganean dizdiraz
gero poliki poliki
urrutiratu zinen.

Zer egiten didazu, pottola
zoratzten nauzula.

UDAZKEN ARRATSEAN

Mendebal haize bortitza
sirimiri mara mara etengabe
lur bustiare usaina.

Udazkena

Magalean iratze zauri gorriak
uhin berdeak belartzan
zuhaitzek jantziak erazten

Horbela

Basoa altxor gordeleku
pagadi gorrixkak, harizti marroiak
gaztainadi horeilak

Zuhaitza

Eta erdian zeu, giza seme
perretxiku bila.

BIZIKADA

Uda dastatu elurraroko egunen
zirrikitutik
adrenalinaz jantzi soinekoa eguzkiak.
(Zoramena)

Bostak arratsaldean
urdina zeruan lehertu zorian.
(Itsas-urdina)

Tabernako musikaz barrukoa burrunbaz
eskuan xerbexa
(Errusta)

Kristalezko jaun gorria geldirik
aldizka jaun berdea ere.
Heuren aldamenean bost lelo eserita
kamioien hara hona begira.
(Tontokale)

Edaria bukatu, diosala egin eta irten
bidetik zehar idazmakina Carniceria
F. Insaustiren erakuslekuan
(Zer arraio?)

Errieta umeei kapotaren gainean egotearren.
(Jertsei zikina)

Astirik galdu gabe une zoragarria harrapatu
beharra.
(Haiku)

PUNK

Azal zuri
larru beltza
begi urdin
ile hori
masail gorri
espain ubel
larru zuri
azal beltza.

UNE ESKURAEZINA

Euri zurrumurrua
haize barea
hodei gorrixkak.

Argi itsukorrek errepidean
kerizak orman handiagotzen
eltxoak faltan parolpean.

BARKA EZAZUE

**“Eta poeta, eta poeta
etxean gelditu da
begiak itxita”**

Hainbeste gauza oker
begibistan duelako.

Isiltasunaren amaraunean
izkutatzen delako.

Indar kemenak
galdu dituelako.

Barka ezazue

kantorea   Eguneroko bizimodua
barka ezazue.   salatzeko kapaza ez delako.

Katatonía erresumean
sakondu egin duelako.

Bere uste eroak
eskupekoz demaigulako.

Gauza ederrak besterik
kantatzen ez dituelako.

BILBAO

Burnizko ibaia erditik
erdoila bihotzetik darizu.

Tximini, garabi, etxeorrazak
zerura harro tenteak.

Mendiak munduak bihurtuta
aldapak zainak antzera.

Oinetatik zirrara igotzen nau
sentitzen zaitudanean.

MALKO LOREAK, MALKO KOLOREAK

1940, Espaina

1950, Korea

1960, Estatu Batuak

1970, Txile

1980, Ingalaterra

Bost ajola nor, noiz
kolore bortitzak dituzte.

Metalaren grisa
odolaren gorria
terrorearen beltza
eta intelijentzia zurian.

GOIZEKO ZAZPIRETAN

(*Doinua: Fandangoa*)

Goizeko zazpiretan
gaur astelehenean
zelako komeriak
esna naizenean
eguzkia ere dabil
irten ezinean
ohean goxo-goxo
egoten denean.
Furra fandangua
hortxe dugu pekatua gure mundukua (bis)

Kalean hotza dago
eta isiltasuna
jendea arin doa
kopeta iluna
kaiolan sartu behar
langile kuttuna
ni honeri deritzot
bizitza tun tuna.
Furra furra fandangua
hortxe dugu pekatua gure mundukua. (bis)

BANKZERRI

(Doinua: Frantsez euskaldun bat...)

Bi mila urte kunplitzeko 'ta
hamabost bakarrik falta
natorkizue ni berri txarrekin
egunkarian leituta.

Euskal Herri'n gertatutakoa
delako behar dut konta
ez bazaio honi hala deritzen
zeri deitu lapurreta.

Euskadi maite 'ta gorrotoa
mila langilez josirik
kajaorroz 'ta banketxez dago
leku guztietan beterik.
Zerta'ko darabilte dirua
nahiko nuke nik jakinik
behar dutenentzat ez baldin bada
ken iezaiegu, utz hutsik.

Azaldu beharko dizuet ba
nire amorruren zera
ez dakit kapaz izango naizen
bihotzak egiteko hitza.
Gazte bat zorrak ordain asmotan
aurkeztu zen banketxera
zerriño flaku besterik ez zu'n
eramateko hartara.

Banketxeko apote lodiek
hura ikusterakoan
zioten serio jenio bizi-
az onartzen ez zutela han.
"Zor erdia ordainduta daukat
agindu didazuen eran
hogeitamar da mila durotan
falta dena bakarridan".

“Zor hori ez ordainduz gero
agertu zai'zue asmoak
kentzeko neri pisu, nomina
eta nire ondasunak.
Putreak izan behar duzue
banpirok eta lapurrak
nola leike hori permiti duken
gizsemeen legeak”.

Zerriñoa ez zioten lagatu
fidantzaren lez lekuko
gizon koittaduak bueltan zekarren
ez zuen ba han utziko!
Istilu galanta atera zu'n
aberatsen lotsarako
hauek baitira me'zi dutenak
txartel bat infernurako.

Irakurle maite erne egon
ez zaizula zuri pasatu
badakizu ba hauen legea
bost jaso eta bat kendu.
Ez zaizula inoiz okurritu
hauei dirua eskatu
hoien bihotza dago patrikan
metatu, metatu, metatu.

Nire hizkera baldarra bada
itsusia eta latza
nirekin ados izango zara
gehiago dela bizitza.
Behin betiko biziz behar eta
ez dedila izan morrontza
nire hilobian ipin ezazue
“Azkenean libre natza”

AZKEN GAUA ERROBIN

Gaur, kabia utzi dudan gauan
—non nire lumak hasi nituen—
zeozer sentitu dut kili-kolo
txalupa bat noraezean edo
itxas txori galdu bat antzo.

Izara zuria oratu dudanean
konturatu naiz ohe hontan tinta horiz
nire gau onak idatzi ditudala
buruko zaldi beltzek harrapataka
sinatu dutenak izan badira ere.

MAKETO

Eragin, eragin maketo
barrikatxoak dadoa isuri beza
esne beltza, taladrina
uztaileko gau epeletan antzo.

Begira, begira mahai gainean
bizitzaren paper kinielatua,
ikurra saka ezazu
mingaina adurra darizula.

Irentsi, irents ezazu
zerbeza apur bat
pozezko espain apartsuak
dastatuz poliki poliki.

Egin, amets egizu
astearen unerik inportanteena
amaitu eta hasi baita.

PIPAR POTOA

(*Lavandera nacional*)

Makila salda ondoren
jan genezakeen
plater bakarra
izan zen pipar potoa.

Okasio seinalatueta
herriak jantzi behar zukeen
trapu zaharra
arasetan usteldu zen.

Gezi hiltzaileen
eta minagoa zen
uztarri humilantearen laguna
izan zen berrogeitan berrogei.

Oka eginda, gogaituta
korroskada itzalez
jaurtiki genuen entrainetatik
eta harritu egin ziren.

Aldatuz gero, agian
gehiago gustatu zekigukeen:
bi galsoro erreka odol
batez zeharkaturik.

EUSKERA*

Gaur, San Balentin
arrosa bat demaidate
euskalduna naizelako.

Etia diot
ez dudula ezer ez nahi trukean
ni neu izatearren.
Eguzkia ikusteko argirik
ez den behar bezala
ez diot beste poemari izarñorik jarriko.
Ez dut bitan
nire azalera agertuko
hitz baten alde
ideia baten alde
asmo baten alde
deus eta oro merezi baitu
belaunaldiz belaunaldi
galtzile berberen alde
apostua egitea.

(*) Bizkaiko Golkoaren ispasterrean dautzan hizkuntza bat

EPAILEAK

Iñaki Zumalde

On Jesusek eguneroko otoitzak bukatu zituen; brebiarioa itxi eta besaulkiaren bizkarraldean astunki etzan zen hasperen bat jaurtikiz bere betazalak naretzen zituen bitartean. Eguzkia ikuzor sartzen zen erdi irekita zegoen balkoitik. Kaletik zetorkion edozein zaratek: kisketots, kamioi baten dardara, reketeeen bota oinotsek, bere gogoetan haria galerazi eta estutasunez betetze zuen.

—“Nor ote da? —errepikatzen zuen. Niregana ote datoz? Noren txanda ote da gaur?... Jauna! Noiz bukatuko ote da hau?”

Bi egun zeramatzan hau burutik kendu ezinik. Gorri-separatisten azken kamioia desagertzen ikusi zuenetik, zenbait ordu igaro ziren matxinatuak agertu baino lehen. Kaleetan inor ikusten etzen orduak ziren, noizbehinka tiroren bat baino ez zen entzuten. Egonezinak bultzatuta, bizpahiru bider atera zen balkoira. Aurreko etxeko kristalen atzetik, aurpegi larriak eta aurpegi irribarretsuak ikusi zituen. Ez zen ausartu elizara joaten meza ematera. Halako batean, oinotsak entzun zituen eta errezeloz atera zen. Plazako eskinatik reketeeak agertzen hasi ziren ofizial bat aurretik zutela, pistola eskuan, hormari itsatsia, mesfidantzazko begiradak hara eta hona. Gero gehiago, eta gehiago...

Kanpaiak jo ta ke hasi ziren. Herriko karlistak kalera atera ziren, euren poza kantuz eta bibaz adieraziz. Balkoi eta leiho batzutan, Jan-goikoak jakin non gordeta egondako zintzilikari gorri-horiak agertu ziren bertako biztanleen pozaren adierazle. On Jesusek balkoitik *La Burdinesa* sumatu zuen reketee zikin eta bizardun batzuekin algara haundiz eta barrez. Euren txapel gorriek odola ziruditen alkondara eta prakakien lokats gainean. *La Burdinesa*-k ikusi egin zuen, harri dura keina egin eta berarengana zuzenduz, deihadar egin zuen: “Hil bitez se-

paratistak!”, “Biba España!” Taldeak barrez erantzun zion. Bihotza taupadaka hasi zitzaion eta barrura sartu zen bildurraren bildurrez. Frantzizkak, etxe aurreko lehen etxebizitzan bizi zenak, gortinaren os-
tetik begiratzen zion; bigarrenekoak, leihoaren ertzean erdi etzanda,
ironiaz so egiten zion, barrez.

Urduri mugitu zen besaulkian, adi-adi zaratak entzuten. Besoak gurutzatu zituen; sotanaren ertzak dirdira egiten zuen. Gertareak trumilka zetozkion oroimenera, larritasuna areagotuz. Kasimira gizagaixoa ikusten zuen bereganatzen, mahaiaren bestaldetik, aurpegia erauzia eta negarrez.

—“On Jesus, ene Jangoiokoa! Ba al dakizu zer gertatzen den?”

—Zer?

—Atzo gauean nere senarra atxilotu zuten. Gaur goizean, gozariarekin, atxilotuak dauden eskolara joan naiz eta Donostiara eraman dutela esan didate. Bildur naiz zerbait txarra gertatuko ote zaion. Zuk zerbait egingo duzu, ezta?

“Gizagaixoa! Zer egin nezakean nik?”

—Begira Kasimira, nik, nik... ezin dut ezertxo ere egin. Ondotxo dakizu ni nor naizen. Hobe egingo duzu On Luisengana joaten bazara; beharbada harek zerbait egin lezake, euren taldekoa denez.

“Zerbait... Ehorzlearen emaztea etorri zait eguerdian”.

—Ikaragarria da, ikaragarria... ezin dut sinestu... Gaur goizeko bostetan nere senarraren bila etorri dira. Zortziretan itzuli denean erdi hilik zegoen, bildurrez eta nekearen nekez; bost ehortzi behar izan ditu, bost!... Antton, Zategiko Txomin, Kasimiraren senarra, Otxoa eta Etxezarretako Luis.

“Goizaldera tiro batzuk entzun ditut, baina burrukaldiren bat izango zela uste izan dut”.

Kamioi bat igaro zen, ibili ezinda, bikote batek jota bat abesten zuelarik. “Antton gizagaixoa! Nork esan zer gertatu behar zitzaion, orain dela lau egun ni ikustera etorri zenean”.

—On Jesus, alde egin dezazula aholkatzera natorkizu. Gaur alde-gitea aginduko dute; matxinatuak urbil daude eta ez dago ezer egiterik geldierazteko.

Uste dut zu ere joango zarela, ezta?

—Bai zera!

—Eta, zergatik ez?

—Nire adinean ez dut uste ezer egingo didatenik. Gainera, ni ez naiz inoiz kargudun izan. Nire adinean... zer egingo nuke nik hortik zehar! Hil egingo nintzateke. Bestalde, ezin dut nire famelia utzi, nire etxea.

—Eta nire eliztarrak utz ditzadan nahi duzu? Zuk ezer egin ez baduzu, gutxiago nik. Zu bezala ideia baten jabe izan, besterik ez.

—Baina... ez al dakizu?

—Jakin, zer?

—Baina... benetan ez al dakizu ezer?

—...

—Zure aita Bilbora eraman dute.

—Nola! Bilbora?

—Bai, badakizu karlistatzat atxilotu zutela. Ba... gaur goizean nire dendan egon den zure herriko batek esan didanez, atxilotu guztiak Bilbora eraman bide dituzte, bahiturik, reketeez, sartzen direnean, ezer egin ez dezaten. Eta... badakizu zernolako gauzak egiten dituzten, diotenez: atxilotu eta afusilatzeke zerrendak dituztela, bahitzeko; emakumei ilea mozten dietela, errezinolioa ematen dutela... eta gainera moruak datozte. Nik ez dakit dena egia izango den, baina hala badiote...

—Badakizu zenbait gezur argitaratzen duten egunkarietan; dena sinestuko bagenu... hori propaganda da.

—Bai, bai, hori propaganda bada ere zuk alde egin behar duzu. Bilbon zerbait egin ahalgo duzu zure aitaren alde. Zuk guretarren artean eragin haundiko lagunak dituzu...

“Antton gizagaixoa! Ez zekien asko zernolako bukaera izango zuen. Zer gertatu ote zaio nire aitari. Zer egin du ba berak! Ideia bat izan... Anttonek bezala. Honek ez du zentzurik... sinestezina! Zerbait egingo al diote? Agian... Ez, ezin liteke!”

Begiak ireki zituen. Bere mahai gaineko gurutze haundia begiz zulatu zuen. Erdi zutiturik, eskuak gurutzatu eta brebiarioaren gainean ezarri zituen.

—Jauna, gorrotoak lasai ditezela,...

Bi kisketotsek arnasik gabe utzi zuten. Bihotzeko taupadak area-gotu egin zitzaizkion. Neskame zaharra eskailerak jeisten entzun zuen. Berbotsa. Oinotsak, baldar eta geldoak, urreratzen zetozen. Zenbait mailek kirrika egiten zuten.

—Orain erdian dago... azkenurrenean...

Atea jo zuten.

—Aurrera —esan zuen ia ahotsik gabe.

—On Jesus, —emakume errukiorrak ez zuen asmatzen hitz egiten
—Rekete bat zu ikusi nahian dago.

Ahalegin haundiz jeiki eta jeitsi egin zen.

—Arratsalde on, jauna, —sarjentoak atseginez agurtu zuen; bizkar gainera erortzen zitzaion borla hori haundi batez apaindutako txapel gorrian entortxatu berde bat ikus zitekeen, hari beltzez gurutzatuta.

—Komandantearen aginduz ea berarengana joango zaren, mesedez.

—Bereala?

—Bai, lehenbailehen.

Teja hartzera igo zuen.

“Zertarako behar ote nau? Hau bakarrik dator eta armarik gabe; ez dut uste atxilotuko nauenik. Jakina! nire sotana... Baina... agian besteak bezala atxilotzeko bildur dira. Nire duintasuna... Atxilotua?... Ez dira ausartuko, ez...”

Bikotea elkarri hitzik esan gabe zihoan. Jendeak atzera begiratzen zuen ikusteko. Denek zekiten On Jesusen sinpatiak joan zirenekiko. Bere adorea onegia ez zen arren, botikaria ikusi ahal izan zuen, besoak gurutzatuta kalea ikusmiratzen eta bapatean barrura bizkor sartzen; notarioaren irriparre disimulatua, besopean kartera zuela etxetik ateratzen; zenbait oinezkoren begirada ilun eta susmaria, norbaitzuk agurtu zutelarik. Bost arku eta hamarri izugarri bat zuen udaletxearen aurrean, rekete taldeak munizio kaxez eta ametrailadorez mandoen bizkarrak zamatzen ziharduten.

Arkupeko ate nagusiko reketeak agurtu egin zituen. Sarjentoak lehen pisuko ate bat jo zuen.

—Aurrera.

—Segi aurrera —esan zion sarjentoak atea irekiz.

Areto txikia komandantearen lan gela bihurtu zuten. Honek, jarrita zegoen lehendakariaren besaulkitik jeiki eta esertzeko esan zion, atsegintasun lehorrez. Berriz jarri zen eta mahi gaineko paperak bere lekuan jartzeari ekin zion.

Aurpegia makurtuta, bekoki zabala, atzera orraztutako ile gaztainakolore urrian sarrera sakonak; ezpain mehedun aho gainean sudur motza, ezpainak estututa; betazpi sakonetan betazal jausiak. Bigarrenez ikusten zuen. Matxinatuak sartu zireneko arratsaldean, Te Deumean, ezin izan zuen haren irudi txaparrotik begiak aldendu. Morroi arrunta lehen itxura batean; baina bizpahiru hitz berarekin gurutzatu ondoren, bildurtzen zintuen morroia. Inoiz ez zuen aurrez-aurre begiratzen; bere bi betazal naretuak leizeak gordetzen zituzten bi estalki ziruditen. “Nondik atera ote da hau?” galdetzen zuen behin eta berriz. Uhaleriak papar zabaldun alkondara kakia gurutzatzen zuen, urrez brodaturiko zortzi puntako izar bat ezkerreko sakelaren gainean, Pilargo Ama Birjinnaren medaloia bat zintzilik zuela hori-gorri arrosotoiarekin.

Paperak ordenatzeari utzi gabe, ahots lasai eta ixilez, begirada jaso gabe, zera esan zuen:

—Atxilotu bati laguntza eskain diezaiozun deitu dizut. Zure kide On Luis arduratu da orain arte eginkizun hauetaz, baina lana banatzea egokitzen jo du.

—Bai, bai, oso ondo deritzot. Zure esanetara nago.

—Ba hori da dena. Sarjento!

Berehala agertu zen.

—Lagundu jaunari.

Komandantea agurtu eta sarjentoari jarraitu zion. Eskailerak igotzean arinago sentitu zen, lasaiago, pisu astun bat kendu izan baliote bezala.

—Heldu gara, jauna.

—Eta... nor da hori?

—Zelatari bat. —atea ireki zuen— Zerbait nahi baduzu eskaileran nago.

Atea itxi eta abadea ate atzean geratu zen; “zelatariari” harriduraz begiratzen zion. Itxuraz berrogei urteko artzai bat zen; mehe eta garaia; aurpegi luzea, zenbait egunetako bizarrak. Begi haundiak, begirada tolesgabea, krakoa sudurra, azal gogortua eta beltzarana.

Praka mahoiak soinean, alkondara ere mahoizkoa eta gerrontze beltza; txapel haundi eta kolorge batek estaltzen zion burua; abarkak oinetan.

“Aurpegi hau ezagutzen dut... Zelataria?... morroi iluna, bi aurpegi, faltsukeria... Ah bai! Bazko egunean hitzegin nuen berarekin; gaztak ohostu zizkieten txangolari haien berri eman zidan... bai zera! Hau ezin da zelatari izan. Gaizki informatuta daude”.

Ikusialaz bat jeiki egin zen eta agurtu egin zuen.

—Arratsalde on, jauna.

—Eseri zaitetz, eseri eta jantzi txapela.

Elkar begiratu zuten. Honetan, bere eginbeharra bururatu zitzaion eta larritu egin zen.

—Eta...? Zer dela eta ekarri zaituzte hona?

—Ba... ez dakit. Hori diot nik ere. Nere ardiak zaintzen niharduen Adarran. Gaur goizean karlista batzuk etorri dira eta hona ekarri naute.

—Baina zerbait esango zizuten.

—Bai, zera esan didate, nik gorriei Nafarroan zer gertatzen zen esaten niela. Baina nik ez dakit ezer horretaz; badira bi hilabete baino gehiago han egon ez naizela, iskanbilak hasi zirenetik. Nik nere ardiak zaindu izan ditut, besterik ez.

Ohetxoan jezarri zen, artzaiaren alboan. Honek zerbait jakin guran begiratzen zion. Zigarro pakete bat atera eta bat eskaini zion, begiratu ere egin gaben. Bere zigarroa egiten ari zen bitartean begirada lurrean galdu zen; solairu arrunt bat lokats eta hautsez beteta, hainbat pospoluz, zigarrokinez eta erretzeko paperez apaindua. Kaletik ahots eta abestiak zetozen: “¡Adios maja, hasta nunca!”

Sua ematerakona:

—Jauna, zer uste duzu egingo didatela?

“Zer uste duzu egingo didatela?” Dohakabe honi ez diote esan zer gertatuko zaion. A ze nolako eginbeharra eman didaten, afusilatu egingo dute eta nik esan behar diot. “Zuri deitu dizut atxilotu bati laguntza eman diezaiozun”... Hilzorian daudenei laguntzea da nere eginbeharretariko bat. Askori eskaini izan diot laguntza hori. Protxio karreteroarena izugarri izan zen; gizagaixoak ezin zuen arnasarik ere hartu eta madarikatzen jarraitzen zuen: “Bai, zikin horrena da erru guztia; apropos egin

zuen ni izurratzeagatik; bai, badakit, badakit, eta orain ni hemen... Me-kauen...!" Baina hau... hau ezin liteke... Hemen huts ikaragarri bat da-go. Begi horiek... beste... ez, ez dute gezurrik esaten. Ez, ez, hemen..."

—Jauna, zuk zer uste duzu?

Zigarroari xurripada on bat eman zion bien artean kezko gortina bat zabal zedin, erabat nahasten eta larritzen zuen begirada garbi eta ansiatsu hura ez ikusteko.

—Ba... ez dakit. Baina... benetan ez duzu ezer egin?

—Esan dizut. Nik ardiak zaindu besterik ez nuen egiten. Nik ez dakit gerrari buruz ezer.

“Errugabe honek ez daki ni hemen egoteak zer esan gura duen. Linboan bizi da”.

—Ez didate ezer txarrik egingo, ezta? Esango diezu ni nor naizen, ezta?

—Jakina! Ez zaitez larritu. Jangoikoak lagunduko zaitu, nik esan-go diet dena.

Ahal bezain ongi animatu zuen, bere begiradari ihes eginez. Handik alde egitea nahi zuen.

“Ezin dut honelako hilketarik onartu. Lehenbailehen argitu behar-reko hutsen bat dago hemen”.

Komandanteak ez zuen begi onez ikusi apaizaren bisita. Begiratu ere egin gabe zer nahi zuen galdetu zion. Paperak ordenatzen zihar-duen oraindik.

—Jauna, atxilotu horrekin hutsegiteren bat izan duzuela uste dut. Gizon hori artzai zintzo bat da eta ez zelataria, zuek uste duzuen bezala.

—Bai, denak dira zintzo eta errugabe zuen ustetan, eta bien bitartean enboskadak jartzen dizkigute maltzurki eta gure gizonak hiltzen dira.

Ironiaz hitz egin zuen eta une batez begirada zorrotza jaurtiki zion. Esku izoztu batek bizkar hezurra goitik behera igurtzi bailio lez sentitu zen. Balkoi irekitik areagotuz zihoan barbaroa zetorkion.

—Ez da uste bat —erantzun zion erdi bildurrez. Gizon hori he-rrian oso ondo ezagutzen dute, nik ere ezagutzen dut; edozeinek hitz egin dezake bere alde.

—Ezagutzen dutelako, hain zuzen, dakit zer egin behar dudan. Se-paratisten alde ematen zuen botoa.

—Ez dut uste inolako deliturik denik ideia politiko bat izatea.

—Etsai bat da!

Eztabaidaren berotasunak bizkortu egin zuen apaiza.

—Ez dut uste etsai bat delako bakarrik era horretan hartu behar denik.

—Gure gurutzadaren etsia da, zelataria.

—Oker zaudela deritzot. Gizon hori zintzoa eta errugabea da. Horrek ez daki ezer gerrari buruz.

—Gorria da eta ezin gara sentimentalismotan ibili une hauetan. Hori zuentzat geratzen da, pulpitoan indartu dezazuen. Zer uste duzu, horiek horrelako kontuekin ibiltzen direla?

“Horiek... nire aita... Bilbo... Zer gertatu ote zaio?”

—Ez dira sentimentalismoak. Zuzentasuna eskatzen dut zuek defendatzen omen duzuen Jangoikoaren izenean. Ezin duzue gizon errugabe baten bizitzaz nahi duzuen egin. Eta errudun balitz tribunal batek epai dezake bakarrik.

—Hemen ni naiz komandantea! Hemen nik agintzen dut! —erantzun zion indar haundiz, paperez betetako karpeta ukabilez jotzen zuela. Gerran gaude eta ez dugu horrelako kontuekin ibiltzeko astirik. Hemen ni naiz justizia, ulertzen?

Jeiki egin zen, besaulkia indarrez atzera jaurti eta poliki-poliki balkoiruntz abiatu zen. Bapatean gelditu, gira egin eta ironikoki eta meatxu aurpegiz zera esan zion; begirada hotzez:

—Eta gainera... ondotxo dakit zure berri.

“Ondotxo dakit zure berri... Nere ideien berri eman diote. Mea-txua? Antton eta artzaiari gerta dakiekena gerta dakidake neri ere. Gurutzadaren etsaia naiz, egotzi behar den oztupo bat. Baina... eta nere sotana? Ez dira ausartuko. Afusilatu?...”

Komandanteak aginduak ematen zituen balkoitik. Jeiki egin zen, bildurtuta. Teja jazterakoan eskuak dardar zituen. Agur bildurti bat gurguratu ondoren kanpora atera zen. Udaletxeko eskailera nagusiak jeisten ari zen.

“Zer egin? Zer esan gura izan ote du?... ”Artzai onak bere ardien alde bizitza ematen du"... Zer egin dezaket nik? Sakrifikatua... ¡Viva Cristo Rey! garraixi egiten duen pelotoi batek afusilatua. Enterratzaileak berriz ere protestatuko du bere emaztearen aurrean:

“Hainbeste lan egin eta xentimorik jaso ez... Gaur On Jesus lurperatu dut; bekokian tiro bat zuen... Hau munduaren azkena da. Ez da jaiotako hau ulertuko duen amaren semerik”. “Ez didate ezer txarrik egingo, ezta? Esango diezu ni nor naizen, ezta?” Nik ezin dut ezer egin... ezertxo ere ez... agian Luisek, euren taldekoa da. Bildur barik hitz egiteko eran dago; atzekaldeak ondo gordeta ditu; ondoriorik gabeko eztabaida gehienik ere”. Ibilaldirako ekipatuta zeuden reketez beteta zegoen plaza, taldeka sailkatuta. Begiluze talde bat soldaduekin hitz egiten ari zen. Arkupetan eskubira jo zuen.

—Agur —gurguratu zuen ate baten ertzean zutik zegoen gizon batek.

—Agur Erramun.

Begirada hitsak besarkatu ziren une batez elkarrikketa mutu baten. “Hau ez da gehiegi urbiltzen badaezpadaere... Oraindik aske hartzen du arnasa”.

* * *

—Jangoiko maitea! Nork pentsa zezakeen holakorik! —On Luisek burua astiro mugitzen zuen, begirada galdua.

—Baina, ez al zara konturatzen? Hau hilketa bat da! Astakeria!

—Hemen gertatzen den oro da astakeria. Satanek bere erresuma ezarri duela dirudi. Ez nuen uste “Dios, Patria y Rey” dioten nere anaiek horrela jokatuko zutenik. Non ote da Jangoikoa? Horien bihotzetan ez behintzat. Aurretik bidaltzen dute molestatu ez ditzaten... Haiengan bekaizkeria, ikusezina da nagusi. Denak odol eta mendeku egarri dira...

—Ezin dut ulertu nola demontre hartzen duten hori zelataritzat, doatsu eta gizagaixo baino ez da eta.

—Baina gizona! Ez al duzu ikusten zer gertatzen den?

On Jesus harri eta zur geratu zen; On Luisek, isiltasun baten ondoren, berbetan jarraitu zuen, hitzak ondo markatuz, bere min eta deslilura erakutsiz:

—Koittaua! Zu ilargian bizi zara. Atzo eta heranegun afusilatu ditzuten horiei nik bezala lagundu bazenie... Izugarria! Izugarria! Ez nekien non sartu, lotsaren lotsaz. Otxoa, gogoratzen?

—Ez ba!

—Sozialista amorratua zen, mezetara etortzen ez zen horietakoa, badakizu zergatik, berak zionez. Urbildu nintzaionean begiradaz zulatu ninduen eta ez zuela ezer jakin nahi ez nirekin ez eta nitarrekin, esan zidan. Nekien guztia erabili nuen haren buru gogorra biguntzeko; haren anima harrizkoan zegoen; nire eskuetan nuen gizon haren etorkizuna... Zer ez zidan esan orduan... ezin aipa daitezke. Benetan zuzen zegoen! Erdi hilik geratu nintzen; ni afusilatu behar nindutela zirudien Jangoikoak barkatuko al zion!

Isildu egin zen. Begiak lurrean josita zituen.

—Baina... —gurguratu zuen On Jesusek —horiek behintzat etsai ideologikoak ziren. Honek, honek ez daki ezer politikaz. Nik ez dut ulertzen zergatik afusilatu behar duten.

—Errez ulertzekoa da, oso erreza, errezegia. Ikusi ezin duen norbait hainbat konturekin joan zaio izotz zati horrengana, komandanteztat dugun basapizti horrengana! Horrela aspaldiko zorren bat garbitzeko asmoz. Edo etsai zuen bere negoziotan; edo inoiz emazte-gaia kendu zion; edo auskalo nongo erromerian egurra eman zion. Hemen ez da ezer ahazten... kontua oztupoak baztertzea da, eta hauxe da aukerarik onena.

—Bai, baina zerbait egin beharra dago; hau ezin gera daiteke horrela. Zuregana etorri banaiz horien aurrean norbait zarelako da, nire esanak baino zureak indar haundiago duelako. Azal ezaiezu nor den...

—Tira ba, egingo dut. Baina... ez nago zihur.

* * *

Udaletxera zihoazela reketek konpainia batekin topo egin zuten. Pozik desfilatzen zuten ikasi berri zituzten guda kantak abestuz. Espaloietan, atzetik haurrak bala eta kardadore eske zihoazkien.

“... y en Bilbao entraremos con mucho honor...”

—Adios, adios, ¡Viva el Rey!

—¡Viva!

Bere onetik aterata, emakume bat garrasika ari zen. Zenbait reketek eskua jaso eta agurtu egin zuten. On Luisek ukondoaz jo zuen:

—Ikusi duzu? Egundaino holakorik!

* * *

—Esaten nizun. Alperrik da horrekin hitzegitea... Hori bere zortzi-koan dabil, zelatari dela eta kitto: gerra legea edo... dena delakoa, berdinda.

—Eta orain zer?

Bien begirada atsekabetuak gurutzatu egin ziren.

—Egin dezakegun bakarra: gertatu. Harrigarriena ez diotela ezer esan. Niri eman didate egin behar hori. Non dago?

Gelara igo zuten, astiro, eginbeharraren larritasunak jota. Pasabidean harat-honat zebilen reketek atea ireki zien. Leiho txikian euskarrituta zegoen artzaia giratu eta zurbildu egin zen apaizak ikustean.

* * *

Dorre erlojuak lau daungada jo zituen geldiro. Azkenengoaren dardara hutsik zegoen plazaren isiltasunean galdu zenean, udaletxeko ate nagusia ireki zen eta gorteiua atera zen. Aurretik sarjento bat. Ondoren bi abadeak, artzaia eskoltatzen. Atzetik bost reketek fusilekin. Oinitsak nagusi isilean. Hilargia bere betearen betean zeru zapai beltzean distiratsu, kuadroa misterioski argitzen, kerizpe beltzak, oso beltzak sortzen. Herriko kale bakanak zeharkatu zituzten. Han hemenka bonbila ahul batek kalearen baztertxoren bat argitzen zuen, ipurtargi gisa.

On Jesus ikaratu egin zen. Hotz? Zeharretara begiratu zuen; artzaia automata bailitzan zihoan bere eskuman, okotza bularrari itsatsia, eskuak sakeletan, zetorkionaren aurrean axolagabe.

“Gogoeta egiten ala gertatzen ari zaion absurdoaren baitan galduta ote?”

“Jauna! Zergatik hil behar naute? Nik ez dut ezer txarrik egin! Errugabe naiz...” Garraixi horiek, malko horiek, gizon heldu baten malko horiek, zauritu egiten naute. Bere begi irekiak, erreguka; gakotzen ziren

eskuak, oihuak, hitz zentzugabeak, erreguak... Jauna, zer da baina hau!"

Sarjentoa eskuak igurtzitzen, berotzeko.

"Honentzat ohizko lana. Gogortuta egon behar du. Eginbehar bat bete. Patuaren tresna. Borrero gaur, heroi bihar, etzi... komandanteak agintzen duena. Orain lotan egongo da, ametsetan agian. Eta isuriko den odol honek, berak hala nahi duelako zerurantz hegaz eginen duen bizi indartsu honek ez ote dio lorik kenduko, ez ote dio galeraziko maitaleari maitasun hitzak esaterik, ez ote dio tripetako minik egingo? Ez ote dio bakerik kenduko, gure barne muineko zera zerutar hori...?"

Gorteiua trenbidea zeharkatu zuen. Errailak, dirdiratsu, lau lerro zuzen sortuz pinadi txiki baten gerizpearen magalean desagertu ziren. Bidearen alde bietara sagardi bat, adarrak nahas eta biluts. Ondoren, hilerriaren hormak. Urrun, neurrigabeko konkorrak gisa, Adarraren haunditasun beltza zerua musuka.

"Adarran niharduen nire ardiak zaintzen... Ez didate ezer txarrik egingo, ezta? Esango diezu ni nor naizen, ez?" Kuittaua! Luisek esango zion. Apur bat egina zegoen. Bai, bai! egina...

"Zer...? Afusilatu!? Ez, ez... ezin liteke. Nik... nik ez dut ezer egin".

"Bai, bai, egia da. Baina... hola agindu didate". "Nork?"... Zahartzaroak makurturiko norbait joan liteke, agian, halako egoeratan... Patuaren beste tresnaren batek, amorraren amorruez edo mendeku egarriz, ebaki lezake horren bizia..."

Ikaratu egin zen. Berokiaren idunekoa jaso zuen. Denak mutu. Oinotsak, ixil eta kexati, gertakizunaren lekuko ziruditen. On Luis, besoak gurutzatuta, otoitzean zegoen. Artzaia joan zihoan, ezertaz konturatu gabe. Txantxiku orfeoi batek serenata bati ekin zion, ondoko errekatxoan. Hilerriko atera heldu ziren. Irekita zegoen.

"Ba... zertarako itxi? Hemen gau eta egun lan egiten da".

Sarjentoak lekua ondo ezagutzen zuela zirudien. Bazter batera abiatu ziren, gurutzerik ez zegoen belarrez estalitako leku batera. Sarjentoak hitza hartu eta aginduak ematen hasi zen. Bost reketeak hormaren aurrean lerratu ziren, tarte egoki batea. Artzaia lehenetan, burumakur, eskuak sakelean, bere patuaren zentzugabean murgilduta. On Luisek bere eskubiko eskua bizkar gainean ezarri zion. Artzaia zirgirit egin zuen. Begira begira geratu zitzaion, ezpainak dar dar, hi-tzik esan gabe. Sarjentoa zai zegoen, mukizapi bat eskuan zuela. Ilargiaren argixkak ikuskizuna argitzen zuen, aurpegiaren itxura hilobikoia erakutsiz.

Oitura protokolarioari jarraiki, On Luisek, astiro astiro, artzaia hormaraino eraman zuen. Zerrojok heriotza gertatu zuten. Emozioez jota, artzaiak doi-doi gurguratu zezakean hitzik abadearen otoitzen aurrean. Sarjentoak, On Luisi mukizapia eman eta honek mesprezuz lurrera bota zuela ikusirik, bizkarra jaso eta bere gizonengana joan zen ahopean zerbait esateko. Hauek baietz esan zioten buruaz. On Jesus, pelotoitik gertu, otoitzerako ahaleginetan ziharduen, alperrik.

—Gertu!

Ahots sendoz emandako aginduak errealitatera bihurtu zuen. On Luisek besotik heldu zion. Haragian sartzen zizkiola atzazalak sentitu zuen eta lipar batez, elkarri so egin zioten. Sarjentoak eskuineko eskua jaso zuen. Ezkerreko sakelari zerman dominak dir dir egin zuen une batez. Fusilak artzaiaren irudi dardaratsu eta okertura zuzendu ziren. Eskua jeitsi zuen. “Damocles-en ezpata”, pentsatu zuen On Luisek begiak itxiaz.

Bost tiroak batera entzun ziren. Urrun, isilean, Adarran iohartzunak erantzun zuen. Konturatu orduko artzaia zelaian zetzan, ahozpezt. Sarjentua urbildu zitzaion, pistola eskuan. Berezko mugimentu batez kargatu zuen. Makurtu eta bekokian tiro egin zion. Segundo batez, sultaldiak aurpegi desitxuratua argitu zuen.

“Jauna, har ezazu zure baitan errugabe hau eta barka iezu ez bait dakite zer egin duten”.

Gorpuaren ondoan, bi apaizek otoitzari ekin zioten. Sarjentoa eta bere mutilak begira, isilik. On Jesusek mekanikoki egiten zuen otoitz, artzaiaren bekokiko odolak sortzen zizkion bihotzeko sentsazioak gainditu ezinik. Hildo beltz eta dirdiratsuak liluratu egiten zuen. Ezin zuen aurpegia ezagutu. Bere burua ikusten zuen, ispiluan isladatua lez; gero bere aita; gero...

—Amen. In nomine Patri, et...

—En marcha!

—Jesus, goazen.

Berriro ere oinotsek isiltasuna urratu zuten, oraingoan hilobiko isiltasuna. Abade biak komitibaren atzetik zihoazen. On Jesusek gorpurantz begiratu zuen. Ezin izan zuen ikusi hilobi batek galerazi ziolako. Sarjentuak eskuak igurtzen zituen. Ikaratu egin zen. Berokiaren idunekoa jaso zuen berriz ere. Larrialdia, harridura eta nazka gaindituz, haserreak hartu zuen. Barru barrutik ateratzen zitzaion; eskuak gaiko erazten zizkion, alde bietara urduri begira erazten. Bapatuan, salmo

bat errezitatzen hasi zen latinez, goraki, doinu solemnean. Reketeak eta sarjentoak burua itzuli zuten, harrituta, ezer ulertzen ez zutela.

—“Haundizkiak! Egiazkoa ote da zuen auzia? Gizasemeak! Zuena ote da zuen epaia?”

On Luisek, zer esan nahi zuen konturatu eta, tonu berean, erantzun zion:

—“Ez, bihotzean okerkeria dagizue, zuen eskuek lurrean okerkeria zabaltzen dute”.

—“Gaiztoak amaren sabeletik saiestu dira, gezurra dioten hauek jaiotzetik bidegabetu dira”.

—“Suge-pozoina antzeko da hauen pozoina; belarriak ixten dituen sugegorri gorrarena”.

—“Ez baitu entzun nahi lilluratzailen mintzoa, zoraerazleen hizketa iaioa”.

—“Ene Jainko, hauen hortzak agoan hautsi itzazu. Jauna, lehoi hauen letaginak xea itzazu”.

—“Ur joana bezala urtu bitez, belar zapaldua bezala ihartu bitez”.

—Ihartu bitez lirdika darion barea bezala, eguzkirik ikusi ez duen haur galdua bezala”.

—“Zarbaren beroa pertzera iritxi gabe oraindik, hala eraman bitza ekaitzak bizirik”.

—“Poztuko da zintzoa mendekua ikustean, oinak garbituko ditu gaiztoaren odolean”.

—“Badu, bai, sari zintzoak”, esango du jendeak, bada Jainko bat auzimaisu lurrean”.

—Jangoikoak epaituko ditu epaileak.

—Jangoikoak epaituko ditu epaileak.

—Amen.

Herriaren zilueta beltza euren artean nabarmentzen zen, lotan. Bapatean, gertuan, oilar batek kukurruku egin zuen. Urrin, oso urrin beste batek erantzun zion.

TTUKU, EKIALDE HURRUNEKO LAGUNA

Joseba Urcelai

Hiru aste igaro nituen han, Asiako paisaia misteriotsu eta liluragarriak miresten. Dhebi izeneko herrixka hartan ezagutu nuen Ttuku. Inoiz ez ditut ahaztuko egun zoragarri haiek, nire bizitzako oporraldi zirraragarriena izan bait zen.

Abuztuaren hamalaua zen eta egun hartan, eguzkiak zoko guztiak berotzen zituen. Bazkalondoren bizikleta baten txirrin hotsa entzun nuen.

—Postaria izango duk —esan nuen nirekiko.

Eskutitz bat eman zidan, osaba Joakina. Bertan, Asiara bidaia bat egiteko asmoa zuela eta ea joateko gogorik nuen galdetzen zidan. Izugarri poztu nintzen. Hurrengo egunean, bidaiarako ongi prestatu ondoren, osaba Joakinen etxeruntz abiatu nintzen trenez, Bartzelonara alegia.

Beti bezain humoretsu zegoen. Osaba Joakin, berrogeitamar bat urtetako gizon lodikotea zen, azal beltzaranekoa eta ile zuriduna. Kentzen ez zuen kapel marroi bat zeraman beti.

Abuztuaren hamazazpian irten ginen Dhebiruntz, “Argitxu” izeneko itsasuntzian. Gurutzaldi lasai baten ondoren, Turkiara iritsi ginen. Gaua han igarotzea erabaki genuen. Txit interesgarriak ziren etxeak, kaleak, dendak eta Turkiago biztanleen jazkerak. Biharamonean Tasanara joan ginen trenez, Indiaren ipar-mendebaldean kokaturik dagoen hiri batetara. Azkenik, sardina pota bat zirudien autobus zaratatsu batetan, Dhebira heldu ginen.

Haseran, basamortu batetan galdurik zegoen herrixka hil bat iruditu zitzaidan, eta jakinahia ezin eutsirik, osaba Joakini zera galdetu nion:

—Osaba, hemen ez al da jenderik bizi?

—Bai, noski! Baina Dhebiko jendea, zazpi t'erdiak aldera oheratzen da, biharamonean goiz jaikitzeko.

—Zazpi t'erdiak... —pentsatu nuen, gure herrian gauez egiten genituen parrandak gogoratuz.

Baina bapatean, norbaitek entzun izan banindu bezala, izugarrizko jendetza bildu zen etxe baten inguruan.

—Sua! Sua!! —entzun zitekeen nonahi.

—Korri Joseba, goazen ea zer gertatzen den ikustera.

Osaba Joakin eta biok, jendetza hartara hurbildu ginen. Ke ilunez inguraturik zegoen etxe handi bat ikus zitekeen.

—Ba... Baina hori gure hotela da, gure hotela!! —oihukatu zuen osaba Joakinek, baina bere ahotsa jendearen marmarren artean desagertu zen. Ez ziotela ulertzen zirudien.

Sugarrak leihoetatik kanpo agertzen ziren jadanik. Hotelaren zutoinak, sugarretan bildurik erortzen ziren lurrera, eta azkenik teilatua ere bai. Osaba Joakin, sua itzaltzeko ahaleginen ondorioz izerditan blai eginik, burumakur hurbildu zitzaidan eta sorbaldan esku bat jarriz, galdara kezkatu bat egin zidan:

— Non pasako dugu gaua gaur?

Hitz hauek entzutean, pixkabat bildurtu nintzen. Kanpoan igaro behar ote genuen gaua? Baina bapatean...

—Joakin!! Zer habil hi hemen?

—Ahmed!! Aspaldiko laguna!

—Oporretan al hago?

—Bai, nire ilobarekin etorri nauk.

—Hire iloba?

Osaba Joakinek aurkeztu ninduen eta Ahmed bere lagun zahar bat zela esan zidan. Behin baino gehiagotan antolatu omen zituzten safa-

riak elkarrekin. Gure hotela erre zela entzutean, berehala konbidatu gintuen bere etxera.

Ahmed-en etxe ingurura heldu orduko, oso ilun zegoen, baina kri-seilu batzuk etxaldea argizatzen zuten. Etxe hartara iristean jakin izan nuen, Ahmed-ek seme bat zuela: Ttuku. Afalorduan ikusi nuen lehenengo aldiz; bere azala ikatza bezain iluna zen. Oso ixila zen eta ez ziotuen bere begiak behin ere plateretik jaso; mutil bildurti eta lotsatia iruditu zitzaidan, baina... oker nengoen.

Afalondoren gure gelalara joan ginen, gau lasai bat igarotzeko asmoz, baina oheratzeko gertu nengoela, norbaitek atea jo zuen. Ez zitzaidan nor zen galdetzerik bururatu eta atea ireki nuen. Ttuku zen.

—Sar... Sar al naiteke? —galdetu zuen ahots dardarti batez.

—Bai, noski.

Biok ixilik geunden, ez genekien zer esan.

—Ni Ttuku naiz! —esan zuen irribarre batez, ixiltasun hura hautsiz.

Ixilik nengoen, ixilik eta harriturik. Zertara etorri ote zen Ttuku nire gelara? Zergatik ez zidan inoiz aipatu Ttuku osaba Joakinek?

—Ttuku naiz —errepikatu zuen—, nola duzu izena?

—Joseba.

—Eta zu ere ba al zatoz safarira?

—Zein safari?

—Ez al dakizu? Nire aitak safari bat antolatu du biharko, eta denok joango garela uste dut.

—Atseginez joango nintzateke...

—Iupi!! —oihukatu zuen Ttukuk, eta jauzi batez ohe gainean etzan zen bortizki. Koltxoiaren malguki zaharrek izugarritzko kirrinka atera zuten.

Luze aritu ginen hitzegiten Ttuku eta biok, eta gure artean lagunkidetasun berezi bat sortu zen. Gauza bat behintzat zihur nekien: bihurrikeriak atsegin zitzaizkion, asko gainera!

Azkenik bere gelara itzuli zen. Oraindik ere harriturik nengoen: nola zitekeen oso lotsatia zirudien mutil bat, bapatean hain jostalari bi-

hurtzea? Ez nintzen hortaz asko kezkatu eta ohera sartu ondoren, pixkanaka-pixkanaka begiak itxi zitzaizkidan, leihotik igarotzen zen izar disdiratsuen argipean lo hartu arte.

Iratzarri nintzenerako, eguzkia gogor sartzen zen nire gelako leihotik. Kanpoaldean mugimendu handia nabari zitekeen. Nagiak atera ondoren, behera jaitsi nintzen gosaltzeko asmoz.

—Joseba, berri pozgarri bat dut —esan zidan osaba Joakinek—, Ahmed-ek safari bat antolatu du eta gaur bertan irtengo gara.

Ez nion esan jadanik banekiela, beharbada haserretu egingo bait zen, hala ere oso pozik nengoen safariaren tira-bira guzti hura egia zela jakin nuelako. Probisioak behar genituela eta, Ttuku eta ni bidali gintuzten merkatuta. Liluraturik nengoen, hain zen ezberdina! Mahai ugari ikus zitekeen gainean, mila motatako tresna eta jakiak zituztelarik.

—Hi, Ttuku, zer erosi behar diagun ba aldakik?

—Bai, aitak zerrenda bat eman zidak eta gauza pilo bat zeuzkeagu erosteko.

Alde batetik bestera ibili ginen barazki, aragi eta beste zenbait jaki erosten. Armentzako munizioa ere erosi genuen.

—Baliteke erabili beharra izatea —erantzun zidan Ttukuk zertarako erosten zituen galdetu nionean—, nork daki...

Merkatua jendez beterik zegoen eta gauza bakoitza erosteko denbora asko itxaron behar zen, jendearen bultzakaden artean.

Jakiak paper urdin batzuetan biltzen zituzten eta ondoren txanpon arraro batzuekin ordaintzen ziren.

Saltokien inguruan makina bat ume zebilen jendeartetik korrika jolaasteko asmoz. Trapu zaharretan bildurik, bultzaka eta biraka zebiltzan eta bapatean hietako batek bultzatu ninduen eta oreka galduz, Ttukuren gainera erori nintzen, ondoren biok barazkiak saltzen zituzten mahai gainera erortzen ginelarik. Saltzaileak bere haserrea kanporatu zuen, izugarrizko mehatxuak oihukatuz:

—Ume mukitsuak! Harrapatzen bazaituztet...!

—Korri Joseba, goazen hemendik!

Hori entzutean, nire hankak zistu bizian eragin nituen, ahal nuen azkarren urrunduz. Jende gutzia guri begira zegoen, hura zen lotsa!

Bazkal ordurako iritsi ginen etxera. Ahmed eta osaba Joakin eki-paia prestatzen ari ziren: lotarako dendak, gauetarako manta lodiak, olio-kriseiluak, kamioiarentzako gasolina, eta batez ere... ura.

—Zein bide jarraituko dugu, osaba? —galdetu nion.

—“Tussaj” deritzan bide zahar bat jarraituko dugu.

—Bai, bide hori aintzinako nomadek erabiltzen zuten, desertua zeharkatzeko. Nahiko bide gogorra da, oso lehorra, baina noizbehinka oasi batzu agertzen dira —esan zuen Ahmed- ek.

—Batzutan, lapurrak ere agertzen dira, horregatik oso arriskutsua da “Tussaj” bidea —esan zuen Ttukuk.

—Lapurra? —galdetu nion beldurturik.

—Ja, ja, ja... —barrez lehertu zen Ttuku—, ziria sartu dizut.

Asko lasaitu nintzen hori entzutean, uf, lapurrak! Hala ere nire barruan zerbait sentitzen nuen, bidea erabat segurua ez zela esaten zidan zerbait...

Bazkalondoren irten ginen etxaldetik, kamioi batetan; oso kamioi indartsua zen eta bere gupil sendoek, desertuaren azal latza ongi jasangozutela zirudien, hori uste nuen nik behintzat.

Eguzkiak asko berotzen zuen, eta pixkanaka-pixkanaka, landareak desagertzen zihoazen, azkenik, harezko itsaso bero eta lehorra eta irla bakartiak ziruditen kaktoak bakarrik gelditu ziren arte.

Animaliarik ez zen ausartzen paraje bakarti haietan ibiltzen, putre zahar eta goseti batzu bakarrik eta batzutan behartutako ganbelu gizarajoren bat.

Gaua gaineratzen ari zitzaigularik, oasi batetara iritsi ginen. Jende ugari zegoen gaua han igarotzeko asmoz. Gure dendak jaso ondoren, oheratu ginen mantekin ondo estalirik, noski. Asko kostatu zitzaidan lo hartzea, nire burua biraka erabili bait nuen, milaka gauzetan pentsatuz.

Biharamonean goiz jaiki ginen.

—Zoazte putzura zuen gorputzak garbitzera —eran zigun Ahmed-ek.

Putzuko ura izugarri hotza zegoen, eta oso garbia. Gure alboan bi neskatxa gazte zeuden eta Ttuku berehala hasi zen bihurrikeriak pentsatzen:

—Ikusten al dituk bi neskaxa hoiek? Barre pixkat egin genezake.

—Aizak, Ttuku, ez ezak istilurik sortu, eh?

—Broma txiki bat besterik ez, barre pixkat egiteko —esan zuen eta ondoren bi neskaxei hurbildu zitzaien. Bapatean haietako bat bulzatu zuen uretara.

Haiek ziren oihuak, haiek! Ttuku, beti bezala, barrez lehertzen ari zen, neskaxa gizarajoa uretan negarrez, eta ni erabat harrিতuta nengoen.

Berehala etorri ziren osaba Joakin, Ahmed eta neskaxen gurasoak. Ez zekartzaten batere aurpegi onik. Ttuku oraindik barrezka ari zen, baina aitak bere begirada zorrotza bota zionean, berehala ixildu zen. Errieta txiki baten ondoren —begirada guztiak Ttukuri zuzenduak zeuden— denok lasaitu ginen. Neskaxak eta beraien gurasoak, oasian gelditu ziren eta guk gure bidea jarraitu genuen.

Haseran baino azkarrago mugitzen ginen eta Ttuku eta ni oso gus-tora gindoazen atzekaldean, leihoetatik eskuak atereaz. Baina bapatean, gurpil bat zulo batetan sartu zen, eta mugimendu bortitz baten ondoren, kamioia itxuli egin zen, gu guztiok barruan geundela.

Hautsa besterik ez nuen ikusten nire inguruan.

—Ongi al zaudete guztiok? —galdetu zuen osaba Joakinek. Bere ahotsa kanpoaldetik zetorrela zirudien.

—Bai —erantzun genuen Ttukuk eta nik baina Ahmed-ek... ez zuen erantzuten!

—Aita! Aita! —oihukatu zuen Ttukuk behin eta berriro.

—Ongi nago, kolpetxo bat besterik ez dut.

Kamioitik irtetea lortu genuenean, osaba Joakin eta Ahmed-ek, kamioia aztertu zuten goitik beheraino.

—Kanpotik ongi dagoela zirudik, Joakin.

—Bai. Begiratu iezaiook motorra, ea kalterik jasan duen.

—Hau ere ongi dagoela zirudik, baina... Arraioa!! Balbula bat hautsita dik!

—Ezin al duk konpondu?

—Ordezko piezarik gabae ezinezko duk. Mila arraioa!! Orain oinez jarraitu beharko diagu.

Ahal izan genuen guztia bizkar gainean hartu eta gure etengabeko bidaia jarraitu genuen "Tussaj" bidean zehar. Une haietan, etsipena zen nagusi gureartean, baina ahal ere gure aldetik alaitasun pixkat jarzen saiatzen ginen. Ahmed-ek, Ttukuren bihurrikeria aldrebesenak kontatu zizkigun, deabrua bera baino aldrebesagoak. Denboraldi bat aritu ginen barreagaraka.

Baina egia esateko, desertuak infernu bat zirudien, guk beste itxura bat eman nahi bagenio ere. Alde guztietatik hareak inguratzen ginen. Haizea ere nahiko gogor hasi zen jotzen.

—Hondar ekaitza datorrela zirudik.

—Bai, eta nahiko gogorra izango duk gainera.

—Hurrengo oasiraino zenbait falta duk, Ahmed?

—Dexente oraindik, ez gaituk ekaitza hasi aurretik iritsiko.

—Orduan hementxe bertan gelditu beharko diagu hondar ekaitza igaro arte.

Dendak ahal genituen azkarren jaso genituen, lurrari ahalik eta gogorren lotuz kabila luzeen bidez. Ondoren ekipaia denda batetan sartu eta gu beste denda sartu ginen, ekaitzaren zai.

Ordu erdi baten buruan hondar ekaitza gainean genuen eta gure dendek, ume baten eskuetan biraka zebiltzan jostailuak ziruditen. Haize eta hondarrak etengabe kolpatzen zituzten eta momentu batzuetan eramango zituztela zirudien.

—Aiba! Kanpoan utzi diat! —oihukatu zuen Ttukuk bapatean.

—Zer?

—Ura! Kanpoan utzi diat! Haizeak eramango dik!

—Berdin duk, orain ezin haiz kanpora irten.

—Baina ezin gaituk urik gabe gelditu...! —oihukatu zuen, aldi berean kanpora irtetzen zelarik.

Ezin nintzen ezer egin gabe gelditu eta ni ere kanpora irten nintzen Ttuku geldiarazteko asmoz. Kanpora irten aurretik norbaitek sorbaldatik heldu zidala gogoratzen dut, baina mugimendu baldar batekin askatu nintzen. Kanpora irtetzea lortu nuenean, berehala sentitu nuen erle talde bat zirudien hondarra nire aurpegia ziztatzen. Arnasarik ezin

nuen hartu eta eztarria hondarrez betetzen ari zitzaidan. Nire burua biraka sentitu nuen, zorabiatzen ari nintzen. Begien aurrean puntu dizdiratsu batzu nituen eta nire zangoek dardararen ondorioz ezin zuten jadanik nire gorputzaren pisu nekagarria jasan. Konortea galdu aurretik sentitu nuen azken gauza, harearen gainera erortzen zen nire gorputza izan zen.

Eguzkiak azala erretzen zidan konortea berreskuratu nuenean. Eztarria erabat lehorturik nuen, arnasa hartzea kostatzen zitzaidalarik. Burua altxatu eta esku bat ikusi nuen nire alboan. Ttuku zen! Zaplasteko batzuen ondoren iratzarri zen eta haseran tontotua bazegoen ere, berehala eznatu zen ur pixka bat edatean.

—Besteak ikusi al dituk? —galdetu zidan.

—Ez, baina oso urrun ez dituk ibiliko. Nola bururatu zitzaian ur bila kanpora irtetzea?

—Ez zekiat, ba... urik gabe gelditzeak bildur izugarria ematen zidan.

—Eta aurkitzean zer egin huen?

—Eskuetan hartzearekin batera konortea galdu nian.

—Espero diat osaba Joakin eta hire aitak nahiko izango diatela.

—Baietz uste diat. Nire aitaren kantinplora ia beterik zegoen. Noruntz jo behar diagu orain? Haizeak arrasto guztiak ezabatu dizkik.

—Bide bat hartu eta iritsiko gaituk nonbaitera —esan nion, baina ez zihurtasun osoz.

Pauso astun eta geldoekin abiatu ginen, norabiderik gabe. Asko ibili ginen noizbehinka atsedean batzu hartuz. Atsedean haiek, ura edateko aprobeztatzen genituen, baina azkenik, ura bukatu zen eta eguzkiak gogor jotzen zuen. Beroa jasanezina zen eta urik ez bagenuen lortzen...

—Ttuku, oso nekatu al hago?

—Ezin diat gehiago, atsedean bat hartuko al digu?

—Ez! Bertan frijituko ginatke. Aizak, han hurrunean, ez al duk zerbait ikusten? Mugitu egiten duk.

—Jadanik hasi haiz beroaren efektuak jasatzen —esan zidan.

—Bai zera! Ez al duk ikusten? Pal... Palmondo bat duk!! Haizeak dantzan darabilen palmondo bat!

Gelditzen zitzaizkigun indar guztiekin hasi ginen korrika, hondarraren erruz behin eta berriz erortzen ginelarik. Oasira iritsi ginenean, birritan pentsatu gabe uretan sartu ginen, jauzi handi batez. Ura gure hezurretaraino heldu arte egon ginen putzuan. Bizitzaren sentsaziorik ederrena iruditzen zitzaidan, nire gorputza maindire leun eta heze harekin busti ahal izatea. Landareetatik fruitu gutxi batzu hartu ondoren, desertuan barrena jarraitu genuen. Pare bat kilometro ibiltzean, bi puntu beltz ikusi genituen hurrunean, inurri galduak ziruditen bi puntu beltz.

—Osaba Joakin eta hire aita direla uste al duk? —galdetu nion Ttukuri.

—Beharbada. Beraiekin elkartuko gaituk.

—Baina, baliteke...

—Lapurrak? —galdetu zidan, esan nahi niona ulertuz—. Esan nian basamortuan ez dagoela lapurrik!

Ttukuk esandakoari jaramon egin nion eta nahiko hurbildu gintzaikienean, oihu batzu bota genizkien, eta berehala etorri ziren guregana; hantxe zeuden bi ganbelutan eseririk, baina ez guk espero genituen pertsoank, baizik eta... ezpata bana zuten bi ezezagun! Bibote luze eta zikinak zituzten eta begi oso ilunak. Marmarka hitzegiten zuten beraien artean.

—Igo zaitezte ganbeluetara! —agindu ziguten.

—Ez daukagu dirurik, ezta baliotsua den ezer —esan nien.

—Igo ganbeluetara, mukutsuok!!

Obeditu beharra izan genuen. Ganbeluaren mugimendu monotonoak logurea ematen zuen, eguzkiaren beroak ere efektu berbera sortzen zuelarik. Zer nahi ote zuten gugandik itxura zatarreko gizon haiek?

—Bahitu egin gaituzte, ondoren dirua eskatzeko —pentsatu nuen nirekiko—, edota beharbada, esklabu gisa saldu nahi gaituzte, bai, hori da! Gizon hauek, esklabu saltzaile zikin batzun dira.

Ordu luzeak igaro genituen desertuan zehar, eta jadanik ez nekien

“Tussaj” bideaa jarraitzen genuen edota kilometro askotara desbideratu ginen.

Azkenik, basamortuko duna molestagarriak, mendixka batzuren atzekaldean desagertu ziren, harriz betetako lur lehor bati lekua emanez. Herrixka txiki batetara iritsi ginen erabat nekaturik —ni behintzat bai— eta espetxe bat zirudien leku batetan sartu gintuzten. Jendez beterik zegoen.

—Esklabu bezala salduko gaituzte, Ttuku.

—Gaizkile zikinak...!

—Eh, zuek! —esan zigun gure ondoan zegoen agure ilezuri batek— Zer egiten duzue hemen hain gazteak izanik?

—Desertuan harrapatu eta hona ekarri gaituzte. Zer gertatuko zaigu? Esklabu bezala salduko al gaituzte?

—Ez, baina antzerako zerbait. Hara, Abdul Tank izeneko izaki mespreziagarri baten lurrak lantzera eramango gaituzte. Lur hauek, “Tussaj” bidean zehar joan eta Bhara-tik igaro ondoren, “Tussaj” mendikatearen bestaldean aurkitzen dira.

—Bhara... Bhara esan al duzu? —galdetu zion Ttukuk interen handiarekin.

—Bai, Abdul Tank-en lurretara iristeko, Bhara-tik igaro beharra dago.

—Galdu izan ez gabina, Bhara izango litzateke gure bidaiaren helmuga.

—Beharbada, osaba Joakin eta zure aita Bhara-ra helduko ziren jadanik!

Idea horri birak eta birak eman nizkion gau hartan. Zer gertatuko ote zen “Tussaj” bidearen amaieran?

Biharamonean, goizean goiz irten ginen, talde handi bat osatuz. Talde luzearen alboetan, Abdul Tank-en gizon maltzurak zihoazen zaldiz. Berriro errepikatu ziren beroa, egarria eta hondarra, hondar bero eta sakona. Gau hotzetan atsedena hartuz eta ogi gogor zati batzu janez iritsi ginen Bhara-ra.

—Atsedetik hartu behar al dugu hemen, Hassan? —galdetu gendon bi egun lehenago ezagututako agureari.

—Bai, gaua hemen pasako dugu, herrixkatik kilometro erdira da goen etxe zahar batetan.

—Nola dakizu horrenbeste, Hassan? Lehenago ere, hemen egon zinela dirudi.

—Arrazoia duzu. Bi urte daramatzat egoera honetan. Nire aita hiltzean hasi zen guztia: kale gorrian nengoen eta Abdul Tank-en gizonek harrapatu ninduten. Ezin nuen egoera hura jasan eta hilabete bat baino lehenago, ihes egitea lortu nuen. Baina zoritxarrez, berriz harrapatu ninduten, basamortuaren erdian ia hilik nengoelarik. Geroztik, hementxe nago, lan eta lan.

Herrixka inguratuz iritsi ginen Hassan-ek aipatutako etxera. Gogor lan egin genuen infernu hartan, oso gogor. Ttuku gaixotu eta lan egin gabe egon zen astebete.

Hassan-ek esan bezalaxe, berehala jasan ezina bihurtu zen egoera hura, beraz, Hassan eta bere lagunek, gelditzen zen irteera bakarria prestatu ziguten: ihesa!!

Bazegoen etxe zahar hartan lurrazpitik zihoan tunel bat, baina pertsona helduentzat txikiegia zena. Pertsona helduentzat, baina... ez Ttuku eta niretzat! Gau hartan tunel heze eta ilun hartan zehar igaroz ihes egitea lortu genuen. Bhara-ko erdigunera heldu arte egin genuen korrika, behin eta berriro gure atzekaldera begiratuz. Ahmed eta osaba Joakin herrixkan egongo al ziren?

—Nora joango gaituk? —galdetu zidan Ttukuk.

—Ez zekiat, ba... Kontuz!!

Kamioi bat abiada handian zetorren guregana. Metro erdi batetara gelditu zen izugarrizko zarata ateraz. Gidaria izututa zegoen, baina izu hori zoriona bihurtu zen Ttuku eta ni ikustean; gidari hura... Ahmed zen!! Eta bere alboan osaba Joakin zihoan. Izugarri poztu ginen eta gertatu zitzaiguna kontatzean ahozabalik geratu ziren.

—Honi buruz zerbait egin behar al diagu? —galdetu zion Ahmed-ek osaba Joakini.

—Abdul delako horrek inguru guztiak kontrolatuko dizkik eta oso zaila izango duk ezer egitea.

Biharamonean Dhebi-ra itzuli ginen, baina nire barruak, zerbait gaizki egin genuela esaten zidan, beharbada Hassan gizarajoa...

Afari handi baten ondoren Oñatira itzuli ginen osaba Joakin eta biok, herri lassai eta paketsu honetara. Osaba Joakin astebete geratu zen gure etxean eta ondoren, Bartzelonara joan zen, bere etxera.

Honela igaro nuen nire bizitzako oporraldirik zirrargarriena. Beharbada, oraindik ere pertsona gizarajo batzu Abdul Tank-en menpean lanegingo dute, edota beliteke jadanik gartzelan egotea. Hassan gizarajoa...

Dena dela, orain badakit lagun zoragarri bat dudala, Ttuku da, Ekialde Urruneko laguna.

J.U.

1886. DURANGOKO EUSKAL JAIAK ETA EUSKAL ANTZERTIAREN PIZKUNDEA

Durangon, Euskal Jaien mendehurrenean, 1986, ekainak 6.

Patri Urkizu

Arratsaldeon, jaun-andreok:

Pozaren-pozez natorkizue Durangora 1886. urteko Euskal Jaien mendehurrena aitzaki hartuz, antolatu dituzuen kultur ekintza hauetan parte hartzera, mintzagaia hauxe hartu dudalarik: “1886, Durangoko Euskal Jaiak eta Euskal Antzertiaren Pizkundea”.

Bartolome Madariaga, Aita Prai Bartolome Santa Teresa Markinako “Karmen Ortozeko predikadorea” zena lehenetarikoa izango dugu bere “Euscal-Errijetaco olgueeta, ta Dantzeen neurrizco-gatz-ozpinduba”, Iruñean 1816. urtean argitaraturiko liburuan aipatuko diguna lehenik gure herritan egiten ohi ziren “comedijak”. Hauexek ditugu bere hitzak:

“Batzuc simpleza bategaz olgueetan dira, comedija baten edo cecenetan baicen ondo”¹.

Baina karmeldarraren eritzia antzezkiunetaz kontrakoa izango da, noski, hauek “Luxurijaren ama” suertatzen omen direlako, baldin

(1) B. Madariaga, Euscal-Errijetaco olgueeta, ta dantzeen neurrizco-gatz-ozpinduba. Iruñea, 1816, 27. or.

eta legeginek, zenbaitetan “baimena eta lizenzia” ematen duten komedijak emateko, eta komedianteen lana gauza jakina eta ezaguna den bezala, “pekatuzkua” izaki, “opicio inpamia”. Jentilen olgeta eta dibertsinook iritsi baitziren gure Euskalerrira ere, dinoskuenez:

“Ara emen gueure errijeetaco zeceneen, ezpata dantzeen, desapijoczco burruqueen, maquilaqueen, ezpataqueen, *comedijeen*, dantzeen, ta convidau teguijeen sartu eria, edo etorri eria cristaudadera”².

Eleizaren gaitzeste hau izan daiteke ere beste arrazoinen artean bat euskal antzertiaz hain albiste gutti ukan dezagun. Jakin, badakigu, Iparraldeko, pastorak, maskarada, trajikomeria eta lastolasterketaz aparte, edota Hegoaldeko artazuriketetz landa, Lesakan (Nafarroan) 1566. urtean “La Pasión Trovada”, eta 1602.ean Pasio-ko Misterio bat Hondarribian (Gipuzkoa), antzeztu zirela, eta 1690. urtean ohitura zahar bati jarraikiz Gau Bijilietan ematen zirela Arantzazun Jesukristoren Pasioaren antzerkitxo batzu. Dena den, Barrutiaren “Gabonetako Ikuskizuna” (Arrasate, 1759), eta Azkoitiko Zalduntxoek eta eraiki zuten Bergarako Mintegiko ikasleek antzezten zuten operetaz, komediatxoetaz aparte ez dagoela euskarazko antzertiaz berri gehiagorik.

1791. urtean Donostiatik Iruñeara doan Juan Antonio Fernandez konpania, antzeztalde komikoak, Castilla la Vieja, Nafarroa eta Bizkaiarako baimena zuen, baina badirudi honen antzezkizunak gaztelaniazkoak izango zirela.

1798. urtean hasi zen Bilboko Antzokia eraikitzen eta Donostia 1802.ean mugitzen hasten da ere eskaerak eginez horrelako ikuskizun-tegi bat eraik dezaten, baina horien ezean, antza, ikastetxeetako aretoak, edo herrietako plazak edo eleiz, edo udaletxe atari ederrak, edo baserrietako ganbarak, bigiraak eta artazuriketak egiten zirenean, izango zirela antzezkizun-tegi eta dostaleku.

Bilbon 1820. urtean, Juan Crisostomo Arriagak estreinatuko du bere “Los esclavos felices” izeneko opera eta 1881.ean Cleto de Zabalak “La Hija del Pescador” opera ere³.

Noski, gaztelaniazkoak ziren, baina une honetarako, jadanik, eus-

(2) B. Madariaga, aip. lib., 145. or.

(3) J. Dominguel, La Música y la ópera en la historia de Euskalerrria. bilbo, 1984, 106. or.

kal antzertia pizturik zen Marzelino Soroaren eskutik, ikusiko dugun bezalaxe.

XIX. mendearen lehen aldian Joseph Augustin Chaho Antoine d'Abbadie-rekin batera argitaratuko du Parisen 1836.ean "Etudes grammaticales sur la langue euskarienne" XVIII. mendean batipat hasitako, hizkuntza ikerketak jarraikiz, baina baita ere Charles Nodier-en ikasle zenez gero, eta euskal lehen erromantiko bezala argitaratu zuen 1834.ean "Azti begia", eta 1836.ean famatuagoa izango den "Voyage en Navarre pendant l'insurrection des Basques". Bera izango zen ere lehenetariko euskarari leku egiten aldizkari batetan, "L'Ariel, Journal Littéraire de Bayonne" delakoan hain zuzen, eta 1844. urtez argitaratzen hasi zuena.

D'Abbadie eta Chahoren adiskidantza emankorra izan zen benetan, ezen lehena, beste herrialdeetan egiten ohi zen antzera, hasiko zaitu 1853.ean Urruñan Euskal Lore-Jokoak, Euskal-Jaiak, bertso norgehiagokak antolatzen. Eta Lapurdin hasita Zazpi Probintzietara hedatu ziren ospakizun hauek, urtez-urte, osatzen, hornitzen, handitzen eta zabaltzen zihoazelarik.

Bigarren karlistadaren ondoren eta foruen galtzarekin batera sortu sen Hegoaldean errebista sail bat, lau probintzietako hiriburuetan: "Revista Euskara" Iruñean, "Revista de las provincias euskaras" Gazteizen, "Revista de Vizcaya" Bilbon, eta gehien irauin zuena, Jose de Manterolak fundatu zuena Donostian, "Euskal-Erria; 1880. urtetik 1918.raino biziko dena, eta Euskal Antzerti Pizkundearen kronika zehaz-mehatz emango diguna.

Aipatu dugun Marzelino Soroa izan zen, 1868.urteaz geroztik Donostiako aldizkarietan maiz agertuko den kultur gizona, Andia kalean Zirko-biltoki bat eratu baitzuen, konpainia batekin, bertan Peña, Albero, Prol, Arzelus eta Donostiako beste gazte batzu biltzen zirela libertzera.

"Iriyarena" izango dugu euskal antzertiaren Pizkundeko lehen emaitza, 1876.urtean Ziburuko herrian antzeztua, deserrian zeuden karlista batzuen artean. Bi urte geroago euskal zatiak ugarituz Donostian 1878.maiatzaren 12an eta 19an arrakasta handiz antzeztu zen. Ondoren, Marzelino Soroak beste lanok idatzi zituen ere: Gabon (1880), Anton Kaiku (1882), Au Ostatuba! (1884), Lapurrak, Lapurrak (1884), Alkate Berriya (1885), eta Urrutiko Intxaurrak (1886).

Lan honekin arkeztu zitzaigun, hain zuzen ere, 1886.urtean Durangoko Euskal Jaietan.

Ongi jakingo duzuen bezala, herri honetan, Antoine D'Abbadie-

ren proposamenez eta eraginez Pablo Pedro de Astarloaren omenaldi bat antolatu zen, Vicente de Arana buru eta Jose Maria Ampuero baztorde antolatzailearen zuzendaritzapean, 1886.go uztailearen 24, 25, 26 eta 27an.

Kanpaien dilindalandez hasi ziren goizean goiz, zazpiretan, ospakizun haiek, txistulariek kalez-kale alaitzen zutelarik herria eta hamarretako meza nagusian Baertel sermoilariak mintzaldi bero batez eskatu zuen hurrengoak ospa zitezen Gernikako haritz zaharraren itzal eta babespean.

Arratsaldeko Setan Pablo Pedro de Astarloaren harrizko irudia Garmendi eta Basterrak landua agerrarazi zen. Hemen urrezko hizkiz idatzirik zegoen Hegoaldetik: Jayo zan Durangon 1752an. Iparraldetik, il zan Madrillen 1806an, eta Ekialdetik, Astarloari euskaldunak 1886-an.

Durangar honetaz eritzi aski ezberdinak jaso ditugu. Alde batetik Sabino Aranaren goraiamenak ezin handiagoak dira Astarloa'tar Paul-Keperi eginiko olerki batetan honelaxe baitiosku:

Kilkilduten da zeure aurrian
Neu-bekokija,
Dakusalako adi zeurian
Euzkel-euzkija.
Artezkarija zu ixaten zintzan,
Zu ipar-ixarra...
Il ixan zara!... Illundu gintzan
Zu igota gora.
Euskeltzalerik oindiño ordutik
Ari dira asko...
Best' Astarloa bar amagandik
Ezta jayoko⁴.

Durangoako seme jakintsu honek 60 bat hizkuntza omen zekitzan, Santi Onaindiak dionez, baina Koldo Mitxelenak, aldiz, "Guillaume de Humboldt et la Langue Basque" izeneko artikuluan⁵ azkarra, baina izpiritu iluntsua zuela, ez gehiegi landua, ez zekiena hizkuntza arloan, euskaraz aparte, gaztelania, latina eta frantsesa baizik. Dena den,

(4) S. Onaindia, Euskal Literatura, II, Bilbo, 1973, 42 or.

(5) K. Mitxelena, "Guillaume de Humboldt et la langue basque", Lingua e Stile, VIII, (1973), 107-125.

Humboldt-ek estimu handian zeukan, elkarrekin Durangaldeko base-
riak eta herriak bisitatu zituzten, eta euskararen ezagutza Astarloari
zor diola argi eta garbi adierazten digu bere idaz lanetan.

Gaur egun, omenaldirik onena litzateke idatzi zituen lanen edizio
kritiko bat egitea, hala nola bere eskuzkiribu "Proyecto de Bocabulario
Bascongado" deitua, Archivo Manual del Señorío de Vizcaya dela-
koan aurkitzen zena, eta 11.734 hitz bilduak zituena, ohar argigarritz
argitaratzea, galdurik ez badago.

Baina lot akigun antzertiari.

1886.urteko uztailaren 27an eman ziren sariak, 21 idatz mota ez-
berdinetan, eta 6.sailean, antzertiari egokitu zitzaion, epai mahaiaren
erabakia hau izan zelarik:

"Gei agertugarri biurtsan edo zelototsan zeñaren kondai-
rakortasuna edo oiturakortasuna izan bear dan noraezean
Euskal-erriari jatorkona: Oni izentauriko saria daroa
Urrutiko Inchaurreak izentzat daukan lanaren egilleak, da-
lako bere irakustea guztiz oneragarri, mesedegarri eta era-
gillea euskaldun gach baga eta sotillak Amerikako leku
urriñetara joateko agertu daroen egarri eta gurari bizia ill
eta amatetako"⁶.

Antonio Arzak-ek, Euskal-Erria aldizkariko kronikagileak honela
zioen sariaz:

"6. Pieza representable en prosa o verso cuyo asunto históri-
co o de costumbres ha de referirse precisamente al país bas-
congado, presentada por D. Marcelino Soroa y Lasa, de San
Sebastián. Premio: una medalla de oro, regalo de la Diputa-
ción de Bizcaya, adjudicado a dicho señor"⁷.

"Urrezko medalla batekin Durango-ko Euskal-festetan sariztatua"
izan zen jostirudia, antzerkia, "Urrutiko Inchaurreak" izan zen, esan du-
gun bezala. Hau Donostiako Teatro Zaharrean 1886.ean abenduaren
26ko gauean antzeztu zen, antolatutako jaialdian antzezlariak hono-
kook izan zirelarik:

(6) Euskal-Erria, T. XVI, Donostia, 1887, 538.or.

(7) Euskal-Erria, T. XV, Donostia, 1886, 201.or.

“Pillipe, morroya..... On Jose Artola.
 Jose Martin, alkatea..... On Miguel Arregui.
 Andre Madalen, mutuba..... On Alfredo Jaussi.
 Juan Bautista, senarra..... On Bruno Olazabal.
 Prenando, semia ..... On Norberto Luzuriaga.
 Aiton Josepe, apaidiña ..... On Ignacio Iribarren.
 Kaitano Itzontzi..... On Julio Mendia.
 Karterua..... On N. N.
 Beste gizon bat kofriekin, itzik egiten ez dubena.
 Gertaera iduritzenda probinziko erri chiki batian”⁸.

Ohar gaitzkeenaz bada bitxikeria zenbait Tolosan argitaratu zuen antzerki honetan. Hona oharkeretan On Marzelinok zioskuna zati luzeetat:

“Chiribista edo koma artean azaltzen dira itz-aldi batzuek zergatik etziran esaten jostirudia aukeztatzerakoan, ez luzatu ta pisugi egitiagatik”⁹.

Hots, bi gauza ezberdin ziren, garai haietan ere (eta beti), testu idatzia, antzerkia eta antzezkizuna, hau ikuslegoa gozarazteko egina baitzen eta beste hura irakurlegoa, batipat.

Bestetik, emakumeek ez zuten antzeztalde lehen haietan parte hartzen, gizonetakoek beren lekua hartzen zutelarik itxuraldatuz, eta honen arrazoina hau da “Shoroa”-rentzat:

“Egillearen euskerazko jostaldiak dira alegiñian, emakumetik gabekoak, batekoak, edo ontan bezela, emakume mutubakiñ, zergatik zalla izaten dan emakumeak arkitzia euskarazko jostaldiak aurkeztatzeko, eta askotan emakumiak dituzten jostaldiak ez diralako egokienak gertatzen”¹⁰.

(8) M. Soroa, Urrutiko inchaurreak. Tolosa, 1887.

(9) M. Soroa, aip. lib., Oarkerak.

(10) M. Soroa, aip. lib., Oarkerak.

Alegia, emantzezlarien ezak eta zenbait antzerkilaran gordinkeriak eragiten zioten gizonezkoekin bakarrik antzeztera.

Gaia hauxe dugu: Indiano baten sorterriratzea. Pillipe, morroiak idekitzen du lehen irudia Txanton Piperri abestuz, eta Ameriketako abiadan amestuz, baina aurrerago "Kaitano Itzontzi" k dioen bezalaxe, eta errefrau, atsotitz edo esaera arrunt honetan datza antzerkitxoaren muina:

"urrutiko inchaurreak amalau, alderatu ta lau"¹¹.

Azkenean, maiz gertatu ohi den legez, Prenandori hauxe jazo zitzaion:

—“Nik diruba soziedade ortan jartzeko eman nion etcheko jabiak malkarrot egin dubela.

—Malkarrok?

—Eta guztiyakin alde egin dubela"¹².

Zatiño hauen bitartez konturatuko gara antzerki honek bazeukala zerikustekorik garaiko gizarte-egoerarekin. XIX. mendean eman baitzen Ameriketarako abiatze ugaria herriak husten zihoazelarik. Honela Iparraldean 1832. urtetik 1891. rako unean 79.262 gaztek aldegin zuten Ameriketarantz, batez beste urteoro 1321-k irteten zuelarik, Pierre Lhandek dioskunez¹³. Arazo honek kezkatzen zuen Marzelino Soroa, 1885. ean itzuli eta argitaratu baitzuen ere Jose Cola eta Goiti-ren liburu bat "Euskal-Naparren joaera, edo emigracioa"¹⁴ deiturikakoa.

Nolakoa zen, ordea, Antzerti giroa?

Donostian, poliki-poliki, euskarak bere lekua hartzen doa, erdal antzertiaren aldamenen. Honela, 1886. urtean Marzelino Soroak eta bere taldeak otsailaren 16. an, Zirko Biltokian, La Bella Easo, gaztelaniaz aurkeztuko du, eta Toribio Alzagak "Martin- Tiñacu, pasillo cómico, en un acto y en prosa, escrito sobre el pensamiento de una obra

(11) M. Soroa, aip. lib., 31.or.

(12) M. Soroa, aip. lib., 39.or.

(13) P. Lhande, L'émigration Basque. Paris, 1910.

(14) Euskal-Naparren joaera edo emigracioa. José Cola y Goiti jaunaz erdaraz izkribitua eta euskerara itzulia Marzelino Soroa Lasa-c. Donostian, 1885.

francesa, estrenado con extraordinario éxito, la noche del 9 de marzo de 1886 en la Asociación de Obreros Católicos de San Sebastián” antzezten badute ere, Piarres Harizpek 1886.ean ere hasia zuen argitaratzen “Karmela, egin doakabea, edo drama iru egitetan emana”¹⁵ “Euskal-Erria” aldizkarian. Drama historiko hau anakronismoz beterik dena, garaiko fruitu dugu, bertan Altabizkarko istorioa kontatzen zai-gularik, Karmela, Rafael Lerenburu, Gernikako euskaldunen buruzagiaren alabaren amodiak, bertso neurtuetan. Bere aldetik Donostiako Euskal Festatan antolaturik zegoen ere, Durangon bezalaxe “Izkribazaldeen indar-neurtzea” antzerki arloan honelako sariz:

“Aizkibel-en euskal-gaztelaniazko Iztegi famatuaren liburu ederkiro apaindutako bat, itz-neurtu edo larrietan, jostiruditar saiorik onena aurkezten duenari. Lan onek izan bearko du berriya eta argitaratu-gabea, bañan izan liteke jostirudiko edozeiñ motakoa, ala trajedi, drama edo komeditarra, nola musikarekin batean egitekoa”¹⁶.

Sail hau, ordea, “jabegabetua” gelditu zen. Deia egin zenean esaten zen ere nola Batzarreak ipiniko zuen ahalegin guztia “itzaldiatua”, antzokiratua izan zedin. Eta urte hartan bertan, 1886.ean, d’Abbadie-k Urnietan antolatu zituen Euskal Festetan, abuztuaren 29, 30 eta Irailaren 1ean, Soroaren beste Jostirudi dohakabetsu bat plazaratu zuten, “Barrenen arra” deitua, zeina Antonio Arzak-en eritiziz:

“Oso onartua izan zen bere zati guztietan, zeukan izkera jator eta goituengatik”¹⁷.

Baina ez bakarrik “Barrenen Arra”, “Anton Kaiku”, ere antzeztu zen.

“Jostaketa menditarrak ere farra eta txaloea gogoz begiratazaileen artetik lortu zuen, jendearen aoz jaun aditu, antzezlari aiek beren bizi guztia jostirudiko biltokietan zeramaten gizonak ziruditela”¹⁸.

(15) Euskal-Erria, T. XV, XVI, XVII, Donostia, 1886-1887.

(16) Euskal-Erria, T. XVI, Donostia, 1886.

(17) Euskal-Erria, T. XV, Donostia, 1886, 290.or.

(18) Euskal-Erria, T. XV, Donostia, 1886, 291.or.

Komentariogileak esaten digu ere nola lehenbizi-lehenbiziko aldiz aurkezten zela Urrietako herrian euskaraz moldatutako antzerkirik.

Ohi bezala, Santo Tomasetako festak bukatu ondoren abenduaren 26an Teatro Zaharrean Durangon saria irabazitako Marzelino Soroaren "Urrutiko inchaurreak" antzeztu zen, garaiko Diario de San Sebastianeko gazetariak honela ematen zuelarik bere eritzia:

"En esta obra escrita con mucho esprit y gran corrección, se combate la emigración a la América y se exponen en forma real y verdadera los males que vienen a los que abandonan su hogar por ilusiones vanas y engañosas. Abunda también esta producción del chispeante escritor muchos chistes, siendo todos ellos de buena ley"¹⁹.

Antzerki hau bukatu eta gero, tartetxo liriko-komiko bat ere eman zen, Bitoriano Iraolaren hitzekin eta Sarriegiren musikarekin egina: "Petra, chardin saltzaillea".

Hots, badakusagu, bada, nola 1886.urtean euskaraz, Soroaren hiru antzerki antzeztuak izan ziren: Anton Kaiku, Barrenen arra, eta Urrutiko Inchaurreak.

Bere antzerti osoaz eritzi bat ematerakoan ezin ahanziak ditugu Koldo Mitxelenaren hitzok:

"Erregelkeria galanta litzake komerigille gaillenen ereduaz baliatzea Soroaren jostirudi oek maixeatzeko. Etzuen ark iñongo mugaz gaindi egan nai izan ezta ere iñoren markarik autsi. Bere erritarrei, orduko donostiarrei, parre-algara lasaia eta ajolakabea eragin nai zien ezkeru, etzuen bere egitekoan utsik egin. Eta guretzako zer dakar Soroak? Biotzixuri xamurrez baizik ezin ikus dezakegun euskal-teatroaren jaiotza eta Donostia zaarreko izkera eta oitura. Etzigun gezurrezko irudirik utzi Soroa'k, ezpaitziren ordukoek gu adiña leiatzen gain-aldeak edertzen, azpiko utsak leengoan iraungo badute ere"²⁰.

Martzelino Soroaren inguruan talde ederrik sortu zen. Hauen ar-

(19) Euskal-Erria, T. XV, Donostia, 1886, 572

(20) K. Mitxelena, Gabon. Egan, 1961, 143.or.

tean Artola, Iraola, Gorostidi, Mokoroa, Illarramendi, Uranga, Toribio Alzaga eta abar luze bat, zeinek ez bakarrik Donostian, Gipuzkoako probintzia osoan, Urnietan, Oiartzunen, Tolosan, Zumarragan, Bergaran eta beste herri askotan antzezkiak hedatu zituzten.

Hona bada, non Gipuzkoako exenpluak kilikaturik R. M. Azkue hasiko zaigun XIX.mende hondarrean, euskal antzertiaren sailari eutsiz, Bilboko Iturribide kalean, Nekazalien Batzoki, 1895.urteko otsailaren bian "Vizcaytik Bizkaira" izeneko antzerkia ematen.

Honetaz Sabino Aranak Bizkaitarra aldizkarian idatziko duen komentarioan, "erezi-irautsitsa", "erdaldunak onako zerari zarzuela esaten dautse" naz esango digu, bera dela antzerti nazionalaren sorrera.

Azkuek, kostunbrismoaren estereotipoak erabiliz, euskalzaletasunak eraginik, ikusiz nola euskal giroa galtzen eta arrotzen zihoan gero eta gehiago, eta oharturik heziketak, soldaduskak eta politika arrotzak zeukatela honen errua, honelako kontseiluarekin bukatuko du obra:

"Ayuntamientos de Bizkaia y de todo el país euskaldun: dejad las escuelas y los maizus para los hijos de los carabineros; y cread ikastegis e irakasles para vuestros hijos. Y si el gobierno os manda Vives y Almendralejos, no les neguéis pan, para que sus familias no mueran de hambre; pero en vez de la llave del corazón, de vuestros hijos, dadles una guitarra para que canten tangos y malagueñas"²¹.

Esandakoari jarraikiz, Jardines kalean, Bilbon, Azkuek euskarazko eskola bat sortu zuen eta 1897.urtean bazuen antzoki bat bertan. Hemen ziren ere berak zuzentzen zuen "Euskalzale, euskerazko albistari edergarri" asterokoaren lantokiak, eta hiru urtez (1897-98-99) bere orrialdeak egiten. Bertan Azkuek hauxe idazten zuen:

"Zergaitik eztoigu egiten geure anaia gipuzkoarrak euren iaialdietan egiten dabena? Biltoki edo Teatroam zer edo zertsu agertu leike, Euskalerriko ekanduak eta legeak erakustekoa. Eta geldika egiazko euskaldunen ezpanai adurra edo lerdea darian- artean, erdaldunai amurruzko bitza edo aparra isuriko litzakioe"²².

(21) R. M. Azkue, Vicaytik Bizkaira. Bilbo, 1895, 78.or.

(22) R. M. Azkue, Euskalzale, 1897.irailaren 16 an.

Euskaltzale asterokoan, bada, hasi zitzaion lekua eginez euskal antzerkiari, eta bertan argitaratu zuen lehenik 1897.urtean urriaren 7an, Baleriano Mokoroa Soto tolosarrak egindako "Damuba Garaiz", obra-ren zatitxo bat Oiartzungo Lore Jokoetan irabazle gertatu zena. Geroago lotzilaren 16an eta 23an, Barrutiaren "Gabon gaberako ikuskizuna" Euskal antzerkiaren lehen obra bezala kontsideraturik da-goena. Eta besteen lanak argitaratzeaz aparte jarraiki zion egitekoari berak zenbait lantxo sortuz. Honela: "Sasi-eskola" atal bateko eresi-irautsia (Euskaltzale, 1898), umeentzakoa, non eskoletako eretzun zi-gortzaileaz mintzatzen zaigun, hala nola "Pasa de Chimbos"-en agerraldi bat. Berea dela ere uste dugu "Artatxori" ezizenez zinatzen duen antzerkitxo bat "Amama-iloba Bolbon" izenekoa. Hemen ager-tzen zaizkigu bi baserritar Bilbora jaitsirik "ortuaria edo vendajea" eta beste barazkiak saltzera, baina bertan bere helburu abertzalea agertzen digu ere bertsuokin:

"Gura badogu ekarritea
gure asaben legeak,
danok biogu gogotik izan
betiko euskaltzaleak".

Antzerkitxuok argitaratzeaz gain, teatro albisteak, kritikak eta pro-
posamenak ere egiten ditu. Honela, Txanton Piperri Zatarain-Alzaga-
ren operaz mintzo denean, ez dutela errespetatu ganboar eta oñaztarren
arteko gerra odoltsu hartaz eraturiko lanean pertsonaiaren nortasun
folklorikoa, eta bestetik Zatarainen musika aztertzerakoan proposatuko
die Gipuzkoako edo Bizkaiko Aldundiei beka bat eman diezaioten Pa-
risen edo Bruselan musika ikasketak sakon ditzan. Baina besteek ez
ezik bera izan zen musika ikasketak landu zituena, lehenik Bilbon Jose
Sainzerekin kontserbatorioan, eta gero Parisen, Bruselaren eta Kolo-
nian, ikasketa eta ibilaldi hauen ondorioztat eman ditzakegularik sortu
ziteten bi opera: "Ortzuri" eta "Urlo".

Amaitzeko, euskal antzertiaz emandako gainbegirada honekin,
esan genezake, Donostian hasitako bideari, lehenik Bizkaian Durangok
jarraiki ziola, eta gero R. M. Azkue, beste arlo askotan bezala eraiki
zela buru eta banderari, eta bere ildotik jarraitu zutela Alfredo Etxa-
bek, Xemeinek, Latxak, Viarrek, Eleizaldek, Altunak, Sotak eta Laua-
xetak beste askorekin batera Bizkaia guztian euskal antzertiaren zuzia,
eta euskal abertzaletasunaren sua piztuz. Hau dela eta eman, jo eta
kontsidera dezakegu ezpairik gabe 1876.etik 1936.era doan unea Eus-
kal Antzertiaren Pizkunde eta Urrearoa dela.

Besterik gabe, Gabon denoi.

IDAZLEAREN HERRIA

(Bilvitaldiko komedia)

ANTZERKIA

MARTIN	Herria
ERAIFF	Idazlearen emaztea
KARMELE	Nekazaria
ON LINO	Sendagilea
BIXENTE	Idazleak sortutako pertsonaia
BIKANI	Idazleak sortutako pertsonaia
ISE	Idazleak sortutako pertsonaia
ANASTASI	Idazleak sortutako pertsonaia
ON TIBURZIO	Idazleak sortutako pertsonaia
KOLLO	Idazleak sortutako pertsonaia
TXOMIN	Euzkaren maitalea
UDALTZAINA I eta UDALTZAINA II	Herriko paretariek

Gertuena, edozein garai eta tokietan.

ANTZERKIA

IDAZLEAREN HERIOA

(Bi ekitaldiko komedia)

Imanol Elias.

Banaketa

- MARTIN: ..... Idazlea.
EULALI: ..... Idazlearen emaztea.
KARMELE: ..... Neskamea.
ON LINO: ..... Sendagilea.
BIXENTE: ..... Idazleak sortutako pertsonaia.
NIKAXI: ..... Idazleak sortutako pertsonaia.
JOSE: ..... Idazleak sortutako pertsonaia.
ANASTASI: ..... Idazleak sortutako pertsonaia.
ON TIBURZIO: ..... Idazleak sortutako pertsonaia.
KOLDO: ..... Idazleak sortutako pertsonaia.
TXOMIN: ..... Eulaliren maitalea.
UDALTZAINA I eta UDALTZAINA II, hitzik gabekoak.

Gertaera, edozein garai eta tokietan.

LEHENENGO EKITALDIA

Idazle baten etxeko langela bat, bertan direla mahai eta eserlekuak. Guztia txukuna agertuko da.

Ikuslearen ezkerretara etxeko beste gelatarako sarrera eta eskuin aldera berriz kanporako atea.

Gertaera gaurkoa.

I

LINO eta EULALI

LINO.—(Antzeztokia inor gabe dela, etxe barrutik agertuko da, Eulali bere ondoren duela). Egunetik egunera txepaltzen dijoela esan behar!

EULALI.—Gaur hala ere, zerbait argiagoa da.

LINO.—Ez dakit bada... Pentsatzen naiz oraintxe, bisitzeko gogo gehiegirik ez duela zure senarrak. Hartzen den bitamina horiek honuzkeroz zerbait indartu behar zuten. Baina, zure senarrari indarrak gutxitzen ari zaizkio. Gogorra da sendagile batek honela hitzegin behar izatea, baina egia esan, aurrerapen gehiegirik ezin dezaket eman.

EULALI.—Zer egingo dugu bada.

LINO.—Esan diteke, beraren odol guztia pozoitua duela eta sendagaiak ezin diotela aurka egin. Bere gaisotasuna gehitzen doa nere aldetik ahaleginak egiten baditu ere horrela ez izateko.

EULALI.—Ondo dakit nik, nortaraino saiatzen zaren berarekin eta la-saitu zaitez. Ezin denean, alferrik da...

LINO.—Ez dezala behintzat egun osoa ohean egin. Jeiki dadila eta une motz batzuk bada ere egin ditzala eseririk. Horrela egiten ez badu, zeharo gogortua geldituko da berehala.

Bihar etorriko naiz berriro eta zerbait hobetoago ez bada, sendagintza etxe batetara eramatea egokia izango da.

EULALI.—Bai, bai. Joan zaitetz lasai... Bihar hitzegingo dugu gai horretaz.

LINO.—Gabon bada eta bihar arte. Eta esan dizudana... Jeiki dadila zerbait.

EULALI.—Bai, oraintxe bertan... Gabon ondo igaro. (Alde egiten du Linok kanpoko atetik). Lan ederrak emanten ari duk behintzat nere senar arlote hori! Eskerrak egun askotan ez duen orain den eran jarraituko. (Joango da etxe barrurako atera eta deitu). Karmele! Ekarrri zaidazu berokia! (Eserleku baten gainean den boltsa hartuko du eta eseririk, aterako ditu bertatik ispilu bat eta ezpainlapitza, hitzegiten duen bitartean dotoretzen dela). Hamabost urte ederrak igaro dizkiat bada horren ondoan! Sekula egun pare bat igarotzera inora joan ezinean eta etxe zuloan sarturik. Bera, beti idazten... Hori baina antzerkigile hoberik ez bagendu Euskal Herrian, ederrak ginduzkek edozeinen aurrean azaltzeko! Berak idatzitako azken antzerkia aurkeztu zenean nik igaro nuen lotsa oraindik ere gogoan dut. Lau katu besterik ez ginen eta antzerki erdirako guztiak alde egin zuten antzokitik. Aurkezpena bukatu zenean, bera eta ni, alkarri begiratuta zer esan ez gendekiela. Hori gertatu zela orain dira sei urte eta ordutik honera ere zenbat idatzi duen berak bakarrik daki. Eskerrak, beste nunbaiten aurkitu dudana galduta nuen alaitasuna, bestela honuzkeroz zuhaitz batetik zintzilik nintzan... (Gordetzen ditu ispilua eta ezpainlapitza boltsan eta ondoren zutitu). Baina, zertan ote da hoinbeste denboran Karmele? (Hurreratuko da etxe barrurako atera). Karmele! Ekarriko al didazu eskatu dizudana? (Beretzat). Neskame hau ere, bere etxean izango zen lanean azkarra! Guren behintzat...

II

EULALI eta KARMELE

KARMELE.—(Agertuko da etxe barrutik, berokia eskuetan duela). Nagusiari laguntzen nintzen eta bi gauza batera egitea ez de erreza.

EULALI.—(Kendurik berokia). Zenbaitentzat, banaka egitea ere ez. Jeiki al da nere senarra?

KARMELE.—Bai. Berehala da hemen.

EULALI.—(Jantziko du berokia eta boltsa harturik alde egiteko asmoan da). Gaur ere nahiko du zerbait idazten jardutea eta lagundu zaiozu honuntza etortzen. Sendagileak esan duenez, ongi etorriko zaio eserita gotea eta egon dadila bertan nahi duen bitartean.

KARMELE.—Ondo da.

EULALI.—Zihur asko, berandu etorriko naiz eta aspertzen denean, lagundu zaiozu berriro oheratzen. Eta ez ahaztu oherakoan senda-gaia ematea.

KARMELE.—Jakingo banuke nun utzi duzun gaur ekarri dudana...

EULALI.—Gaur ekarri duzun hori ez zaio eman behar. Sukaldeko ar-mairuan duzu alpalditxotik hartzen dena eta beti bezala bertatik eman zaiozu.

KARMELE.—Sendagileak zertarako agindu du bada...

EULALI.—(Haserre) Eman zaiozu esan dizudan horretatik eta kito! Ikasi zazu behin, agindutakoa betetzen.

KARMELE.—Ondo da, ondodo da... Horrela egingo dut.

EULALI.—Ez behintzat inoiz ezertxo esan gabe. Baduzu garaia jakiteko, etxe honetan nik ematen ditudala aginduak.

KARMELE.—Eta nik, guztiak bete.

EULALI.—Tira, tira! Ez dut berriketan jarduteko denboratik. Bihar la-saiago garbituko ditugu kontuak. Egin zazu guztia esan dizudan bezala... (Alde egiten du kanpoko atetik).

KARMELE.—(Bakarrik gelditzean, Eulalik bezala Hitzeginaz). Egin zazu guztia esan dizudan bezala. Badakizu etxe honetan nik ematen ditudala aginduak. (Bere eran hitzeginaz). Bai horixe! Noiz-baiten mutututa geldituko balitzake! Panpina bat izango banintzake bezala ibiltzen nau etxe honetan sartu nintzen unetik! Gainera, herri osoan pentsatzen dute ez dela emakume hau bezalakorik... Ederra duk hori etxea gobernatzeko! Senarra duen eran utzita joan gaur ere hori, asko lotsatu gabe, bere maite berriarena! (Mahai gaineko gauzak txukunduaz). Etxean baino denbora gehiago egiten du aspalditxoan, goiko etxebizitzan. Gainera jendeak pentsatuko du, hementxen dela etengabe senarra zaintzen...

Beraren ordez ni, astegun eta igandez etxetik irten gabe. Horrelako emakumeak zigortu egin behar litzazkete! Zigortu, bizkar hezurra hautsi arte!

III

KARMELE eta MARTIN

MARTIN.—(Agertzen da gaisorik etxe barrutik. Batatxo bat eta abarketak ditu jantziak, makila bat eskuan). Lagundu zaidazu, Karmele.

KARMELE.—(Lagunduko dio). Barkatu zaiduzu nagusia. Mahaia txukuntzen ari nintzen eta...

MARTIN.—Ez dio ajorik. Lagundu zaidazu mahai ingurura. Oraindik ere idazteko ere dudanez, zerbait egin nahi nuke.

KARMELE.—Hor eseri nahi duzu orduan?

MARTIN.—Bai, bai. Sendagileak eman didan sendagai horrek izugarrizko logurea emana badit ere, ez nuke hahi ezer idatzi gabe gelditu. (Esertzen lagunduko dio Karmelek). Alde egin al du nere emazteak?

KARMELE.—Oraintxe irten du bai. Zerbait egin beharra duela eta...

MARTIN.—(Eseririk). Aspalditxoan, gehienez egin behar izaten du zerbait. Ia bera ikusteko erarik ere ez dut izaten. Eskerrak zuri, Karmele. Ez dakit bestela nolatan konponduko nintzaken.

KARMELE.—Zueri laguntzeko nazute etxean.

MARTIN.—Horrela da bai. Baina, nere emazteak egin beharrezko lanak ez dituzu gutxi egiten. Eskerrik asko.

KARMELE.—Tira, nagusia...

MARTIN.—Eskerrik asko, bai. Eta orain, utzi nazazu, zerbait idatzi dezadan. Lotaratu baina lehen, nere antzeki berria aurrera nahi dut.

KARMELE.—Zerbait behar baduzu behintzat, deitu kasai.

MARTIN.—Deituko dizut. (Alde egiten du Karmelek etxe barrura eta

Martin zerbait idazten hasiko da). Eseri aurrez nituan ideiak ihes egin zidatek. (Idazten jarraituko du). Ezin diat ezer egokirik idatzi! Ezer ez! (Idazten zen papera eskuartean biribildu eta botatzen du lurrera). Gogorra duk gertatzen zaidana! Ohean naizela, loak hartu aurrez, ideiak gainezka eta hasten naizenean zerbait idazten! guztiak ihesi. Lehen idatziak ditudan antzerkiak lan gutxiago eman zidateken oraingo honek baino. (Idazten hasiko da). Burua lertu bahar zaidak une batetik bestera! Baina, nere azken antzerki hau bukatu gabe ez diat gelditu nahi. Idazten jarraituko du une motz batetan eta ondoren, idatzia duenari begira hitzegindo du). Egin dezagun kontu, Jose kalera bidali dudala nes- kamearen bila, alderdi honetatik... (Antzeztokiko ezkeraldetik esan nahiko du). Orain orduan, nolatan agertuko duk bada etxe barrutik? (Zutituaz poliki). Leihotik sartu ez baduk... (Egon ezinik da mahai inguran). Izan ere, neskamea zertarako bidali dut exetik? Holatan utziko diat bada, antzeztokia inor gabe? Ederra idazten ari nauk oraingoan ere! (Geldiuneak egingo ditu pentsatuaz). Aita zaharra berriketan jartzen ez badut Jose-rekin eta honek kalera alde egitean, aita zerbait esaten jarraitu dezala... Horrela ordea, antzerkian agertu behar duten pertsonaiak mugarik ez ditek! (Egonalditxo egin ondoren). Eta, aita zaharraren orde, biloba agertzen badut? (Eseriko da). Ia horrela zerbait itxurazkoa egiten dudan... Izan ditekek bide egokia pertsonai gehiegi sortu gabe... (Idazten hasiko da). Biloba sortzen badut ordea, gutxienez hiru orduko luzera izango dik nere antzerkiak! Bi hitz egiteko bakarrik ezin sortuko diat pertsonai berria! (Biribildu eta botatzen du papera lurrera). Hau duk hau, ezer asmatu ezina! Kaka zaharra! (Mahai gainean dituen paper guztiak botatzen ditu lurrera haserreturik). Egin dudan guztiak ez dik ezer balio! Guztiak alferrikakoa! Berriro hasi beharko diat edo zoratuko nauk bestela! (Idazten hasiko da). Oraintxe lertzeko zorian diat burua! Gai itxurazko bat ez ote dut asmatuko antzerkia idazteko? (Jarraituko du zerbait idazten). Hau duk komeria! Orain dudan bezalako une ilunik ez diat izan sekula! Bizitzeko dudan une motz honetan, ez ote diat bada antzerki bat idatziko? Gaur bezalako argialdia izaten badut... Ametsetan naizela zerbait sortzen ez bazait, alferrik nauk! (Ahaurrasiak egingo ditu une honetatik aurrera). Ez diat asko behar une honetan lo hartzeko ere... Orain dudan ganorarekin ez diat antzerkirik berehalakoan sortuko... (Poliki hitzeginaz jarraituko du, burua makurturik mahai gainera, loak hartua gelditzeko) Kaka zaharra! Ideia guztiak ihesi... Ezer egokirik bururatu ezin... Indar gabe... Loa nagusi... Alferrik nauk... (Lo hartzean Martin-ek, antzeztokiko argiak ere gutxituko dira).

IV

MARTIN, BIXENTE eta JOSE

BIXENTE.—(Agertuko da etxe barrutik egoki jantzia). Gaurkoan ere berdin! Noizbaiten bururatuko al du honek antzerki egokirik? (Martin-i begiratu ondoren, etxe barrura deituko du). Jose! Jose! begiratu zaiok gure sortzaileari!

JOSE.—(Lanerako ibili ohi den buzo horietakoa izango du soinean eta agertuko da etxe barrutik). Zerbait isiliago deituta ere, entzun ezin ez diat oraindik.

BIXENTE.—Ikusten al duk gaurkoan ere zer gertatu zaion? Hau duk hau sortzaile duguna. Nahi eta ezin! Hau duk idazlea...

JOSE.—Beste askoren antzekoa.

BIXENTE.—Gaur ere, bere antzerkia bukatu ezinean gelditu duk. Urte erdia bai, hasera eman zion egunetik... Oraingoan, nik agertu behar nuen bezala, eta... Etxeko nagusia alajaina! Etxeko nagusia!

JOSE.—Eta nik ser?

BIXENTE.—Hi, isilik! Honek idatzia duenez, hik mutua izan behar duk azken antzerki horretan.

JOSE.—Mutua? Ni mutua? Deabru madarikatua! (Belaunikaturik, lurrean diren paperetan begira hasiko da). Ez diat sinisten!

Hori egingo ote zidak bada arlote honek?

BIXENTE.—(Hankakin zapaltzan ditu Jose-ren ondoan diren paperak).

Horrela duk eta kito! Ni nauk etxe honetako nagusi sortutako pertsonaia eta nere esanetara egon behar duk. Gainera une honetatik aurrera hitzik gabe.

JOSE.—Ederra kontua! (Zutituaz haserre). Baina, zer uste dik arlote honek?

BIXENTE.—Iso! Baina, ez al duk ulertzen? Mutua! Mutua izan behar duk! Hitzik gabea! Orain ikusten diat garbi, nolatan ezin izan duen gure sortzaileak antzerkia bukatu. Nolatan bada, hi bezalako pertsonaia sortuta? Orain gaisorik dela, asko behar ez badik ere, es-

kerrak eguneroko ogia antzerki bidez ez duen eskuratu behar...
Bestela, gozeak hil.

JOSE.—Ederra kontua!

BIXENTE —Ixo!

JOSE.—Hau... (Orro eta keinuen bitartez adierazi nahiko dio, jo egingo lukela Martin).

BIXENTE —(Pozik). Horrela! Horrela egin behar duk! Mutuak, mututu... Nagusiak, nagusi... Orain gaituk idazleak sortutako pertsonaiak bezala.

JOSE.—Ederra kontua!

BIXENTE.—Iso! Nagusia naizen ezkeroz, argi ibiltzea hobe izango duk, edo bestela... Gainera, gutxiago nekatuko haiz hitzik gabe... Tira, geldituadi hemen, sortuta dituen beste pertsonaiak aurkitzen ditudan bitartean. Berehala nauk... (Kanpoko atera dioa).

JOSE.—(Orroak eta keinuak eginaz, etxe barrura joateko esaten dio).

BIXENTE.—Baina, erotua al haiz zeharo? Ez al diok entzun idazleari, neskamea kalera bidali duela?

JOSE.—(Jarraituko du orro eta keinuen bidez, etxean dela norbait esan nahirik).

BIXENTE.—(Jose-rena inguratuaz haserre). Lukainka beltza! Mutua ezezik, erotua ere bai alajaina! Hi sortzean, labazamorra sortu bazuen hobe. Baina, nolatan izango duk bada neskamea etxean, kalera bidalia badu?

JOSE.—(Lehen bezala jarraituko du, argitaratu nahirik, neskamea ez baina beste norbait dela etxean).

BIXENTE.—Baina, esango al didak behin batez nor den hor barruan?

JOSE.—(Berdin jarraitzen du, orroak eta keinuak eginaz).

BIXENTE.—(Haserre bizian). Nork dek hor barruan? Esan zaidak agudo mesedez!

JOSE.—Baina, zertan gelditzen gara? Mutua nauk edo hitzegin behar diat?

BIXENTE.—Orain behintzat hitzegin zak agudo edo lertuko nauk, bestela!

JOSE.—Esango al didak etxeoandrea nun den? Hirezat sortu duen emaztea nun aurkitu behar duk bada etxean ezezik?

BIXENTE.—Neskamea kalean ordea...

JOSE.—Ederra kontua! Sortu orduko, ez zaidak behintzat esango, neskamea gehiago maite dukela emaztea baino...

BIXENTE.—Isilik egonadi mesedez!

JOSE.—Ederra kontua!

BIXENTE.—Iso!

JOSE.—Baina, zertan gelditzen gara? Hitzegin behar diat edo mutua jarraitu?

BIXENTE.—Betirako mutututa eta kito!

JOSE.—Ederra kontua! Batzutan mutua... Hik nahi izatean, hitzegin... Ez arranoa! Ez diat berriz, horrelakorik egingo! Une honetatik aurrera, betirako mutua eta konpundu nahi duken bezala.

BIXENTE.—Nagusia naizen ezkeroz, nik dudan eran jokatuko duk.

JOSE.—Ederra kontua!

BIXENTE.—Iso! Ez da hitz erdi bakar bat ere une honetatik aurrera! Gutxiago oraindik, behin eta berrik esaten duken “ederra kontua” edo bestela neurriak hartu beharko dizdiat. Egonadi hemen. Nere emaztea etxean bada, berehala nauk bera ikusi ondoren... (Alde egiten du etxe barrura eta berehala ontzi eta marmita zarata entzungo da bertan). Ai!

JOSE.—(Algaraz). Ja, ja, ja! Hartu izango dik muturrekoren bat etxeo nagusiak! Besterik ez ziren merezi! Jarri hemen, arro-arro egin da oilarra bezala eta... (Martin-en ondora joango da). Hiri emango nikek, berak hartu duen muturrekoaren antzekoa! Nork pentsatu dezake arlote hori nagusitzaz jartzea antzerki bat sortzean? Ez duk harritzekoa, orain idatzi ezinean izatea... Baina, hik uste al duk jendearen aurrean zorakeriak egiteko gogoia dudala? (Belaunikatuko da eta lurrean diren paperak ikusten hasiko da). Mutua izatea gutxia ez dela gainera, beste horren haserreak entzun behar? Nagusiaren emaztea eta horrezaz gain neskamea ere bai. Neretzat berriz, ezer ez! (Irakurriaz. “Bixentek, samurki helduko dio Itziar-i gerritik. Benetan nazu zorionez betea, nere emazte maitea. Urteak, egunak bezain motz

egiten zaizkit zure ondoan...” (Eskuetan ditun paperak botako ditu haserre). Hik idatzitako antzerkietan, batzuk horrela diren bitartean, ni mutua... Mutua... Neretzat zer? Zer idazten duk? (Berrero, lurrean diren paperai begira da. Irakurriko du). “Alde hemendik Jose, emango diat bestela ostikadaren bat galanta!” (Zutituaz, botako ditu paperak lurrera). Horrelakoxe zorakeriak! Batzuk eta besteak txotxolotzat harturik, guztiak beren ingurutik bidaltzen nautela... Jendearen aldetik, sekula txalorik jaso ezinezko pertsonai arlotea! Batzutan erdi mozkor eta bestetan hanka baldar edo erdi itsua... Oraingo antzerkian berriz, mutua... (Eserleku bat harturik, Martin-en aurrez aurre eseriko da). Baina, alferrik ibiliko haiz ordea. Ez duk dirurik eskuratuko, ni era horretan antzerkian agertzen naizen bitartean. Ez horixe! Gainera, oraingo hau bukatzen kostatu behar zaik... Idazle arlotea! Ia hanka luzatu duk beste mundurako bidea hartzeko eta oraindik ere honelako pertsonaiak sortzen dituk...

V

MARTIN, JOSE eta ANASTASI

ANASTASI.—(Agertuaz kanpoko atetik, neskame itxura duela eta maleta batekin). Ez al duk ezer hobearorik egiteko, gure sortzaile arlote horrekin hitzegitea baino?

JOSE.—Berrero ere hi? Orain ere, neskametzarako aukeratua?

ANASTASI.—(Haserre). Berrero ere neskamea! Oraintxe gandorreraino egina nauk! Lehengo antzerkietan, izena bada ere egokia izan diat... Oraingoan, ez da hori ere!

JOSE.—(Zutitutaz). Oraingoan, Salustiana edo horrelakoren bat ezarri al din?

ANASTASI.—Salustiana ez, zihur asko gogoratu ez zaiolako arlote horri. Nolanahikoa duk bada, Anastasi ere...

JOSE.—(Barrez). Anastasi? Lotsa gutxi!

ANASTASI.—(Jotzeko keinu eginaz). Emango diat... Nere izenarekin txisteren bat egiten baduk, hartuko duk sekulako muturrekoa!

(Martin-en ondora joaten da). Baina, hik uste al duk hau, burutik osatua dela?

JOSE.—Haundiagoak egingo ez balituzke! Duen gaisotzak erotua din zeharo. Gainera, hirea ez dun ezer...

ANASTASI.—Ez dela ezer diok? Honek idatzia dituen antzerki guztietako neskamea nauk. Beste pertsonai gustien haserreak negan ditudala beti. Anastasi, zoaz sukaldera eta ekarri zaidazu baso bat ur... Anastasi, zoaz agudo kalera eta esan zaiozu... Baina, ez al da konturatzen hau, era guztietako pertsonaia izan nintekela?

JOSE.—Hori ez den ezer emakumea!

ANASTASI.—Zoaz eta ekarri zaidazu agudo kilo bat xerra... Joan zaitetz haruntz eta zatoz honuntz. Antzerki guztietan gelditu gabe, alde batera eta bestera.

JOSE.—Hori ez den ezer emakumea!

ANASTASI.—Guztien aginduak bete ezinean ibiltzea ez dela ezer diok? Arlote hau bera jarriko nitek horrelako pertsonai batetan. Bakinabat erdi zoro baditut idazleen artean eta hau, okerrenatakoa dudarik gabe. Kaiola batetan sartuta egon beharrezkoa.

JOSE.—Hori ez den ezer emakumea!

ANASTASI.—Horregatik etorri nauk orain ere maleta handia hartuta. Neskamearen lana izango duk hori ere zihur asko... Honek bere antzerkietarako sortzen dituen pertsonai gehienak, eskuak patrikan sartu eta txistua joaz diren bitartean, neskamea beti lanean...

JOSE.—Hik Anastasi, lanik gabe ezin etsi!

ANASTASI.—(Haserre). Esan diat lehen ere, ez dudala txisterik nahi nere izenarekin. Emango diat bestela sekulako muturrekoa.

JOSE.—(Eserleku bat emango dio Anastasi-ri) Tire, lasaituadi. Orain idazten ari den antzerkian...

ANASTASI.—Ederra duk bada une honetan idazten jarduteko. (Eseriko da).

JOSE.—Orain ez, lo delako... Baina, idazten ari den antzerkian, hiretzat baina lan okerragoa aukeratu din neretzat, baldin behintzat aldatzen ez badu.

ANASTASI.—Baita zera ere!

JOSE —Orainartean bururatu duen pertsonairik okerrena bai. Itsusiak sortu dizkin behin baina gehiagotan neretzat...

ANASTASI.—Eta neretzat?

JOSE.—Hanka baldar, moskor, itsusi, eskale eta abar, azaldua naun jendearen aurrean. Narraz jantzita, barregarri... Eta oraingoan, mutua alajaina!

ANASTASI.—(Zutituaz). Zer?

JOSE.—Mutua! Hitz gabeko pertsonaia!

ANASTASI.—Itsura ederra duk! Orain baina isilago ibii beharko duk orduan.

JOSE.—Nik dudan ahotsa eta...

ANASTASI.—(Algaraz). Ja, ja, ja! Behin baina gehiagotan egon nauk pentsatzen, operak idazten dituzten horien pertsonai bat ematen dukela.

JOSE.—Anastasi, Anastasi.... Harpa jotzen ez hasi.

ANASTASI.—Baina, esan ez duk bada oraingoan mutua izan behar dukela? Zer egiten duk bada hizketan?

JOSE.—Ez al dun ikusten nun aurkitzen den honek idatzitako antzerkia? Hanka azpian ditun horri guztiak. Haserraldia izan duenean, bota dizkin guztiak...

ANASTASI.—Zer egiten diat bada nik maleta zahar horrekin? (Belau-nikaturik paperetan begira). Ez al du zerbatik aldatu?

JOSE.—Honek zerbait aldatu? Gaurkoan ez behintzat. Bi hitz, bata bestearen ondoren idatzi ezinean ikusi duenean beraren burua, bota dizkin paper guztiak lurrera eta berehala loak hartua gelditu dun. Esnatzean, beste antzerki bat berria idazten hasten ez bada, lehen bezalako pertsonai arloteak jarraitu behar guk...

ANASTASI.—On Tiburzio aldatzen ez bada...

JOSE.—On Tiburzio? Nor den hori?

ANASTASI.—Herriko apaiza eta etxeoandreaken laguna, zerbait aldatu ez bada. Honek idazten dituen antzerkietan agertu beharrezko pertsonaia.

JOSE.—Gure aldean mokadu gozoak egiten dituena gainera... Apaiz edo sendagile, gure ondoan, dotore...

ANASTASI.—Gure sortzaile hau baina arloteagorik...

JOSE.—(Etxe barrira begiraturik). Hemen den norbait... Alde egin dezagun agudo. (Kanpoko atetik alde egiten dute).

VI

MARTIN eta KARMELE

KARMELE.—(Agertuka da etxe barrutik eta bera agertzean, antzeztokiko argiak zerbait indartuko dira). Nolatan ez bada? Gehienez bezala, orain ere lo... Nere nagusiak duen irrikizioa idazteko eta ezin. Ikusten denez gainera, gaurkoan haserretu izango da zeharo paper guztiak lurrera bota dituenean. Hotzak kuskurtuta gelditu baina lehen ohera lagunduko diot... (Martin- en ondora joango da). Tira nagusia, hobe izango duzu oheratzea... (Zerbait astintzen du). Esnatu zaitez, nagusia...

MARTIN.—(Izaturik). Zer?

KARMELE.—Zer izango da bada? Ohean sartzea hobe izango duzula lehenbailen edo zeharo hoztuko zara bestela.

MARTIN.—Gaur ere, lo hartu dut...

KARMELE.—Bai bapo! Zerbait idazteko denbora izan baduzu hala ere...

MARTIN.—Gaur ezer ez. Gogoia bai zerbait egiteko baina ezer idatzi ezin. Izan ere, egunetik egunera txepeltzen ari naiz.

KARMELE.—(Martin-i zutitzen laguntzen dio). Tira, tira! Oraindik zarata ederrak atera behar dituzu! Baita ere, antzerki berri bat baino gehiago ere idatzi!

MARTIN.—Orain eskuartean dudana bukatzeko denbora izaten badut, ez da gutxi. (Zutitu eta Karmelek lagundurik abiatzen da etxe barrura). Baina, ideia guztiak ihes ditut azken egunetan. Behar bezalako pertsonaiak ezin ditut sortu...

KARMELE.—Bihar ere egun berri bat zabalduko du.

MARTIN.—(Nahigabez). Bai eta zihur asko nere emaztea etxeratu baina lehen. Ez da behintzat oraindik etorri izango...

KARMELE.—Ez. Oraindik ez da etorri. Baina, berarekin pentsatzen egon gabe sartu zaitez ohean eta lasaitu zaitez. Entzun duzu sendagileak zer esan duen... Gauza guztien gainetik, lasaitasuna behar duzula. Ez dakit batere on egiten dizun antzerkiko pertsonaiekin pentsatzen egoteak ere. Etxekoandreak utzi didan sendagaia hartu eta lo egingo duzu behintzat orain...

MARTIN.—Ez. Gaurkoan ez zaidazu eman sendagairik.

KARMELE.—Baina, hartu gabe sendatuko zarela uste al duzu?

MARTIN.—Bihar hartuko dut. Ez dakit sendagai horrek on egiten didan... Pentsatzen naiz gaitz egiten didala... Egund batez, bera hartu gabe gelditzeak ez dio ajolik...

KARMELE.—Etxekoandrea ordea...

MIREN.—Nahi duena esa dezala. (Alde egiten dute etxe barrura, eta argiak zerbait gutxitu).

VII

BIXENTE eta NIKAXI

BIXENTE.—(Une motz batetan, inor gabe izango da antzeztokia. Burua benda handi batekin estaliadu eta etxe barrutik agertzen da, ondoren Nikaxi duela). Hau duk burukoa hartu dudana! Zerualdeko izar guztiak ikusi ditut bapatean!

NIKAXI.—(Egokia da jazkeraz). Izan ere hontzi horiek ate ondoan utzi dituenak, izango du burua nunbaiten!

BIXENTE.—Oheratu den gure sortzaile horrek izango du errua. Burukoak hartzeko aukeratu ote nau bada etxeko nagusi? (Eseriko da). Ai! Hau da zartatekoa hartu dudana!

NIKAXI.—Esan didazun bezala, egia al da oraingo antzerkian zure emaztetzat egin behar dudala?

BIXENTE.—Horrela idatzia du, bai. Baina, begira zazu antzerkia nun aurkitzen den. Haserretu denean, paper guztiak bota ditu lurrera arlote horrek eta jakin zazu esnatzean zer egiteko asmoan izango den. Berria idazten hasten ez bada eta bertarako pertsonai berriak sortu...

NIKAXI.—Azkenengo antzerkian bezala, ez dezala pentsa erdi gorri-rik ibiliko naizenik jendearen aurrean... Ez horixe!

BIXENTE.—Lotsatu egingo zinen noski?

NIKAXI.—Lotsatu? Hori baino okerrago. Zeharo hoztu! Antzerkiko denbora guztian dardarka... Ederrak izan nituen bada ondorengo egunak!

BIXENTEO.—rain larrian bada ere gure sortzailea, asmatuko dizkugu pertsonai egokiak...

NIKAXI.—Bukatu dezala behintzat aurrena orain idazten den antzerkia. Noiz izango naiz ni bestela etxekeandrea bezala? (Belaunikaturik, paperak biltzen hasiko da). Behin izango itxurazkoa eta ez ote da behintzat bukatu gabeen geldituko.

BIXENTE.—Zu eta ni itxurazkoak sortu baldin bagaitu ere oraingoan, ez duzu behintzat pentsatuko beste guztiak horrelakoak direnik?

NIKAXI.—Besteak, horkonpon!

BIXENTE.—Pertsonai bat oraingoan, mutua du sortua.

NIKAXI.—Mutua?

BIXENTE.—Mutua, bai. Zuk uste al duzu antzerki batetan pertsonai mutu batek zerbait esan dezakela?

NIKAXI.—Mutua bada, ez.

BIXENTE.—Arrasoin duzu. Gaizki egin dut galdera. (Zutituaz). Antzerki batetan zertarako da pertsonai mutu bat? Zer azaldu behar dio berak ikusleari? Zer egin dezake berak gure artean?

NIKAXI.—Isilik egon!

BIXENTE.—Jakina! Ezin hasiko da guztiekin berriketan mutua bada! Zuk ematen dizkidatzu azak!

NIKAXI.—(Zutituaz paper batzuk eskuetan dituela). Baina, zer egi-tendu maleta honek hemen? Nonbaitera alde egiteko asmoan al da gure sortzailea?

BIXENTE.—Norbaitek ekarri zaharra ez du. Lehen ez zen hemen...
Mutuak ihes egiteko asmoa ez badu...

NIKAXI.—Mutuak?

BIXENTE.—Ni zugana joan naizenean hemen gelditu da bera. Hase-
re zen benetan eta alde egiteko asmoan izango da.

NIKAXI.—(Maletaren ingurura joanaz). Berehala jakingo dugu nore-
na den.

BIXENTE.—(Deika eta beldur). Ez! Geldi! Ez ikutu mesedez!

NIKAXI.—Baina...

BIXENTE.—(Nikaxi-ri helduko dio besotik eta maletaren ondotik
urrutiratu). Geldi! Ez dezazula ikutu! Mutuaren haserrea ikusita,
nork daki zer izan diteken hor barruan? Lehergarri bat izateak ere,
ez nituzke batere harrituko.

NIKAXI.—(Beldurti). Arranoa! Ez da horrelakorik izango...

BIXENTE.—Nolanahikoa da bada mutuaren haserrea! Harritzen naiz
nolatan ez dion jarri bonba bat oraindik gure sortzaileari.

NIKAXI.—Orain den tokian, gelaren erdian ezin utziko dugu maleta
hori... Nunbaiten ezkutatzea ez da gaizki etorriko... Zuk hartu du-
zun burukoa baino handiagoa hartu behar du bestela norbaitek.

BIXENTE.—Nik ez diot behintzat berari helduko.

NIKAXI.—Hau duk senar ausartia sortu didana antzerkirako! Ederra
zara antzerki beldurgarri bat egiteko... Tiera, hartu zazu eta era-
man barrura.

BIXENTE.—Ez horixe!

NIKAXI.—Ez al zaitu etxeko nagusitzat sortu? Zeure egin beharrak ez
egitekotan, alferrikakoa zara... (Bultzatzen dio Bixenter-ri maleta
ingurua). Tira, gizona...

BIXENTE.—Ex horixe! Ez dut neure burua leihotik zinzilik ikusi na-
hi. Ez, ez!

NIKAXI.—Galtza gabeko senarra sortu dit oraingoan. Zuk heldu nahi
ez badiozu, neronek heldu beharko diot... (Utziko ditu eskuan di-
tuen paperak mahai gainean eta maletaren ondora joango da).

BIXENTE.—Kontuz! (Mahaiaren azpian ezkutatuko da beldurrez).
Egin behar duzu izugarria! Egin behar duzu...

NIKAXI.—(Ez da ausartzen maletari heltzen). Isildu zaitetz gizona!
Beldurtu behar nazu...

BIXENTE.—(Mahaiaren azpitik). Pentsatu al duzu ondo, maletari
heltzean zer gertatu diteken? Bom! Etxe guztia hankaz gora... Gu-
re sortzailea esnatu ere egin gabe beste mundura, neskameari be-
sotik heldurik... Ni, herriko enparantzan den kioskotik zinzilik...
Zu berriz, errotan pasatutako artalea bezala txiki-txiki egin da...

NIKAXI.—Harria bezala gogortuta utzi nazu oraintxe zure jardunare-
kin. Ez atzera eta ez aurrera...

BIXENTE.—(Mahai azpitik irten eta zutituaz). Utzi zaiozu mesedez,
dagoen tokian. Esnatzean, heldu zaiola nahi badu gure sortzaileak.
Euskal Herriak ez du galduko gauza handirik hori bezalako idaz-
lea galduta ere. (Heltzen dio Nikaxi-ri eta urrutiratu maletaren on-
dotik). Tira, goazen hemendik agudo. Zer gertatzen den, zerbait
urrutiagotik jakitea hobe izango dugu...

VIII

BIXENTE, NIKAXI eta ON TIBURZIO

TIBURZIO.—(Kanpoko atletik agertzean, eskuan duen globo bat lertu-
ko du eta zunpetekoa entzutean, Bixente eta Nikaxi lurrera eroriko
dira hilik bezala. Oherako jazkiekin dator eta xapatakin). Hau duk
gizon baten itxura! (Bixente eta Nikaxi lurrean ikustean). Eta
haueri zer gertatzen zaie? (Makurturik, begiratzen die). Esnatuko
dizkiat nahiko lo egiten dutenean. Honela ikusten banaute gaine-
ra... Haueri kaso egitea baina aurreko lanik badiat... Hara hemen
nun den nere maleta! (Hartzen du maleta eta belaunikaturik ireki-
ko du, bertan diren jazkiak ateriaz. Apaiz jantzia eta oinetakoan
hartuko ditu). Neskame tuntun horrek egin didanak ez dik neurri-
rik! Idazleak antzerkian idatzia duela nere erropak etxe honetara
ekartzeko eta ohean naizen bitartean, guztiak hartu eta ihesi... Lo-
tsa ederra pasatu diat bada kalean gora... Eskerrak gainera bi muti-
ko aurkitu ditudan eta berkin erdi jolasean naizela jendea gutxiago

konturatu den... Ederra nauk ni, hurrengo egun batetan herriko eliza nagusian sermoia egiteko! Ikusten nauten erduko, iribar eta parerrik ez duk izango! Itoko diat neskame mozolo hori, harrapatzen dudanean! (Apaiz jazkia eta oinetakoak harturik, ande egiten du etxe barrura, maleta zabaldurik lurrean utzita). Aurrena behintzat jantzi egin beharko diat edo bestela zorotzat hartua izango nauk ikusten nauten guztien aldetik...

NIKAXI.—(Esnatzean). Baina, zer gertatu da azkenean?

BIXENTE.—(Berdin). Zer gertatu? Zunpetekoarean ondoren, beste mundura iritsi garela.

NIKAXI.—(Zutituaz). Ondo, lehengoaren antzekoa da bada...

BIXENTE.—(Zutituaz). Antzekoa ez. Lehengoa... (Maletari begira). Baina, begiratu zaiozu... Irekia da.

NIKAXI.—Zer gertatu den hemen posik jakingo nuke.

BIXENTE.—Baina, ez al duzu entzun zunpetekoa?

NIKAXI —Bai horixe!

BIXENTE.—Baina, ikusten denez, ez da ezertxo ere apurtu. Gustia, lehen bezala aurkitzen da. Zihur asko, oraindik ere oheratu berria den gure sortzailearen asmakizun txoro horietako bat izango zen.

NIKAXI.—Eman didan ikara ez da behintzat txantxetakoia izan!

BIXENTE.—Nik dut berriz nolana hiko eguna gaurkoan. Denbore gutxian bi zartateko eman dizkiot buruari. Oraintxe gogoa dut, maleta horrekin, gure sortzaile arlote hori burutik behera jotzeko. Egunen baten atera behar dit bihotza ahotik! Sortu ezezik desageratu ere berehala egin behar gaitu...

NIKAXI.—Honelako txarakeriak asmatzen jardutea baino hobea goa luke bere emaztea zaintzea. Orain ere, nunbaiten izango duk...

BIXENTE.—Ez urrutian. Maleta horren barnean benetako bonba izan bazen, hura ere, gurekin batera beste mundura ederki joango zen. Aspalditxoan ederki konpontzen da goiko etxebizitzan den Txomin edo delako horrekin eta orain ere berarekin izango da.

NIKAXI.—Eta bitartean, gure sortzaila, geroago eta gaizkiago...

BIXENTE.—Hortik atera kontuak, emakumeak nolakoak zareten...

NIKAXI.—Gizonezkoak ere ederrak zarete bada. Txomin edo delako

horrek ere, hatzapar makalak dizkik... Lehengo egun batetan, bere aldemenean bizi den emakumeak korrika ederrak egin zituen beraren ihesi.

BIXENTE.—Gure sortzailea gaisorik eta gehienez lo den bitartean, emazteak ederki gozaten du...

IX

BIXENTE, NIKAXI eta ON TIBURZIO

TIBURZIO.—(Agertuko da apaiz jantzirik etxe barrutik). Esnatu zarete azkenean...

NIKAXI.—Esnatu?

BIXENTE.—(Nikaxi-ri). Baina, nundik azaldu da zapelaitz beltz hau?

TIBURZIO.—Oherik ez al duzute lotarako? Ederki ematen zenduten bada, lurrean etzan da.

BIXENTE —Baina, ikusi ote gaituzu bada lurrean garella?

TIBURZIO.—Honuntza iritsi naizenean, lo zinaten lurrean etzan da.

NIKAXI.—Lehen hemen izan bazera orduan, zuk irikiko zenduen maleta hori?

TIBURZIO.—Beharko ireki! Itxura ederrekoa etorri naiz bada honuntza. Oherako jazkiak besterik ez soinean eta kalean gora...

BIXENTE.—Eta, maleta irekitzean, bom!

TIBURZIO.—Maleta irekitzean, nere jazkiak hartu eta jaztera ezkutatatu naiz hor barrura. Norbaitek ikusita ere bestela...

BIXENTE.—Eta zunpetekoa?

TIBURZIO.—Baina, hik uste al duk herriko jaiak direla zunpetekoak botatzeko?

NIKAXI.—Ikara ederra eman dit behintzat neri zerbaitek.

BIXENTE.—(On Tiburzio-ri). Baina, nor zaren esango al didazu?

TIBURZIO.—Nor izango nauk bada? On Tiburzio, herriko apaiza. Gure idazle argi horrek bere antzerkirako sortutako pertsonai bat. Eta jakina, nolatan neskameak nere jantziak hartu eta ihes egin behar zuen, oherako jazkiekin etorri behar izan diat kalean zehar lotsa galantakin. Sinistu gero, gaurkoa ez diodala sekula barkatuko sortzaile arlote horri...

NIKAXI.—Gu ere, berak sortutako pertsonaiak gara.

BIXENTE.—Etxekoandrea eta nagusia. Senar emazteak...

TIBURZIO.—Ni orduan, zuen etxean mokadu gozoak egiten dituen izango naiz.

NIKAXI.—Orainartean, pertsonairin egokienak zuretzat izaten ditu gure sortzaileak. Apaiz ez bada nagusi, aberats... (Kanpoko atera begiratuaz). Baina, iso! Hemen izango dugu etxekoandrea... (Hirurak alde egiten dute etxe barrura, maleta On Tiburzioak eraman duela).

X

EULALI eta TXOMIN

EULALI.—(Argiak bizituke dira eta agertuko da kanpoko atetik. Gelan begiratu ondoren hitzegiten du). Aurrera, aurrera...

Ez duzu oso garbia aurkituko, baina... (Agertuko da Txomin, egoki jantzia). Gaur ere, haserrealdiren bat izan du nere senarrak itxura denez...

TXOMIN.—Baina, bera konturatzen bada...

EULALI.—Tira, tira, lasaitu zaitetz. Nere senarra konturatu? Ez berehalakoan! Bere antzerkiko pertsonaiekin, ametsetan ariko da dotore asko. Eta guztia, zuri eskerrak...

TXOMIN.—Nor bait konturatzen bada ordea gure asmoetzaz...

EULALI.—Lasaitu zaitetz, gizona. Nor konturatu behar du? Sendagile! egunero egiten dio ikustalditxo bat eta azkenaldian garbi ikusia du egunetik egunera indarrak gutxitzen dituela.

TXOMIN.—Baina, ospitalera eramateko agintzen badu... Bertan egingo dizkioten azterketak zure senarrari...

EULALI.—(Maitetsu) Garaia heltzen denean zerbait aurkituko dugu. Zurekin izatearren edozer gauza egiteko erabakia hartua dut eta lasaitu zaitez. Guztia, guk nahi bezala irtengo du. Eta ondorenean, zu eta ni, betirako alkaturik...

TXOMIN.—Hori da nere nahia ere, baina kezkaz beterik naiz azkenaldian, janinean izanik unerik garratzenak hurreratzen ari direla. Gogoan izan behar dugu, zer gertatuko litzaken guztia gaizki irten ezkeroz.

EULALI.—Baina, zergatik irten behar du gaizki?

TXOMIN.—Ez dakit, ez dakit... Baina, beldur baiz. Zure senarrak zerbait antzeman ez badio...

EULALI.—Behin honezkeroz, geroago eta gutxiagoa. Egun batetik bestera zer nolako aldea egiten duen ondo dakit nik.

TXOMIN.—Baina, banua hemendik. Iruditzen zait zerbait lapurtzera etorria naizela etxe honetara. Ezin naiz egon bertan. Zer egiten ari garen pentsatzeak bakarrik ere ikara sortzen dit.

EULALI.—Egun gutxiren barruan ordea, guztia bukatuko da. Berehala dugu bizitza guztirako zoriona iritsiko. Zorion horren truk ez al du merezi, orain egiten garena egitea?

TXOMIN.—Ez dakit...

EULALI.—Zer? Orain guztia ia iritsi dugunean atzera egin behar ote duzu? Betirako zoriona eskuartean eta guztia utzi?

TXOMIN.—Ez dut nik horrelakorik esan. Baina, egiten ari garena...

EULALI.—Konturatu zaitez zure ideia izan zela. Zuk aurkitutako bi-deari jarraitzen diogula. Baina, nun gelditu dira zure ametsak? Nun, nitzaz zendun maitetasuna? Denbora luze honetan gezurretan ibili ote zara?

TXOMIN.—Ez, ez. Ez da hori. Kezkaz beterik naiz eta ezin ditut zuzendu nere pentsamenduak. Barkatu zaidazu...

EULALI.—Tira, lasaitu zaitez. Guztia egoki irtengo du, baina azken une honetan behin ere baina alkartasun handiagoa behar dugu. Gogoan izan behar dugu, orain ez dugula atzera egiterik. Aurrera

jarraitu behar dugu deika eta oso hurrean dugun zoriona iritsi dezagun.

TXOMIN.—Bai. Egia diozu. Baina, banua... Ezin naiz hemen egon... (Musu bat masailean emango dio Eulali-ri). Bihar arte. (Alde egiten du kanpoko atetik).

EULALI.—Bai. Bihar arte eta lasaitu zaitez. (Bakarrik gelditzean). Neronek ere kezka izugarria dut, baina ez dut atzera egingo. Aspalditxotik dut erabakia hartua eta nere zoriona defendatuko dut gauza guztien gaintik. (Lurrean diren paperai begira egon da azken unean). Baina, nor izan da gure etxean ni kanpoan naizen bitartean? (Lurreko paper bat hartuko du). Paper guztiak oin zaplastoak dituzte... Norbaitek zapalduak ditu... Gainera, oinetako ezberdinen arrastoak dituzte... Nortzuk izan dira hemen? (Deituko du etxe barrura). Karmele! (Beretzat). Neskame arlote honek bere lagunak etxeratu ez baditu...

XI

EULALI eta KARMELE

KARMELE.—(Agertuaz etxe barrutik). Ez naiz konturatu etxeratu zarenik.

EULALI.—Nor izan da hemen, ni kanpoan naizen bitartean?

KARMELE.—Zu kanpoan zarela? Inor ez.

EULALI.—Amorrazio handiagorik ez dit ematen gezurretan jarduteak baino! Esan zaidazu egia. Berdin zaio zure lagunak etxean izan badituzu ere.

KARMELE.—Esan ez dizut bada? Ez da hemen inor izan!

EULALI.—(Haserre). Esan zaidazu orduan, hanka arrasto hauek nork egin dituen. Ez didazu esango behintzat, etxean diren oinetako guztiak aldatuaz, lurrean diren paper guztiak zapaltzen ibili zarenik...

KARMELE.—Oraindik ez naiz hoinbeste txoratu.

EULALI.—Paper hauek orduan, nork zapaldu ditu bada?

KARMELE.—(Belaunikaturik paperai begira). Gezurretan naizela iruditzen al zaizu?

EULALI.—(Haserre bizian). Esan zaidazu agudo, hoiek nork zapaldu dituen!

KARMELE.—Lurrera bota aurrez honela izango ziren paper hauek. Esaten dizudanean, etxean ez dela inor izan, ez da izan! Txorakeri baten gatik ez dut gezurretan jardun beharrik!

EULALI.—Beste baterako jakin dezazun esango dizut, etxe honetara ez duela inork ezertara etorri beharrik, ni hemen ez naizenean! (Alde egiten du etxe barrura).

KARMELE.—(Zutituko da bakarrik gelditzean). Zeu ere, etorriko ez bazinake hobe! Pentsatuko du gainera, ijito guztiak etxeratzen ditudala bera hemen ez danean? Joko dut ostikoz egunen baten... (Etxe barrura dijoela, bukatzen da lehen ekitaldia).

BIGARREN EKITALDIA

Antzeztokia, lehenengo ekitaldia bezala.

I

LINO eta KARMELE

LINO.—(Eseririk, zerbait idazten ari da mahai gainean). Bada, etxe-koandrea etortzen den unean, eman zaiozu, nik idatziko dizudana eta lehenbailehen prestatu dadila bere senarra ospitalera joateko. Nik ditudan aurrerapenakin egin dezazketenak eginak ditut eta bertan hobetoago kaso egingo diote. Egun bat gehiago etxean edukitzeak, mesede baina kalte gehiago egingo dio bestela.

KARMELE.—(Egoki jantzia da kampa joateko asmoz). Gaur, gaizkiago aurkitzen duzu orduan?

LINO.—Ezin dut ulertu zer gertatzen zaion zure nagusiari. Une argiak

izaten baditu ere, ezin da indartu. Esan behar, egunetik egunera bere odola pozoitzen dijolea. Jan edo edaten duen zerbaitek kalte egiten diola. Nik agindutako sendagaiak emango dizkiozute behintzat?

KARMELE.—Batzutan, nik ematen dizkiot...

LINO.—Batzutan bakarrik?

KARMELE —Gehienez, etxeoandreak berak emango diola esaten dit...

LINO.—(Idatzi duen papera ematen dio Karmele-ri). Etxekoandreak? Izaten al da noizbaiten etxean? Kontu ederrak entzuten dira bada berari buruz herri osoan zehar...

KARMELE.—Pentsatzen dut, bai.

LINO.—Guztia gezurra ez da izango gainera. Egunero hemen izaten naiz bere senarrari jiratxo bat egitera etorria eta... Zenbat bidar aurkitu dut etxeoandrea etxean? Oso gutxitan. Esku batetako behatzak nahikoak kontatzeko. Ez dakit baina, ez dut uste kaso gehiegirik egiten dionik bere senarrari gaisotu ezkeroztik.

KARMELE.—Beste eginkizunak izango ditu...

LINO.—Eginkizunak? Goian bizi den horrekin orduak eta orduak igarotzea al da eginkizun horietako bat? Marmarkeri ederra jarria du behintzat herri osoan. (zutituaz). Noizbaiten bere senarra maiteko zuela ez dut zalantzan jartzen, baina orain berarekin asko gogoratu gabe dela bai. Gaisoak laguntza behar duenean, ihesi...

KARMELE.—Ni hemen naiz laguntzeko.

LINO.—Bai eta eskerrak zuri. Behin baino gehiagotan gogoratzen da zutzaz nagusia.

KARMELE.—Baina, berak ez du jakingo behintzat emaztea...

LINO.—Oraindik zure nagusiaren buruak argia jarraitzen du eta nere ustez zerbait igerrria izango da. Ez dit ordea sekula ezertxo esan gai horretaz. Benetan, nahigabez betea dela iruditzen zait ordea, naiz eta alaitsu dela agertu nahi izan nere aurrean behintzat. Jakinean bada zer gertatzen den, bere osasunari ez dio gehiegi lagunduko.

KARMELE.—Eta etxeoandreak ematen dion sendagaiak bai?

LINO.—Hortarako ematen dizkiot behintzat. Nere jakinduria gehiegizkoa ez bada ere, ez duzu bada pentsatuko pozoia errezetatzen diodanik?

KARMELE.—Ez, ez. Baina, iluntzero hartzen duen horrek, nere ustez, ez dio batere mesederik egiten nagusiari.

LINO.—Iluntzero? Zer ematen diozute bada iluntzean? Ez dut uste ezer harzeko agindu diodanik iluntzean...

KARMELE.—Egon zaitetz une batetan... Berehala erakustsiko dizut. (Alde egiten du etxe barrura).

LINO.—Erakutsi zaidazu, bai. (Bakarrik gelditzean). Oherakoan hartzeko ezer agindu ote diot bada nik? Ez dut uste...

KARMELE.—(Agertuko da etxe barrutik, flasko txiki bat eskuan duela). Hauxen da egunero hartzen duena...

LINO.—(Eskuetan harturik flaskoa). Hau? Eta zer da hau?

KARMELE.—Batzutan nik eta gehienez etxeakoandreak ematen dioguna iluntzero nagusiari.

LINO.—(Flaskoa iriki eta usain egingo dio). Baina, nundik atera duzute hau? Erakutsi zaidazu sendagai honek duen kaxa edo papera. Izango du zerbait...

KARMELE.—Nik ez dut beste ezer ikusi. Horrelaxe eman zidan etxeakoandreak eta sukaldeko armairu gainean da ordu ezkeroz, ez kaxa eta ez paper dituela.

LINO.—(Usain egiten dio berriro). Baina, nundik atera ote du bada hau? Nik agindutako sendagaia ez da. Egoniena, neronek ematea izango dut eta analizatu ondoren ekarriko dut berriro.

KARMELE.—Nahi duzun bezala. Erosketa batzuk egin beharra dut eta zurekin joango naiz. Horrela, neronek ekarriko dut berriro etxera sendagai hori, etxeakoandrea konturatu baina lehen norbaitek hartu duela.

LINO.—Nik agindutako sendagai ez da behintzat hau eta zerbait bertatik hartu ondoren analiza egiteko, berriro etxeratu besterik ez duzu.

KARMELE.—Goazen bada, nahi duzunean.

LINO.—Goazen, bai, Iruditzen zaizunean, pasatu zaitetz nere etxetik.

KARMELE.—Berehala naiz bertan. Etxekoandrea konturatu baina lehen bihurtu beharra dut berriro sendagai hori etxera. (Alde egiten dute kanpoko atetik).

II

JOSE, KOLDO eta ANASTASI

JOSE.—(Argiak zerbait gutxituak izango dira Lino eta Karmelek alde egitean. Hau, kanpoko atetik agertuko da, ondoren Koldo eta Anastasi direla). Oraintxe bai gelditu izango dela bakardadean gure sortzailea. Neskameak alde egitean, inor gabe izango duk. Birtartean etxekoandrea...

KOLDO.—(Zeharo narraz jantzia da eta izugarrizko musu- hizketa egiten du). Larunbatero bezala.

JOSE.—Zer?

KOLDO.—Larunbatero bezala.

JOSE.—Erreza duk bada, hiri zerbait ulertzea...

ANASTASI.—Larunbatero bezala.

JOSE.—Larunbatetan bakarrik? Orain direla lau ilabete bai. Orain, aste osoan bere senarrak ia ikusi ere ez dik egiten.

ANASTASI.—Ederra irten zaiok emaztea gure sortzaileari!

JOSE.—Bada gaurkoan biak batean harrapatu behar dizkiat. Ez den gaurkotik pasatuko. Ez horixe! Sortzaile arlote horrekin bukatu behar diat gaur bertan eta beraren ondoan emaztea aurkitzen bada, hobe. Joan ditezela alkarrekin pikutara!

KOLDO.—Hori! Hori!

ANASTASI.—(Koldo-ri). Iso! (Jose-ri). Zer pentsatzen haiz une honetan? Zer egiteko asmoa duk?

KOLDO.—Bom! Bom!

ANASTASI.—Isilduadi mesedez! Esan zaidak agudo Jose.

JOSE.—Honek diona. Bom! eta guztiak aidera...

ANASTASI.—Ez nauk horregatik inguruan harrapatuko. Ez horixe!
Besteak hemen diren begiratu eta berehala alde egingo diat etxe honetatik. (Alde egiten du etxe barrura).

JOSE.—Zeharo urrutira alde egiten ez badute, sortzailearekin batera deseginduko dizkiat guztiak.

KOLDO.—(Pozik) Hori! Hori! Ni behintzat, ez nauk azalduko honela antzerkian...

JOSE.—Hi horrela eta ni berriz mutua... Bikote ederra osatzen diagu!

KOLDO.—Ni behintzat, arlotea zeharo.

JOSE.—Hi arlotea? Pertsonairik bai al da arlote kutsurik gabekoa, horrek idazten dituen antzerkietan? Nerekikoak ordea, gaur bertan bukatuko dizkik.

KOLDO.—Baita nerekikoak ere.

JOSE.—Goazen orduan zerbait antolatzen denbora galdu gabe, guztia lehenbailehen bukatu dezagun.

KOLDO.—Goazen, bai. (Alde egiten dute kanpoko atetik).

III

ON TIBURZIO eta ANASTASI

TIBURZIO.—(Etxe barruan). Baina, alde egin zen agudo hemendik!
Alde!

ANASTASI.—(Agertuaz etxe barrutik, ondoren haserre eta apaiz jantzirik On Tiburzio dela). Agindutakoa betetzea besterik ez dut egin.

TIBURZIO.—Agindutakoa, e? Polita etorri naun bada kalean gora... Erdi ezkutuka barre egiten zutela ikusi nauaten guztiak, Ume bat bezala, globoa eskuetan dudala... Izan ere hik, ohean naizela jantzi guztiak hartu eta ihesi...

ANASTASI.—Gure sortzaileak horrela agindu didalako.

TIBURZIO.—Sortzailea? Labazamorroa galanta hori ere! Horrek idatziko dituenak! Eta hik berriz, berak idazten dituenak bete...

ANASTASI.—Zu ere, ez al zara berdin egiten ari?

TIBURZIO.—Ni?

ANASTASI.—Bai. Zer egiten duzu bestela apaiz jantzian?

TIBURZIO.—Egia gainera! Zer egiten diat nik honela? Aurreko antzerkirako sortu ninduen ezkerotik, nerekin egiten ari dena, ez den inola ere barkatzekoa.

ANASTASI.—Zerbait esan behar zuk...

TIBURZIO.—Esan? Zerri bihurtuta azaltzea besterik ez dinat paltara oaintxe! Sendagilea, albaitea, legegizona, epaile...

ANASTASI.—Ez dituzu nolana hiko pertsonaiak jendearen aurrean azaltzeko. Begiratu zaidazu neri. Lehengo antzerkietan bezala, oraingoan ere neskame. Beti neskamearen lanak egiten, guztien aginduak beteaz.

TIBURZIO.—Oraingo antzerkia izango da azkena. Gure sortzaile arloten horri ohe azpian jarriko diodan bonbak moztuko dio gu bezalako pertsonaiak sortzeko gogoia.

ANASTASI.—Zerbait egiten hasi baina lehen hobe izango dugu Joseekin hitzegitea. Berak ere, zure antzeko asmoak ditu esan didanez...

TIBURZIO.—Ez naiz bakarrik orduan? Hor ikusten da garbi zer nolako zorakeriak idazten dituen gure sortzaileak. Gure nagusiak. Nork daki oraindik, egokia ez zaion irudituko bere pertsonai horietakoren bat, gorrikerik, batere jantzirik gabe, jendearen aurrera azaltzea? Esate baterako, zu edo ni, orain jantzirik garen bezala, gorrikerik eta jazki gabe jendearen aurrean...

ANASTASI.—Isilik egon zaitez mesedez, horrelakorik esan gabe!

TIBURZIO.—(Eseriko da). Batere ez nintzake ikaratuko...

ANASTASI.—Izan ere zu, ederra azalduko zinake jazkirik, gabe...

TIBURZIO.—Ez nuen zuk uletu duzuna esan nahi, baizik eta ez nintzakela batere harrituko, burugabeko gure sortzaile horrek horrelakoren bat egitea.

ANASTASI.—Eta jakina! Pertsonaia horrela sortzen badu, bete egin behar beraren nahia.

TIBURZIO.—(Zutituko da bapatean). Ez horixe! Gaur bertan moztuko dinat bidea! Joseren laguntza dudala edo beraren laguntza gabe, baina horrelako txorakeriak idazteko denbora gabe geldituko den. Eta zenbat eta azkarrago ibilita hobeto! (Alde egiten du kanpoko atetik).

ANASTASI.—(Bakarrik gelditzean eta hizketan dela, Martin eseria izan den esertokian aseriko da, mahaiaren ondoan). Batak edo besteak, gaurkoan moztu behar diote antzerkiak idazteko gogoak. Izan ere, sortzen gaitu hala moduzko pertsonaiak... Gainera, ez dut uste gauza handirik behar duenik oraintxe gure sortzaileak, beste mundurako bidea hertzeko.

IV

ANASTASI, BIXENTE eta NIKAXI

BIXENTE.—(Agertuko da etxe barrutik, Nikaxi ondoren duela). Izugarrizko pentsamenduak datozkit sendagileari entzun dioden ezkerroztik. Baina, hoinbesteko gorrotoa izan al diteke emakume batek bere senarrari?

NIKAXI.—Nik ez dakit zer esan...

BIXENTE.—Garbi agertzen da, emazteak behintzat ez diola gehiegi laguntzen bere gaisotzan senarrari. Bati ihesi da.

NIKAXI.—Gure sortzailea, geroago eta txepelago egiten dijoen bezala, beraren emaztea geroago eta urrutiago beregandik. Esan behar, gauza guztiak galduak dituela.

BIXENTE.—Eta oraingo eran gainera, bukaere nahigabetsua izango duela.

NIKAXI.—Behin here gogozkoa izan ez badut gure sortzailea, une honetan benetako nahigabea sortzen zait...

BIXENTE.—Baita neri ere. Baina, zer egin dezakegu beraren alde?

ANASTASI.—(Zutituko da entzuten egon ondoren). Baina, nori laguntzeko asmoa duzute? Gure sortzaileari ez da behintzat izango?

NIKAXI.—Lartian bada, zergatik ez?

ANASTASI.—Beraren larriak berehala moztuko dituzte On Tiburzio edo Josek. Gozoak dira bada! Eta neronek ere, egia esan behar badut, ez nuke poz txikia hartuko...

BIXENTE.—Baina, konturatzen al zara, nolaten aurkitzen den gure sortzailea? Gaisotza nagusitzen duela egunetik egunera? Geroago eta larriago?

ANASTASI.—Sendagileak horretarako dira. Egunero berarekin izaten den horren langintza da gure sortzailea berriro indartzea... Eta gainera, zertarako? Ezer balio ez duten antzerkiak idazten jarduteko? Pertsonai arlote eta xelebreak sortzen jarraitzeko, ez hanka eta ez buru duten antzerkietarako?

NIKAXI.—Benetan neskame bihotz gogorra zara oraingoan.

ANASTASI.—Berak sortutakoa!

NIKAXI.—Horrela izango da, baina...

BIXENTE.—Baina, konturatzen al zara etxe honetan zer gertatzen ari den? Zer gertatu ditekene, nik pentsatzen dudana egia bada?

ASASTASI.—Zuk pentsatzen duzunaren berri nolatan jakin behar dut, esaten ez badidazu?

NIKAXI.—Baina, zeuk ez al duzu nabaritzen zerbait gaizki dela hemen?

ANASTASI.—Inoiz izan al da zerbait egoki? Etxeko jauna idazten hasi zen ezkeroztik, guztia gaizki etxe honetan. Neretzat bai behintzat! Zuek zarete, tarteka, pertsonai itxurazkoak sortu zaituztenak. Beste guztiak narraz, arlote eta itxusi izan garen bitartean. Eta jakina! Orain, berari laguntzea erabaki duzute... Berriro ere, beste antezerki batetan zuekin gogoratu dadin eta orain bezala hurrengoan ere pertsonai dotoreak, errespetagarriak eta egokiak izan zaituzten. Bitartean gu, tximistak erre gaitzala! Baina ez, ez. Gaur bertan bukatuko dira istilu guztiak.

BIXENTE.—(Haserre, besoetatik helduko dio Anastasi-ri). Isildu saitez mesedez! Txorakeriak bakarrik esaten ari zara! Itsutua zara benetan eta ez zara konturatzen zer gertatzen den zure inguruan. Ez

al duzu entzun zer esaten jardun duten sendagileak eta neskameak orain dela denbora gutxi gela honetan bertan? Ez al duzu entzun?

ANASTASI.—Zerbait entzuteko denbora izan duzu, beste apaiz hori haserre bizian nuela aurrez aurre?

BIXENTE.—Horregatik zara bada itsutua. Ez duzulako ezertxo ere entzun eta ez duzulako jakiterik izan etxe honetan gertatzen denaren berri... Baina, garaia heldu da gertatzen denaren berri jakiteko eta guztien iritziak azaltzeko, denok batean erabaki bat hartzeko.

ANASTASI.—Zer gertatzen den jakitea ondo iruditzen zati, baina nerekin ez kontatu gure sortzaile horri lagundu nahi badiozute.

NIKAXI.—Oraingoan behintzat, benetan buru gogorra sortua zaitu.

ANASTASI.—Gogorrenetakoa ez horregatik! Esango didazu, zuek esaten dituzuten txorakeriak entzuten dituztenean On Tiburzio eta Jose nolakoak diren.

NIKAXI.—(Beretzat). Gogorra duk oraingoan ere horrelakoak sortzea!

ANASTASI.—(Nikaxi-ren ondora joanaz). Zer ari zara marmarrean?

NIKAXI.—(Haserre). Nahi dudana! Gogoan izan, etxeakoandrea naizela! Neskamea ere agintzen hastea bakarrik behar dut oraintxe!

ANASTASI.—Zuk nahi duzuna esan eta ezin egongo naiz isilik!

BIXENTA.—Berriketan jardun da gauza gutxi aurreratuko dugu. Esan dudan bezala, garaia heldu da zerbait egiteko eta egokia izango dugu lehenbailehen guztiok alkarrekin hitzegitea. Tira Anastasi, esan zaiezu beste guztieri, honuntza etortzeko.

ANASTASI.—Hori duk! Orain ere, nik joan behar...

NIKAXI.—Neskamea zarean ezkeroz...

ANASTASI.—Baita zera ere!

BIXENTE.—Tira, joan zaitez agudo!

ANASTASI.—(Haserre). Beti neskame eta gainere nere sortzaileari lagundu? Ez eta mailuarekin buruan jotzea nahi badu ere norbaitek. Ez horixe! (Alde egiten du kanpoko atetik).

NIKAXI.—(Bixente-ri). Zerbait egin al dezakegu?

BIXENTE.—Guztiok bat egiten badugu, zerbait asmatuko dugu. Ho-

rrek esan duen bezala, beste horiek haserre badira ordea, ez dugu lantegi ederra izango.

NIKAXI.—Izan ere, gure sortzaileak egin dituenak...

BIXENTE.—Oraingoa behintzat gu, itxurazkiak osatu gaitu.

NIKAXI.—Egia diozu, baina begiratu zaiezu beste hoieri... Ez da haritzekoa, berak sortzailearen aurka izatea.

BIXENTE.—Gaisorik dela jakinda ordea...

NIKAXI.—Goazen zer eraten aurkitzen den ikustera. Beste guztiak etorri bitartean nahiko denbora dugu...

BIXENTE.—Goazen, bai. (Alde egiten dute etxe barrura).

V

ON TIBURZIO

TIBURZIO —(Agertzen da kanpoko atletik, saku bat zerbaitekin duela eskuan. Alde guztietara begiratuko du lehenik). Gaurkoan ez diat zutik utziko etxe honetan, ez da armiarma sararik ere! Leporaino egina nauk oraintxe nere sortzaile horrekin. Aralargo gainean ere entzungo duk bonba honek aterako duen zunpetekoa! (Pentsatzen egon ondoren). Baina, nun jarriko diat? (Mahaira ingurutuaz). Hementxe... Hementxe izango duk onena... Horrela, idazlea bertan den unean, hankak alde batera, besoak bestera... Burua berriz, joan dadila nahi badu erretorearen baratzara! Ez dik gehiago, gu bezalako txorimalorik sortuko. Ez horitxe! Berehala hasiko nauk gustia prestatzen. (Sartuko da mahaiaren azpian). Bera honuntza etortzen danerako egiten badut, hobe... (Pentsatuaz). Baina, neskamea edo etxeoandrea konturatzen bada? (Irtetzen du mahaiaren azpitik). Hobe izango diat guztiak oheratzean... Ohean? Zergatik ez, ohe azpian jarri? Ametsetan dela, bom! eta une batetik bestera ameriketarren koete horiek baina azkarrago behetik gora... (Barrez). Ilargia eta eguzkia ere atzean usten dituela...

VI

ON TIBURZIO, JOSE, KOLDO eta ANASTASI

JOSE.—(Kartoizko kaxa handi bat duela eskuetan, kanpoko atletik agertuko da. Bere ondoren, Koldo eta Anastasi). Nahi dutena esan dezatela. Gaurkoan ez diat atzera egingo!

KOLDO.—Ez da nik ere!

ANASTASI.—Kaxa zahar horrekin ez duk berehalakoan bere bizia moztuko.

JOSE.—Eta nork esan din hiri kaxa hau horretarako dudala? Hau neska, gure sortzailearen zatiak biltzeko dun. Zatiak biltzeko!

TIBURZIO.—(Besteak agertu diren ezkeroztik, sakua nun ezkatatu ez dakiela ibilia da). Zuek ere, gure sortzaile hori...

KOLDO.—Bom!

JOSE.—Ez nauk ni gehiago, horrek idatzitako txorakeriak egiten ibiliko!

TIBURZIO.—(Lasaiago). Orduan guztiok, berdin pentsatzen diagu. (Sakua erakutziaraz). Prestatua diat gure sortzaile horrentzat operari ederra eta honen kilimatuko dik.

JOSE.—Hik ere bai?

ANASTASI.—Ikusiko litzateke apaizak ere nolakoa irten duen oraingoan.

TIBURZIO.—Apaiza? Beste horrek bururatutako lelokeria! Baina gaurkoan, kenduko zizkioat gogoak behin betirako!

JOSE.—Guk asmatu dugunak ondo harrapatzen badu, bere zatirik handiena, hatzazalaren bezalakoa geldituko duk. Eta horretarako diat kaxa hau. Ondorenean, zati horiek guztiak bildu eta sutan erretzeko.

KOLDO.—Hori! Hori!

TIBURZIO.—Ez duk lantegi ederra hartu behar.

JOSE.—Pozik egingo diat ordea!

ANASTASI.—Baina, ez al zarete konturatzen gaisorik dela benetan gure sortzailea? Geroago eta larriago dela?

JOSE.—Larrian, larrian... Beti dun hori larrian, baina hala ere eguna joan eta eguna etorri, zerbait idazten. Antzerkia idazten... Gure antzeko pertsonaiak sortu eta sortu... Eta zertarako? Jendearen aurrean gu, txotxolo batzuk bezala agertzeko.

ANASTASI.—Oraingoan behintzat, hirekin ez dik asmatu izango.

JOSE.—Naizen baina okerragoa asmatu behar al ziñen oraindik?

ANASTASI.—Ederra haiz mutua izateko!

JOSE.—Anastasi, Anastasi... Harpa jotzen ez hasi.

ANASTASI.—Txisterik ez gero e? Emango diat bestela, betirako mututa gelditzeko horietako zartatekoa!

JOSE.—Itxura dun hik ere, pozik haizela... Eta guztia gure sortzaile arlote horren lana! Baina oraingoan, guztia moztuko diagu bapatean.

TIBURZIO.—Bai horixe!

KOLDO.—Bom!

TIBURZIO.—Bom!

VII

Lehengoak, BIXENTE eta NIKAXI

BIXENTE.—(Agertuko da etxe barrutik, ondoren Nikaxi duela). Zer? Festaren bat ospatzen al zarete?

JOSE.—Bezperako zuziriak besterik ez dira oraingo hauek.

BIXENTE.—Festa handiak dituzute orduan oraingoz horrela zaretela?

TIBURZIO.—Bai horixe! Guztiok dantzan egin behar dugu oraingoan! Ez dik gehiago idazten lanik izango nik osatu dudan bonbak parean harrapatzen badu.

KOLDO.—Bom!

BIXENTE.—Baina, guztiok erotuak al zarete? Zer uste duzute iritsiko duzutela gure sortzaileari bizia moztuta?

JOSE.—Aurrenik behintzat bake ederra!

TIBURZIO.—Betirako lasaitasuna!

BIXENTE.—Tira, tira... Eseri zaitetze txorakeririk esan gabe.

JOSE.—Eseri? Guztia bapatean zapuzteko ueña iritsi denean, eseri? Ez horixe!

KOLDO.—Bom!

TIBURZIO.—Ez dut neronek ere atzera egingo oraingoan. Eseri behar bada, eseriko naiz, baina ez pentsatu gero buruan dudana egin gabe geldituko naizenik.

KOLDO.—Bom!

BIXENTE.—(Koldo-ri). Isilik egonadi mesedez! Eseriadi agudo!

JOSE.—Geroago hitzegiteko denbora izango diagu. Orain, beste lan batzuk dizkiagu.

BIXENTE.—Hi ere, isilik! Entzun zaidazute aurrena esan behar dudana. (Jose, On Tiburzio, Koldo, Anastasi eta Nikaxi eseriko dira). Konturatuak izango zarete guztiok, gure sortzailea benetako larrian dela...

TIBURZIO.—Horrelako txorakeriak entzuten alfarrik naiz ni hemen.

BIXENTE.—(Haserre). Eseri zaitetz agudo edo nagusia nor den etxe honetan berehala jakingo duzu. Entzun zaidazute eta geroago zerbait esateko ueña izango duzute.

JOSE.—Aurrez esan nahi dizut ordea nik, ez dudala atzera egingo.

KOLDO.—Bom!

BIXENTE.—Baina, isilik egongo al zarete? (Unetxo baten ondoren guztiak isilik direla). Esan dudana bezala, gure sortzailea benetako larrian da. Gaisotza benetan nagusitua du eta egunetik egunera txepeltzen dijoela gustiok konturatuak gara dudarik gabe. Gaisotza esan dut... Gaisotza ezezik ordea, okerragoko gertakizunak dira etxe honetan. Pentsatzen naiz, esku gaizto bat ez ote den gure sortzailearen bizitza moztu nahirik.

JOSE.—Guretzat lan bat gutxiago orduan!

BIXENTE.—Baina, hik uste al duk?... Zuek uste al duzute, gu bizi gindezkela gure sortzaileari bizia kenduta? Ez duzute oraindik pentsatu, bera hiltzean gu ere herioak bereganatuko gaituela. Berak sortuak garenez, berarekin batera herioa izango dugula?

JOSE.—Ederra kontua!

BIXENTE.—Ez gaituk ezer bera gabe. Ez gaituk inor... Ezerezean geldituko gaituk gure sortzaileak azken arnasa ematean.

JOSE —Ederra kontua!

NIKAKI.—Egia zioz Bixentek oraingoan. Gure bizitzak, gure sortzailearen bizitzak jarraitzen duen bitartean jarraituko dik. Bera hiltzean ordea, gu ere ezerezean geldituko gaituk. Berarekin bat eginak gaituk eta ez diagu inola ere ihes egiterik.

TIBURZIO.—Zertarako sortu gaitu orduan?

BIXENTE.—Gaurkoan behintzat sekulako buru gogorrek zarete. Berak idatzia duen antzerkiko pertsonaiak besterik ez garelako konturatzan al zarete? Iritzi bat azaltzeko sortu gaituen tresnak besterik ez...

JOSE.—Ederra kontua!

ANASTASI.—Tira Jose, entzun zaiok isilik nagusiari.

JOSE.—Nagusia? Igartzen zaion bai zergatik den gure sortzailearen alde... Ez nik bezalako pertsonaia izan behar baluke!

BIXENTE.—Iso! Haserretu behar dut bestela norbaitekin! Une honetan, nagusia edo morroia, neskamea edo apaiza izateak ez zioz baxterez ajola. Gure bizitza duk arrisku bizian eta zerbait egin beharrean aurkitzen gaituk.

KOLDO.—Bom!

BIXENTE.—(Koldo-ren ondora joanaz). Baina, ezer ulertzen al duk? Zer esaten dudan entzuten al duk?

KOLDO.—Bom!

ANASTASI.—(Bapatean, Koldo-ren ondora joango da). Isilduadi mesedez edo sartuko diat oinetako bat ahoan... (Bere eserlekura joango da). Atera behar nau nere onetik!

NIKAXI.—Isildu gaitzen guztiok...

BIXENTE.—Sinistu zaidazute esaten dudana. Sortzailea gure artean eta gainera bizirik ez bada, hemen garen guztiok ezerezean geldituko gara. Hori da egia eta gainera egi bakarra.

TIBURZIO.—Bizi dadila orduan.

JOSE.—(Zutituaz). Hara hemen atzera egin behar ez zuen apaiza. Hau esaten ari den txorakeriak entzun dituela eta berehala aldatu.

ANASTASI.—Hik ere berdin egitea hobe izango duk.

JOSE.—Ederra kontua!

BIXENTE.—(Jose-rena inguratuaz). Begira Jose. Egia duk pertsonai aldrebesak sortu gaituela. Egia duk baita ere jendearen aurrean baregarriak azaltzen garela. Hori horrela izanik, egia baita ere gure artean bereganako gorrotoa sortu dela. Guztia duk egia eta handia gainera. Baina, ez duk gezurra, bera hiltzean gu ere ezerezean geldituko garela.

JOSE.—Txorakeriak!

ANASTASI.—(Zutituaz). Txorakeriak? Bada ez bada ere, ez diat utziko gure sortzailearen aurka ezertxo egiten. Ez horixe!

NIKAXI.—Ez da nik ere!

TIBURZIO.—Gauzak horrela direla...

BIXENTE.—Begira. Gauza bat dut ordea guk beraren aurka zerbait egitea eta beste gauza bat berriz beste norbaitek gure sortzaileari bizia moztu nahi izatea. Guretzat, era batera edo bestera gertatu ditekane berdin zaiguk, gogoan izan da, bera bizirik den bitartean gu ere horrela izango garela. Bera hiltzean berriz, ezer ez...

NIKAXI.—Eta zeharo gaisorik dela ondo dakigu.

BIXENTE.—Eta gaisotza horrek menderatu du. Gaisotza dela esan bдитеke behintzat berak duena. Esan dut lehenago ere eta berririo esango dut, gaizkile bat dela uste dudala etxe honetan.

TIBURZIO.—Zer? Orainartean ez dut nik behintzat ezertxo egin beraren aurka.

JOSE.—Ez da nik ere!

BIXENTE.—Sendagileari entzun diodan ezkeroztik, benetan kezka handia dut barnean. Eta pentsatzen egon ondoren, susmo txarra geginak ditut gure sortzailearen emazte horrezaz...

JOSE.—Zer?

TIBURZIO.—Zer diozu gizona? Nolatan pentsatu ditzakezu horrelako txorakeriak?

NIKAXI.—(Zutituaz). Txorakeriak izan da hobe! Ez ote zarete oraindik konturatu emaztea gure sortzaileak noiz hankak luzatuko dituen zain dela, hemen goian bizi den horrekin bat egiteko? Gaisoari laguntzen izan beharrean, beste zarpailu horrekin dela beti?

JOSE.—Egia diozu bai, egia.

TIBURZIO.—Egunean baina egunean sarriago berarekin...

KOLDO.—Bai horixe!

NIKAXI.—Eta uste al duzute, sendagileak agindutako sendagaiak ematen dizkiola bere senarrari? Berak nahi dituen zikinkeriak besterik ez! Gainontzeko guztiak arraskan behera inor konturatu gabe...

TIBURZIO.—Tira, tira... Hori, ezin dezaket sinistu.

JOSE.—Zuek, zeharo txoratzen hasiak zarete.

NIKAXI.—Baita zera ere!

BIXENTE.—Sendagilea ere benetan harrিতua da nolatan ez duen gaisotza gaindutzen gure sortzaileak eta oraindik denbora asko ez dela, berarekin eramana du analizatu nahirik etxekoandreak iluntzeko edanaren dion sendagaia.

NIKAXI.—Sendagai edo beste zerbait...

BIXENTE.—Hori da. Sendagaiaren orde z beste zerbait okerragoa ematen saiatzen denik ez nuke esango.

JOSE.—Hori duk hori, maitetasuna diona senarrari!

KOLDO.—Gainezkakoa!

ANASTASI.—Eta ez al da konturatzen gure sortzailea, bere emaztea zer egiten ari zaion?

JOSE.—Hori konturatu? Ez eta berriro jaiota ere!

TIBURZIO.—Eta gu bitartean, bere aurka egiteko gauzak pertatzen... Gure aldean etsai gogorragoa dik inguruan, itxura denez.

BIXENTE.—Esan dizuedan bezala, zuen asmoak alde batera utzi beharko dituzute, berarekin batera guztiok ezerezean gelditu ez gaitzen. Beraren bizitza zaindu behar dugu edo bestela, gureak egin du.

TIBURZIO.—Prestatzen jardun duguna ordea ez duk alferrikakoa izan. Emaztea bada bere aurka, berarentzat izango duk orain gure oparia.

KOLDO.—Bom!

JOSE.—Horrela gure sortzailea bizirik izango diagu.

KOLDO.—Bom!

ANASTASI.—(Etxe barrura begira egon da azken unean). Iso! Nagusia dator...

BIXENTE.—Goazen agudo hemendik (Tiburziok bere sakua hartuko du eta baita ere Josek bere kaxa. Guztiak, presaka, alde egiten dute kanpoko atetik).

VIII

MARTIN

MARTIN.—(Argiak zerbait altxatuko dira. Agertuko da larrian, ibili ezinean eta oherako jazkiak soinean dituela. Makila bat ere izango du). Egunean baino egunean, indar gutxiago dut eta nere azkena hurreratzen dela nabaritzen dut... (Mahai ondoan den bere eserlekuan eseritzen da). Nere antzerkiak hemen gelditu beharko dute azkenean bukaera eman gabe. (Isilaldiak eginez hitzegiten du). Pentsatzen naiz, azkenean nere bizitza bera ere ez ote den antzerki bihurtu... Urteetan zehar sortu ditudan pertsonaiak nere esanetara izan ditudan bezala, orain neroni aurkitzen naiz berak bezala nere emaztearen eskuetan. Nik berari izan diodan maitetasunak, ez zuen honelako erantzunik merezi... Benetako larrian naiz orainxe... (Papera eta arkatza hartuko ditu, idatzirik ondoren). Aspalditxoan nere emaztea ihesi dut eta hitzez esateko erarik izan ez dudalako, nahi nioke zerbait idatzia utzi. Azken agurra bada ere... (Idazten du hitzeginez). “Nere emazte maitea...” (Jarraituko du

idazten isilean. Ondoren, mahaiaren kaxoi batetik pistola bat ateriaz, tiro bat entzungo da eta mahaiaren gainean burua duela hilik geldituko da. Argiak, indar gutxiago izango dute).

IX

MARTIN, BIXENTE, NIKAXI, ANASTASI, JOSE, ON TIBURZIO eta KOLDO

BIXENTE.—(Agertu da kanpoko atletik, ondoren Nikaxi, Anastasi, Jose, On Tiburzio eta Koldo direla. Guztiak nahigabez datoz). Hemen, gure sortzailearen azkena...

NIKAXI.—Eta berarekin gurea ere bai.

JOSE.—Baina, zerk bultzatu dio erabaki zorrotz hau hartzeko?

TIBURZIO.—Zihur asko, jakinean zen bere emazteak zituen asmoak... (Martin-en ondora joango da). Oraindik ere bizirik da.

BIXENTE.—Ez gaituk oraintxe denbora luzerako.

TIBURZIO.—Azken unean ere, zerbait idazten jarduna da. Begiratu zazue...

NIKAXI.—(Martin-en ondora joanaz, mahai gainean den eskutitza hartuko du eta begira egon ondoren, negarti irakurriko du). “Nere emazte maitea: Konturatua naiz nitzaz egiten ari zarena, baina nik zutzaz dudan maitetasunak gainduzten ditu zure gorroto eta ikus-tezinak. Hiltzaile bat bezala agertu ez zaitezten, neronek moztu dut bizia eta bera da nere maitetasuna nortarainokoa den azaldun duen ezaugarria. Nerekin aurkitu ez duzun zoriona, izan dezazula, izan dezazula beste norbaitekin, opa dizut bohotzez...”

BIXENTE.—(Isil unearen ondoren) Jaungoiko santua! (Nikaxik, eskutitza estalki batetan sartzen du eta mahaiaren gainean utzi).

ANASTASI.—(Erdi negarrez). Ez zuen bihotz txarra gure sortzaileak.

TIBURZIO.—Ez, ez. Beretzat izugarriak esaten jardun badugu ere...

JOSE.—(Egon ezinean da). Baina, zer gertatzen zait neri? (indarrak gutxitzen joango balitzaiozke bezala).

NIKAXI.—(Berdin). Guztiok ere, zure antzean izango gara berehala...

Gure sortzailearen arnasa ahultzen dijoen bezala, gure indarrak ere gutxitzen dijoaz.

BIXENTE.—(Berdin). Berak sortutako pertsonaiak garenez, berarekin batera galdu egin behar guk ere...

TIBURZIO.—(Berdin). Gure azken antzerkia bukatu dugu orduan.

BIXENTE.—(Batak besteeri heldurik, indar gabe, etxe barrura dijoaz). Bai. Gure antzerkia bukatua dugu... (Guztiak etxe barrura ezkutatzean, argiak zerbait indartuko dira).

X

EULALI eta KARMELE

EULALI.—(Agertuko da kanpoko atetik, ondoren Karmele duela). Orain ere zerbait idatzi nahiko zuen eta beti bezala lo mahai gainean...

KARMELE.—(Inguratuko da Martin-en gana). Nagusia! Nagusia! Etxekoandrea, nagusia oraingoan ez da ondo...

EULALI.—(Martin-en ondora joanaz). Martin! Martin! (Astinduko du). Martin!

KARMELE.—Begiratu zaiozu... Zauritua da.

EULALI.—Jaungoikoa! Deitu zaiozu agudo sendagileari. Baita apai-zari ere.

KARMELE.—Hau, hilik da. Nagusi hilik da.

EULALI.—(Mahaiko kaxoitik aterako du pistola eta mahai gainean utzi). Azkenean bere buruari tiro bat eman izango dio... Horixe bakarrik behar zuen...

KARMELE.—Begira... Zerbait idatzia da hemen (Mahai gaineko paper bat ematen dio Eulali-ri).

EULALI.—(Irakurriaz). “Gaisotza nagusitua dudala ikustean eta sendatzeko erarik ez, barkatu zaidazute nere bizia mozteko hartu dudan erabakia. Koldar bat izan naiz azken unera bitartean”.

KARMELE.—(Eginaz). Aitaren, Semearen eta Espiritu Santuaren ize-nean.

EULALI.—Egia dio bai, koldar eta kobardea izan dela esatean. Tira, zoaz agudo apaizari deitzera eta baita ere sendagileari... Ez dugu beste ezer egiterik...

KARMELE.—Apaizari deitzea nahikoa dut. Sendagilea, berehala etortzekotan gelditu da.

EULALI —Deitu zaiozu bada agudo.

KARMELE.—Baina, nagusia hemen utzita...

EULALI.—(Haserre). Baina, joan zaitez agudo! Sendagileak era horretan ikustea hobe izango da.

KARMELE.—(Mahai gainetik harturik eskutitz estalia). Hau zuretzat izango da. Zure izenean da behintzat...

EULALI.—Eman zaidazu eta irten zazu agudo mesedez! Haserretu behar dut bestela...

KARMELE.—(Ematen dio eskutitza Eulali-ri). Banua, banua... (Alde egiten du kanpoko atetik).

EULALI.—(Bakarrik gelditzean). Ederra egin duk azkenean! Lana erreztu egin didak behintzat eta benetan eskertzekoa duk. Gainera idatzitakoa benetan baliotsua duk... (Eskuetan duen eskutitza gatik). Eta hau, zer ote da? Hik idatzia ote duk (Irikiko du eskutitza esertzen den bitartean. Ondoren, irakurri egiten du isilean, erdi negarrez dela). Bazekien, bazekien berak, zer ari nintzen... Baina, egunetan eman diodan pozoi hori ezkutatu egin behar dut agudo! (Zutituaz). Inork aurkituko baluke bestela, une larriak izango nituzke... (Alde egiten du presaka, etxe barrura).

XI

KARMELE eta LINO

KARMELE.—(Agertuko da kanpoko atetik, ondoren On Lino dela). Horrelaxe aurkitu dugu.

LINO.—(Martin-ena joan eta begiratzen dio pultsoa eta zauria). Hau, hilik da. Zerbait lehenago iritsi banintzen ere, alferrikakoa izango zen zihur asko.

KARMELE.—Hori da herioa izan duena azkenean.

LINO.—Baina, nun da etxeoandrea?

KARMELE —Hemen izan behar du nunbaiten. Ni banua, apaizari deitzera (Alde egiten du kanpoko atetik).

LINO.—(Bakarrik gelditzean). Alde egin ez badu honuzkeroz emazteak... Azkenean, bere askatasuna iritsia du, berak nahi bezala ez bada ere (Patrikatik aterako du lehen Karmelek emandako flasko txikia). Senarrari eman egin behar zaio pozoi zikinkerri hau... Eta guztia, beste batekin txoratu delako... Baina, ez dio guztiak berak nahi bezala irtengo. Ez horixe! Hertzainen eskuetan jarria dut hemen gertatzen zenaren berri eta ez dio onik egingo berak pentsatzen zuena betetzeak. (Gordetzen du patrikan flasko txikia).

XII

LINO eta EULALI

EULALI.—(Agertuko da etxe barrutik, erotura bezala). Karmele! Karmele! Itoko dut oraingoan! Esandakorik egiten ez du sekula ikasiko!

LINO.—Senarra galduta, negarrez izango zarelakoan etorri banaiz ere, ikusten dut beste era batetan urkitzen zarela.

EULALI.—Baina, nolatan sartu zara?

LINO.—Neskameak atea iriki didalako, bidean aurkitu nau eta berak esan dit...

EULALI.—Ez du egun bakar bat ere gehiago egingo etxe honetan. Gaurkoa azkena! Gauzak jasotzen ez dakienik ez dut behar hemen.

LINO.—(Patrikatik flasko txikia ateriaz). Ez ote zara honen bila izango?

EULALI.—(Erotua bezala). Zer? Zer egiten du horrek zure eskuetan? Eman zaidazu agudo! Eman zaidazu!

LINO.—Hemendik aurrera ez duzu honen beharrik izango.

EULALI.—Eman zaidazu! Eman zaidazu agudo mesedez!

LINO.—Zure senarrak ez du gehiago honen beharrik. Beste bide bat aukeratu du berak bizia mozteko.

EULALI.—Ez, ez! Eman zaidazu agudo mesedez!

LINO.—Nik agindutako sendagaien ordeztu hau eman diozu zure senarri eta horregatik zijoen egunetik egunera ahultzen eta txepel-tzen. Benetan zail egin zait etxe honetan gertatzen zenaren berri jakitea, baina azkenean egia garbi agertu da.

EULALI.—Sendagaia da hori ere! Sendagaia da!

LINO.—Hau sendagaia? Pozoi naskagarri bat besterik ez! Azken aldian egiten jardun duzunak zigorra ondo merezia du. Gainera us-teko zenduen, guztia ondo aterako zela... Zoriona iritsiko zenduela bide horretatik jokatuta... Emakume arlotea!

EULALI.—Madarikatua etxe honetan sartu zinen unea!

LINO.—Beranduegi konturatzea da nere errurik handiena. Lehenago ez jakitea zer gertatzen zen... Zure senarra bizirik izango zen orain. (Kanpoko atera joango da eta deitu). Zatozte aurrera! (Agertuko dira bi Udaltzain). Eraman zazute emakume hau...

EULALI.—Ez, ez! Ni ez naiz hiltzailea! Ni ez naiz hiltzailea! (Baina dela, bi Udaltzainek eramaten dute kanpoko atetik).

LINO.—(Inguratuko da Martin-en gana). Hau da idazleen herioa! (Bapatean, argiak itzaliko dira).

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN
ELKARTEA**